

ЎЗБЕК ТИЛИНИНГ ИЗОХЛИ ЛУФАТИ

80 000 дан ортиқ сўз ва сўз бирикмаси

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

Э. БЕГМАТОВ, А. МАДВАЛИЕВ, Н. МАҲКАМОВ, Т. МИРЗАЕВ (раҳбар),
Н. ТЎХЛИЕВ, Э. УМАРОВ, Д. ХУДОЙБЕРГАНОВА, А. ҲОЖИЕВ

А. Мадвалиев таҳрири остида

Лугат ҳозирги ўзбек адабий тилида кенг истеъмолда бўлган 80 мингдан ортиқ сўз ва сўз бирикмаларини, фан, техника, санъат ва маданият соҳаларига оид терминларни, бир неча шевада қўлланадиган сўзларни, баъзи тарихий ва эскирган атамаларни ўз ичига олади. Лугатда берилган сўзларнинг амалда қўлланиши XX аср ўзбек адабиёти ва матбуотидан олинган мисоллар билан далилланган. Лугат ўзбек тилшунослиги ва туркийшунослик бўйича мутахассислар, таржимонлар, оммавий аҳборот воситалари ходимлари, олий таълим муассасаларининг ўқитувчилари ва талабалари, шунингдек, кенг ўқувчилар оммаси учун мўлжалланган.

“Ўзбекистон миллий энциклопедияси”

Давлат илмий нашиёти

Тошкент

Эслатма: Ушбу китобдан фақатгина шахсий мутолаа, танишиб чиқини мақсадида фойдаланиш мумкин. Тижорий мақсадларда фойдаланиш (сотиш, кўпайтириш, тарқатиш) қонунан тақиқланади.

Ч

ЧАВАНДОЗ 1 [ф. چاۋاندۇز – чап күл билан ўқ (камон) отувчи; чапдаст; мохир] От чоптириш, улоқ чопиш, отда ўйнаш санъатини эгаллаган одам. Икки чавандоз ёнма-ён от ўйрттириб келарди. Х. Гулом, Машъял. *У [Авлыёқүл] эски чавандоз, неча улоқларда қатнашиб, оёғи маймоқ бўлиб қолган. Мирмуҳсин, Тунги қақмоқлар.*

2 кўчма Илгор, пешқадам. Олти ўил ўтдими шунга, мана энди Анорхон бригадирлар чавандози. Й. Шамшаров, Танланган асарлар. *Илм-фан ўйлида мохир чавандоз бўлаверинг.. қашфиётларингиз шуҳрату шон топаверсин.* Газетадан.

ЧАВАНДОЗЛИК Отда юриш маҳорати. Славик эгарга ўтириб, «мана мен кимман!» дегандек, чавандозлигини кўз-кўз қилди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

ЧАВАТИ шв. айн. чапати. Ҳар куни чол ўтинга чиқиши вақтида хотини иккита чавати қилиб берар экан. «Эртаклар».

ЧАВГОН [ф. چوگان – уни эгри таёқ] Учи эгри қилиб тайёрланган маҳсус таёқ; шу таёқ ва тўп билан от устида ўйналадиган жамоавий спорт ўйини. *Дарвозахонага яқинлашиб, симтўр билан ўралган майдончада чавгон ўйнаётган ёшларга яна кўзи тушди.* М. М. Дўст, Лолазор.

ЧАВКАР 1 сфт. Ола-була; қора холли, хол-хол (от туси ҳақида). *Чавкар отда қоқ-қан қозиқдек бўлиб ўтирган.. ўйигит: -Мана бу бўз xўп чарчатди мени, – деди.* Ш. Холмираев, Т. Усмонов, Сўнмас ўт.

2 Шундай тусдаги от. *Нигора ўша куни пешин маҳалда чавкарини қора терга боти-*

риб, *Оқсойга кириб келди.* С. Анорбоев, Оқсой.

ЧАВКОН айн. чавгон. *[Одамлар] Отларини гижинглатиб, «чавкон» ўйинидан қайтадилар.* Ойбек, Нур қидириб.

ЧАВОҚ Балиқ тури. Ҳавода бир неча майдада чавоқ ялт-юлт этди-ю, сувга тушиб кетди. К. Кенж, Тог ўйлида бир оқшом.

ЧАВОҚЛАМОҚ Бир неча ерига пичоқ урмоқ, пичоқ уриб ичак-човоғини афдармоқ. *Низомиддин читфуруш.. маст вақтида ўзини чавоқлаб қўйди.* С. Аҳмад, Сайланма.

ЧАЁН 1 зоол. Ўргимчаксимонлар синфига мансуб бўлган бўғимоёқлилар туркумига киругчи заҳарли ҳашарот. *Ривоятларга қараганда, чаён ўзининг вижир-вижир болаларини ўз елкасида олиб юармиш.* А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда.

2 кўчма Тили аччиқ, бамисоли чаёндек чақувчи, газанда (одам ҳақида). *[Султонали:] Бу калтакесак ютган чаённинг юрагида сизга қарши катта адоват бор.* А. Қодирий, Мехробдан чаён.

Чаён чақиб олгандай ёки чаён чаққан одамдай Бирданига тезлик билан; кучли даражада. *Умар акам бу гапни шу қадар ишонч билан айтдики, чаён чаққан одамдай сапчиб туриб, бора солиб, ёқасига ёпишгим келди.* Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.

ЧАЁНВАЧЧА 1 Чайённинг боласи.

2 кўчма Газанда, ёмон одамнинг боласи. Сиз билан бирга турмага киришга розиман, дадажон, аммо чаёнваччага *[Невматга]* эрга тегмайман. З. Фатхуллин, Булутсиз қўланка.

ЧАЁНҮТ Пояси ва барги заҳарли қилчалар билан қопланган, баданга тегса қаттиқ қичитадиган ёввойи ўт.

ЧАЙИНДИ Бирор нарса чайилгандан кейин қолган ифлос, кир сув.

ЧАЙИР I Толалари маҳкам бириккан, ёрилиши, ишланиши қийин (ёғоч-тахта, ўтина ҳақида). *У чайир түнкалар ёриладиган ўткир болтани олиб.. отхона томонга шаҳдам юриб кетди.* Х. Фулом, Машъял.

2 кўчма Бақувват, пишиқ. *Умар озгин, чиллакдек бўлса ҳам, жуда чайир.* С. Аҳмад, Сайланма. *Мансур.. унинг [Гавҳарнинг] нозик, аммо чайир қўлини маҳкам қисди.* Ў. Хошимов, Қалбингга қулоқ сол.

ЧАЙИР II Куруқ даштларга мослашган, гуллари сарғиши, озуқабоп ва шифобаҳаш ўтсимон ўсимлик. *Чайирнинг илдизларида шира – смола, крахмал, баргларида эфир мийи бор.* «ЎзМЭ».

ЧАЙИРЛИК Пишиқлик, кучлилик. *[Қўшиллар] Оташнинг чайирлигини эслаб, Ойқиз холанинг кўнглини кўтаришади.* Р. Раҳмонов, Чангизордаги шарпа.

ЧАЙЛА Шоҳ-шабба, қамиш ва ш. к. дан одатда полиз экинлари тепасига вақтинча қурилган уйча; капа. *Адирнинг қоқ ўртасига тогам қамиш, шоҳлардан чайла қуриб олган эди.* «Шарқ юлдузи».

ЧАЙМОҚ I Ювилган нарсани тоза сувга ботириб ёки устидан тоза сув қуиб, чайқаб тоза қилмоқ. *Болакай дарров чойнани ариқчада чая бошлади.* Р. Файзий, Асад либоси.

Кир чаймоқ Ювилган кирларни тоза сувда чайқаб, совун юқини кетказмоқ. *Мўтабархон ҳайрон бўлди-ю, кирларини тез-тез чайиб қўя қолди.* «Муштум».

2 Ювмоқ. *[Яхшибоев] Шошилмай ваннахонага кириб, юз-қўлини чайиб, артиниб, шундан кейингина ичкарига ўтди.* М. М. Дўст, Лолазор.

3 Пок, тоза тутиш ёки даволаш учун сув ёки бирор доривор суюқлик билан ювмоқ; чайқамоқ. *Оғиз чаймоқ. Томоқни сода билан чаймоқ.* Садаф каби оқ тишларини бир-икки чайди-да, ариқ бўйини ва унинг сувларини ташлаб кетди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

4 Ҳўл, нам қилмоқ (ёғин-сочин, шудринг ҳақида). Кечагина ёққан жала ўт-ўланлар билан гиёҳларни чайиб ўтибди. Н.

Фозилов, Дийдор. *Шудринг чайган ёлғизоёқ ўйлдан юқорига унсиз юришиди.* «Ёшлиқ».

ЧАЙНАЛГАН 1 Чайнамоқ фл. сфш. Чайналган гўшт.

2 кўчма Кўп марта эшитилган, сийқаси чиқкан; эски. *Чайналган мавзу.* Миялари бошқа нарса билан машғул бўлган косиблар, эснашдан ўзларини зўрга тийиб, чолнинг минг марта чайналган гапини тинглар эдилар. М. Осим, Элчилар.

ЧАЙНАЛМОҚ 1 Чайнамоқ фл. мажҳ. н. Чайналган нон.

2 кўчма Ўнгайсиз ҳолатга тушиш натижасида ноаниқ гапирмоқ. *Йигит гапини йўқотиб чайналди.* С. Аҳмад, Уфқ. Чол алланарса деб чайналди-да, ҳисобчига бир қараб қўйди. Ш. Холмирзаев, Тоғларга қор тушди.

3 кўчма Гап-сўз бўлмоқ. *Аввало, одамларнинг оғзига тушма, оғизга тушганингдан кейин, сақич бўлиб чайналасан.* И. Раҳим, Зангори кема капитани.

ЧАЙНАМ (нумератив сўзлар билан бирга қўлланади) Оғизда чайнашга лойиқ бирор нарса.. бир бутун сизир гўштидан бир чайнам ҳам бизга насиб бўлмади. Ф. Фулом, Шум бола.

ЧАЙНАМОҚ 1 Оғиздаги таомни тишлар орасида майдаламоқ, юмшатмоқ. Аҳмад парвоий палак, оғзини тўлдириб, нон чайнарди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. *Отлар пишиқириб туриб, хушбўй ҳўл бедани иштаҳа билан чайнамоқда эдилар.* Ойбек, О. в. шабадалар.

2 Тирикчилик учун ишлатмоқ. *[Яхшибоев:] Майда чайнаб есанг, бу нул сенга кўйилга етади.* М. М. Дўст, Лолазор.

3 с. т. айн. ғажимоқ 5. Машина қўлини чайнаб кетибди.

4 кўчма Бирғовни гийбат қилмоқ, ёмонлаб гапирмоқ; койимоқ. *Дадаси билан ойиси ҳамон унинг опоқ дадасини «чайнаётган» эди.* «Ёшлиқ». *[Ёрқиной]* Бир куни тўйга борган эди, хотин-халаж нуқул уни «чайнаб» ўтиришиди. Р. Раҳмон, Мехр кўзда.

5 кўчма салб. Бир гапни ҳадеб қайтравермоқ; гапни чўзмоқ; ҳал бўлган масалани яна айлантириб муҳокама қила-вермоқ. *[Бўтабой]* Ўзи ҳам аниқ-равшан бир сўз айтмолмай, гапни чайнай бошлади. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

Чайнаманг шиминг айн. обакидандон. *[Зумраднинг] Қулоғидаги шиша исирға худди бир парчагина чайнаманг шимингдек ўилтил-*

лаб турар.. эди. А. Мухтор, Бўронларда бордек ҳаловат.

ЧАЙНВОРД [ингл. chain – занжир, ҳалқа + word – сўз] Занжир шаклида кетма-кет жойлашган катакларни ҳарфлар билан тўлдиришдан иборат бошқотирма тури; бунда қидирилаётган сўзлар қаторидаги аввалги сўзнинг охирги ҳарфи кейин келувчи сўзнинг биринчи ҳарфи бўлиб келиши талаб қилинади.

ЧАЙҚАЛМОҚ 1 Чайқамоқ фл. мажҳ. н. Чайқалган кирларни ёймоқ.

2 У ён-бу ён тебранмоқ, лапанглаб ҳаракат қилмоқ. *Юрганда буқчайиш, у ёқ-бу ёққа чайқалиш, оёқларни бир-бираига уриб юриши ярамайди.* «Фан ва турмуш». Чайқалади денгиз беором.. Файратий.

З кўчма Тўлқинланмоқ, жунбушга келмоқ, ҳаяжонланмоқ. Ёш қаблар ҳаяжондан тўлқин каби чайқалади. «Ёшлиқ». Юрагида дард тўлқини бирдан кучли чайқалиб кетди. Ойбек, Танланган асарлар.

4 кўчма Нотинч, безовта бўлмоқ. Кекса дилингизга тушмасин титроқ, Оталар, чайқалиб турибди олам. А. Орипов. [Ҳилол буви:] Нима гап ўзи, нега замон чайқалиб қолди? Ойбек, Улуг йўл.

ЧАЙҚАЛТИРМОҚ 1 Чайқалмоқ фл. орт. н. Тўлқин кемаларни силтаб-силтаб, чайқалтириб ташлаяпти. Т. Рустамов, Мангу жасорат.

2 кўчма Қўзгатиб юбормоқ; руҳиятда ўзгаришни юзага келтироқ.. ҳали қизалоқ-қа дастлаб кўз ташлаган пайтида вужудида қўзғалган илиқлик қалбининг тубтубида беркиниб ётган бошқа ҳис-туйғуларини ҳам чайқалтириб юборди. Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар.

ЧАЙҚАМОҚ 1 айн. чаймоқ. Кунлардан бирида бир тўда банди хотинлар тогдан анҳорга кир чайқагани тушшиди. С. Аҳмад, Ҳукм.

2 У ён-бу ён тебратмоқ. Бошини чайқамоқ. — Улғай эна афсус билан бош чайқади. «Шарқ юлдузи».

ЧАЙҚАТМОҚ 1 Чайқамоқ 1 фл. орт. н. Кирни икки марта чайқатмоқ.

2 Ҳар ёнга тўлқинлатмоқ, тебратмоқ. Сувни чайқатмоқ. — Шамол ўт-ўланларни чайқатар, ёввойи жийда шохларини буйдаларди. С. Аҳмад, Жимжитлик.

ЧАЙҚОВ Олибсотарлик; олиб-сотиш, олиб-сотов. Кўса эртасига каллаи саҳарлаб етиб келди. Авжи чайқов вақти экан, бақириқ-чақириқлар қулоқни қоматга келтиради. «Муштум».

Чайқов бозор(и) Олибсотарлар савдо қиласидан бозор. [Аҳмаджон] Катта чайқов бозорида юргандай боши гувуллаб кетди. С. Кароматов, Ҳижрон.

ЧАЙҚОВЧИ Олибсотарлик билан шуғулланувчи шахс, олибсотар; спекулянт.

ЧАЙҚОВЧИЛИК Чайқов билан шуғулланиш; спекуляция. Белига ўн-ўн беш рўмолни ўраб олиб.. бемалол чайқовчилик қилиб юрган эмиш. С. Сиёев, Ёргулик.

ЧАК [ф. қақ – томчи] тақа. с. Томчининг урилишидан ҳосил бўладиган товушни билдиради. Тарнов бўғотларида осилиб турган сумалаклар офтобда ўштишиларди-ю, чак этмасди. Р. Файзий, Ҳазрати инсон.

ЧАКАК I анат. Пастки жағ. ..раис эса тиши оғриган кишидек, икки кафти билан чакагини ушлаб, асабий ўйлаб ўтиради. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

Чакаги очилмоқ Тинимсиз гапиравермоқ, эзмаланмоқ. Ҳожиматнинг чакаги очилиб, гапга тушшиб кетди. С. Аҳмад, Қадрон далалар. Чакаги очиқ 1) йиғлоқи (бола ҳақида); 2) сергап, эзма. – Бунча чакаги очиқ одамсиз.. – деди регистрация қилувчи хотин чолга кўзларини олайтириб. «Муштум»; 3) тинимсиз овоз чиқарадиган ҳайвонлар (ит, сигир, кўй каби) ҳақида. ..чакаги очиқ итларнинг вовуллаши, отларнинг кишинаши соқин қишлоқни ғала-ғовурга тўлдирди. А. Муҳиддин, Ҳ. Тожибоев, Оташ қалбли қиз. Чакаги тинмайди 1) кўп бетўхтov гапиради; эзма. Тарози шайинларини муттасил ликиллатиб турганларнинг чакаги тинмайди. «Муштум». Чакаги тушмоқ Гапира-гапира чарчамоқ; бирор гапни кўп таъкидламоқ. Бу ҳақда гапиравериб, чакагим тушди. Чакак урмоқ айн. чакаги тушмоқ. [Ойшахон:] Ўлар ҳолатга етдим-ку бу қизингизга чакак уравериб. А. Муҳиддин, Айбизз айбор. Чакаги чакагига тегмаслик 1) тез ва кўп гапирамоқ; эзмаланмоқ; 2) кўп овоз чиқармоқ. Ора-сира пулемётлар чакаги чакагига тегмаган газабли лайчадай акиллаб қўяди. Ойбек, Қуёш қораймас; 3) кўп, тинимсиз йиғламоқ (бола ҳақида).

ЧАКАК II Оёқ кийимининг юзи билан дастагининг бирлашган ери, ёни. Қатнай-қатнай кавушимнинг чакаги тушди.

ЧАКАКЛИ 1 Серийги, йиглоқи. Чакакли бола.

2 Сергап, эзма. Чакакли хотин.

3 кўчма Ебтўймас, очофат. -Вой-бўй, -деди чол [Шум болага], - чакаклигина мол кўринасан, қирдаги киши нега сени сўкиб кетаётиди бўлмаса? F. Фулом, Шум бола.

ЧАКАК-ЧАКАК Ориқ, юз гўштлари кам. Дадамат аканинг қотма ва абжир гавдасига мос чакак-чакак қорамагиз башараси Аҳмадга кўпроқ ёқарди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

ЧАКАЛАК Шохлари бир-бирига чалкашиб кетган қалин бутазор ёки дарахтзор. Ҳовли орқасидаги чакалакдан секин-секин ой кўтарила бошлади. Ойбек, Танланган асарлар. Бир кун чакалакка ўтин кесгани бордик. «Зумрад ва Қиммат».

Чакалакка қочмоқ (ёки урмоқ) Ўзини бирор ишдан четга тортмоқ, ўзини қуруққа олиб қочмоқ. Қодиров салгина шаштидан тушиб, бўшашибгандай бўлди: -Нима учун қилғиликни қилиб, чакалакка қочасан? Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

ЧАКАЛАКЗОР Чакалак босган жой; бутазор. Чакалакзордан бир ҳакка «шақ-шақ»лаб, узун думини чўзганча, нариги соҳилга учиб кетди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

ЧАКАМУФ Ёпишқоқ юмалоқ тиканли, япалоқ баргли ёввойи бир йиллик ўтсимон ўсимлик ва унинг тиканаги. Қалта думига дарҳол аллақаердан чакамуф ёпишириб олган эшак ютоқиб, ўзини ўтга урди. X. Султонов, Онамнинг юрти.

ЧАКАНА [ф. چەکەن] 1 Доналаб, майдалаб ёки кичик тўп билан сотиладиган ва сотиб олинадиган. Чакана савдо. — Чакана нархларни ўзгартириши мумкинлиги, шубҳасиз, ҳозирги пайтда энг мунозарали масаладир. Газетадан.

2 Унчалик аҳамиятга эга бўлмаган; арзимас, майдада-чуйда. Ҳосият холанинг эрлари ҳам чакана пахтакор бўлмаган эканлар. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди. Гўшт-ёғ ўз қўлингизда. Даромад ҳам чаканамасди? С. Анорбоев, Оқсой. Чакана гапга қулоқ йўқ. Иш кечикади. X. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

3 шв. Майдада чорва моллари, қўй-эчки ва аҳолига тегишили шундай молларни бокувчи. Шу кундан эътиборан аскар чакана чўпон бўлди.. Адирда узун кун чакана мол боқди. Т. Мурод, От кишинаган оқшом.

ЧАКАНАЛАБ рвш. Доналаб, майдалаб, чакана. Чаканалаб олмоқ. Чаканалаб сотмоқ. — [Тожибой] Ҳатто қалампирдан тортшиб, сақич, қуртгача олиб чиқиб қўяр, зориқканларга чаканалаб сотар эди. С. Зуннунова, Гулхан.

ЧАКАНАЧИ Чакана савдо қилувчи, чакана савдо билан шуғулланувчи.

ЧАКАНА-ЧУКАНА с. т. Унчалик аҳамиятга эга бўлмаган; арзимаган, майдада-чуйда. Чакана-чукана гап. — Гунажин пулланди. [Нодир] Чакана-чукана қарзлардан қутулди. Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

ЧАКАНДА [ф. ۋەكىنچى] Жийдадошлар оиласига мансуб, сариқ нордон майда мевали, сертикан доривор бута ва унинг меваси. Қаршисидаги шохи синган чакандага тикилиб турган Усмоновнинг фикри тўхтамга келиб, хўрсанди. Н. Қобил, Унутилган соҳиллар. Чаканда мевасидан фармацевтика саноатида мой олинади. Газетадан.

ЧАКАС Ов куши қўндириладиган сим кўндоқ. Қора йўрга бўлсин барин мингани.. Юзта чакас берсин қушлар қўнгани. «Бўтакўз».

ЧАКИДА [ф. چىكىدە - томган, томиб турган] айн. қорадори. Зокир булбул баъзи баъзида кўкнорининг чакидасидан ишиб юради. Ш. Бўтаев, Кўрғонланган ой.

ЧАКИДАХЎР [ф. چىكىدەخور - чакида истеъмол қилувчи] Қорадори истеъмол қилувчи; банди. Чакидахўр мулла Содиқоҳун.. тузоқларига тушадиган аҳмоқ тополмасдан, кучала еган итдек тиришиб қолдилар. «Муштум».

ЧАКИЛЛАМОҚ Чак-чак томмоқ, томиб турмоқ. Токнинг қайчи теккан танасидан чакиллаб шарбат томди. «Саодат».

ЧАКИЧ Нонни чакичлаш учун дастали ёғоч каллакка бир текисда сим қоқиб ёки парранда патларини дасталаб боғлаб ясалган уй-рўзғор асбоби. Сим чакич. Пат чакич. — Тандирда ёғлиқ ҳамир аста вижирлаб, бўртиб, чакич ўринлари дарҳол шакланди. X. Фулом, Тошкентликлар.

ЧАКИЧЛАМОҚ Нонга чакич урмоқ, чакич босмоқ.

ЧАККА I Бош суюгининг ёноқлар билан пешона оралиғидаги ён қисми. Чакка сугаи. Чакка томирлари. ■ Валиеванинг бир ўзи столга тирсагини таяб, икки кафти билан чаккасини қисиб ўтирибди. Ў. Ҳошимов, Қалбининг қулоқ сол.

Чаккага тегмоқ Жонга, мөддага тегмоқ, зериктириб юбормоқ; жондан түйдирмоқ. Жанжал чаккамга тегди. ■ Қор, ёмғир айниқса Шокир отанинг чаккасига теккан эди. Ойбек, Танланган асарлар.

ЧАККА II [ф. қакқа – томчи; томиш; оқим] 1 Томнинг бирор жойидан сизиб ўтиб, шипдан уйнинг ичига томаётган ёмғир ёки эриган қор томчиси. Куз келиб, ёғингарчилик бошланди. Томнинг қамиши эскирган бўлса керак, чакка ўтиб қолди. Ҳ. Фулом, Машъял.

2 (фақат бўлишсиз шаклда) Мутлақоқ, ҳеч; бир томчи ҳам, бир қатра ҳам. Бир чакка ҳам ёғ қолмабди. Ўйда ишишга чакка сув ўйқ.

ЧАККА III [ф. қакқа – томчи; томиш] Сузмага ошкўклар аралаштириб тайёрланадиган парҳез таом. [Курбон:] Чеча, чой, овқат керак эмас. Агар чакка бўлса, қудуқ сувидан чалоб қилиб берсангиз. С. Нуров, Нарвон.

ЧАККАЗАРБ [чакка + зарб] с. т. Асабий; жаҳли тез. Шундоқ дейсиз-у, Зокирим ўқтинг ўқтинг ишадиган одат чиқарди.. Зўрам [келиним Зуҳра] ҳам чакказарброқ бўб қолди. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.

ЧАККАХОНА [чакка + хона] Ҳамма жойидан чакка ўтиб ётган хона, уй.

ЧАККИ I 1 Ёмон; қониқарсиз. Бу ерда унинг турмуши чакки бўлмади. С. Анорбоев, Оқсой. -Ғўзаларимиз чакки эмас, – дейди полвон. А. Қодирий, Обид кетмон. -Башоратдан бошқа ҳаммамиз умуман чакки баҳо олмадик, – деди Зайнаб. «Шарқ юлдузи».

2 Ножӯя, ноўрин. Чакки юрсанг, дакки ерсан. Мақол. ■ -Чакки гап айтган бўлсан, узр, отахон, – ўйгит хижолатда қолган эди. «Гулдаста».

3 Бекор, беҳуда. Асли бугун ҳам чакки овора бўлгансиз. А. Қодирий, Мехробдан чайён. -Бу кишини чакки умидвор қилибсиз, мендан бир оғиз сўрасангиз, ёмон бўлмас эди, – деди киноя билан [директор]. С. Кароматов, Ҳижрон.

Чакки қилмоқ Ёмон иш қилмоқ; хато қилмоқ. Кекса одамнинг дилини ранжитиб, чакки қилибсан. Газетадан.

ЧАККИ II шв. айн. чакка II. Чакки ўтган эски томга ўҳшайман, Кўзимдан ёмғирлар тўклилар тинмай. М. Юсуф.

ЧАККИ-ЧУККИ с. т. Бўлар-бўлмас, чакки, ножӯя. Чакки-чукки гап. ■ Майхонада Аҳмад масти бўп қолган-да, Чакки-чукки Аҳмад кўп гап айтган-да. «Юсуф ва Аҳмад».

ЧАКМА айн. чатма 1.

ЧАКМАЗАК [ф. چكمىزىك – сўзак; сийдик тутолмаслик] тиб. Сийдик тутолмаслик, сийдик оқиб туриш касаллиги.

ЧАКМОН Одатда жун матодан тикиладиган эркакча узун қишки тўн. Чойхонанинг бурчагида, куннинг даҳшатли ёнувига қарамай, қалин, қора жун чакмонга ўралган қозоқ деворга суняниб мудрар.. эди. Ойбек, Танланган асарлар.

ЧАКМОҚ I с.т. Чекмоқ. Папироқ чакмоқ. Нос чакмоқ.

ЧАКМОҚ II: чакич чакмоқ айн. чакичламоқ.

ЧАКСА эск. Ўзбекистон ҳудудидаги қадимги ўлчов бирлиги (асосан, пуднинг 1/3 қисмига тенг бўлган). Ҷумчук семирса, чакса келмас. Мақол. Ўйда чакса уни ўйқ, Том бошида қўш тандир. Мақол.

ЧАКЧАК Угра шаклидаги хамирни ёфда қовуриб, устидан асал қуйиб тайёрланадиган ширинлик. Бундай мўрт хамирдан печене, чакчак, ўрама каби таомлар тайёрланса, оғизда уқаланиб туради. К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.

ЧАК-ЧАК Чак с. такр. Чак-чак томмоқ.

■ Гўрўғлибекнинг бурнидан чак-чак қон кетди. «Гўрўғлиниң туғилиши». У [Ширмонхон] ҳар киприк силкитганида, юзини ювган кўз ёшлари газета юзига чак-чак томарди. С. Зуннунова, Олов.

Бурнидан (ёки юзидан) чак-чак заҳар томади Тили жуда ҳам аччиқ, заҳар одам ҳақида.

ЧАЛА I Маромига ёки тамомига етказилмаган, битказилмаган, тамомланмаган. Чала уй. Чала иш. Бола – боланинг иши чала. Мақол. ■ Ҳали яна бир оз яшашдан умидворман, чала ишларим бор. С. Нуров, Нарвон.

2 Тўлиқ эмас, нотўла, ярим-ёрти. Камбагалнинг бир тўйғани – чала бой бўлгани. Мақол. ■ Чаласига биз қарздор. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

3 Вақтидан олдин, етилмасдан тушган, барвақт тугилган. Қанди диабет хасталиги кўпинча ҳомиланинг чала ёки мажруҳ туғилишига сабаб бўлади. «Саодат».

4 от Ёниб битмаган ёки куйиб тугамаган ўтин. Куллар кўкка учар, чўйлар кулга ботар, чалалар чўққа айланар эдилар. А. Қодирий, Мехробдан чайён. Уларнинг [одамларнинг] ярим юмук кўзлари ўноқда биксиб, қизарib ёнаётган чалаларга тикилган эди. П. Турсун, Ўқи-тубчи.

5 спрт. Ўзбек курашига оид атама.

6 Кўшма сўзлар таркибига киради, мас. чалабош, чаласавод.

ЧАЛАБОШ Сочи чала-чулпа олинган. Чалабош бола.

ЧАЛАБУТАЛАР бот. Танасининг фақат пастки қисми ёғочланиб, юқори қисми қишида қуриб қоладиган кўп йиллик ўсимликлар. Чалабуталар кўп йиллик ўтлардан куртак чиқарадиган шоҳларнинг ер устидан бир неча сантиметр юқорида ўрнашганлиги билан фарқланади. «ЎзМЭ».

ЧАЛАЖОН Ўлар ҳолатига келган, жони чиқай деб турган, ярим тирик. Чалажон қилиб урмоқ. ■ Бир бандани чалажон қип қўйиб, қаёққа қочмоқчисан? «Ёшлиқ». Намозшомда чалажон дадамизни аравада эшикка келтиришиди. М. Мансуров, Ёмби.

ЧАЛАКАМ-ЧАТТИ айн. чала-чулпа. Ҷўлнинг чўтири бетида чалакам-чатти ўсган янтоқлар қуриб, сарғайиб ётибди. Ҳ. Ғулом, Замин юлдузлари.

ЧАЛАМА-ЧАТТИ айн. чала-чулпа. Лекин унинг [Аҳмаднинг] чалама-чатти ҳаракатига қайиқ жойидан жилмади ҳам. Ё. Шукуров, Қайиқ чайқалади.

ЧАЛАМУЛЛА 1 с.т. Саводи тўлиқ чиқмаган киши. - Сиз чаламулласиз, Гайбаров! - деди Ҳайкал Фаниевич. М. М. Дўст, Галатепага қайтиш.

2 сфт. Ўз соҳасини яхши эгалламаган, билмайдиган; билимсиз. [Професор:] Мурдани кўрса, лабига учук тошадиган чаламулла врачларни кўргани кўзим йўқ! Ў. Ҳошимов, Нур борки, соя бор.

ЧАЛАСАВОД Тўлиқ саводга эга бўлмаган, чала ўқиган; саводи кам. Тўғонбек чаласавод бўлса ҳам, шим-фанинг қадрини яхши билади. Ойбек, Навоий.

ЧАЛАСАВОДЛИК Саводи тўлиқ бўлмаслик, саводи пастлик. [Сайд:] Дадамнинг

бундай пастлаб кетишиларига.. чаласаводликлари ҳам сабабчи. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

ЧАЛА-ЧАТТИ айн. чала-чулпа. Ҳайтовор, дадам ёшлигига шоҳи тўқишини чала-чатти ўрганиб олган экан. Ойбек, Танланган асарлар.

ЧАЛА-ЧУЛПА 1 Наридан-бери; чала қилинган, маромига етказилмаган. Мансур эрталаб чала-чулпа нонушта қилиб, Раҳмоннинг ёнига етиб борди. Ё. Шукуров, Уч савол.

2 Тўлиқ эмас, ярим-ёрти. Қия очиқ эшикдан ичкаридаги сұхбат қулогига чала-чулпа эшишилди. Й. Шамшаров, Фурумсарайликлар.

ЧАЛА-ЯРИМ 1 айн. чала-чулпа. Чала-ярим иш.

2 айн. чала-чулпа 2. Бувимнинг «оҳ-воҳи» қулогимга чала-ярим эшишиларди. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

ЧАЛАҚУРСОҚ Ярим оч; тўйиб овқат емаган. Чалақурсоқ бўлиб қолмоқ. ■ Борни тежаб йўндириб, дам оч, дам чалақурсоқ бўлиб яшадик. Ойбек, Танланган асарлар.

ЧАЛДИВОР с. т. Вайрона ҳолга келган ҳовли-жой. [Аваз] Боги эрамга пойи пиёда бораётир эди, ногоҳ йўл устидан олдидан бир чалдивор чиқиб қолди. «Балогардон».

ЧАЛИНМОҚ 1 Чалмоқ фл. мажҳ. н. Карнай ҳалқнинг қадимий ҷолгуларидан. У асосан тўйларда чалинади. Газетадан. Чалинганди қўнгироқ, Синфингда бўл, эй чироқ! К. Муҳаммадий. Шу онда қаттиқ қарсак чалинди-ю, ҳамма гуруллаб ўрнидан турди. А. Қаҳдор, Қўшчинор чироқлари.

2 Чалмоқ II фл. ўзл. н. Учинчи минутда Ҳайдар рақибини сурib бораётуб, чалиниб, ииқилиб тушди. И. Раҳим, Ихлос.

Гапга чалинмоқ Гап-сўз бўлмоқ, оғизга тушмоқ. **Касалга** (ёки дардга) чалинмоқ Бирор касаллик билан оғриб қолмоқ; касал бўлмоқ. Қанд қасалига чалинган одамнинг тишилари мўрт бўлади. К. Қаҳхорова, Чорак аср ҳамнафас. **Бу вақт** унинг [Умиднинг] дардга чалиниб қолган пайти эди.. Мирмуҳсин, Умид. **Кўзга** чалинмоқ Кўринимоқ; кўзга ташланмоқ. Бир вақт узоқда - олдинда қорайинқираб саквовулзорми, юлгунзорми, кўзга чалинди. М. Мансуров, Ёмби. **Кулоққа** чалинмоқ 1) эшишилмоқ. Тўн сукунатида отларнинг дунури қулоққа баралла

чалинарди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар; 2) бошқалардан эшигиб, бирор ҳабар, янгиликдан воқиғ бўлмоқ. [Шоффер:] *Кулогингизга чалингандир – отам ҳаждалар*. «Муштум».

ЧАЛИШМОҚ 1 Чалмоқ 1 фл. бирг. н. Чапак чалишиди. *Овқатга занг чалишиди.* — Созандалар бир тўхтаб, уфор чалишиди. А. Қаҳдор, Кўшчинор чироқлари.

2 Юрганда, қадам ташлаганда бир-бирига урилмоқ, қоқилмоқ, чалкашмоқ (оёқ ҳақида). *Оёқлари тақимигача қорга ботар, баъзан чалишиб кетарди*. С. Анорове, Оқсой.

3 эск. Ҳаракат қўлмоқ, меҳнат қўлмоқ.

4 кўчма Сузилиб, юмилиб кетмоқ; юмилиб кетмоқ (кўз ҳақида). *Уста Абдуғафур уйқуси келиб мудраётган одамдек, кўзлари чалишиб, боши қийшаш бошлади*. Мирмуҳсин, Меъмор. *Офтобнинг шуъласига қарагандек, Гўрўглиниг икки кўзи чалишиб қолди*. «Гулшанбоғ».

ЧАЛИШОЁҚ Оёқлари бир-бирига урилиб, тегиб юрадиган, оёғи чалишадиган. Чалишоёқ одам.

ЧАЛИШТИРМОҚ Оёқларини ёки қўлларини бир-бирининг устига қўймоқ. Аммо Анивар.. қўйини чалиштириб, хотиржам турарди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол. *Ўрта бўйли официантка деворга сунганича қўлларини чалиштириб, лоқайд бир қиёфада турарди*. М. Хайруллаев, Фурур.

ЧАЛКАШ 1 Чигаллашиб кетган; айқаш-үйқаш, бетартиб. Чалкаш ип. Чалкаш ёғочлар.

2 кўчма Англашилиши қийин; чигал. У [Заргаров] энди қандайдир чалкаш, мавхум руҳий қийноқлардан қутулгандек. тиниқ ўй сурга бошлаган эди. А. Мухтор, Бўронларда бордек ҳаловат. У ўзининг чалкаш қисмати қизининг ҳам бошига тушишини хоҳламади. Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол.

ЧАЛКАШЛИК Ноаниқлик; чигаллик; хато. Чалкашликка ўйл қўймоқ. Чалкашлики бартараф қўлмоқ. — Фурқатнинг ўз сўзларида ҳам баъзи чалкашилклар бор. Газетадан.

ЧАЛКАШМОҚ 1 Бетартиб равишда бир-бирига ўралмоқ; чигаллашиб кетмоқ. Чалкашган сим. — Чалкашиб ётган наъматак, ёввойи жийидалар ҳиссиётларингизни қитиқ-лайди. «Шарқ юлдузи».

2 Тушуниб бўлмайдиган ҳолга келмоқ. Менимча, болалар бўлимидағи ишлар чал-

кашиб, айқаш-үйқаш бўлиб кетганга ўхшайди. «Муштум».

3 кам кўлл. айн. чалишмоқ 2. Нима бўлди-ю, Мели полвоннинг оёқлари чалкашиб кетиб, пахта тўлдирилган қопдай латанглаб ийқилди. П. Турсун, Ўқитувчи.

ЧАЛКАШТИРМОҚ 1 Чалкашмоқ фл орт. н. Симларни чалкаштирмоқ.

2 кўчма Чувалаштирмоқ, чигаллаштирмоқ. Бир-бирини инкор қилувчи гаплар Бобурнинг хаёлларини чалкаштириб юборди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

3 Адаштирмоқ, янглиштирмоқ. Нега уни мен билан чалкаштиришиади, қани айт-чи, ўхшашлигимиз бўлмаса? А. Мухтор, Чинор.

4 кам кўлл. айн. чалиштирмоқ. Оёқларни чалкаштириб ўтириши японлар учун бетакаллуфлик ҳисобланади. Ф. Саломов, Таржима назариясига кириш.

ЧАЛКАШ-ЧУЛКАШ Бош-кети йўқ, жуда чалкаш, чигал. Чалкаш-чулкаш маълумотлар.

ЧАЛМА I 1 Қўй-эчки оёғи остида тўпланиб, қатлам ҳосил қилган гўнг. Абдусамад эрталабдан кун қиёмга етгунча пишиллаб чалма чонди. Ш. Бўтаев, Кўргонланган ой.

2 Мол гўнгидан катта чамбарак қолипга солиб ясалган ёқилғи. Чалма қўймоқ. — Саккиз гектар чиқадиган ўрикзорга қараваш, баҳор аёзларида чалма тутатиш Омоннинг бўйнида эди. Ш. Холмирзав, Бодом қишида гуллади.

ЧАЛМА II шв. айн. салла I. [Қори] Чопонининг устидан чакмонини кийди, бошини чалмаси билан танғиди. Ш. Тошматов, Эрк қуши.

ЧАЛМА III Дўппи, тўн ва ш.к. нинг четига тутиладиган энсиз жияк. Дўппи чалмаси. Тўн чалмаси.

ЧАЛМАК маҳс. Чархнинг дук ўрнатиладиган айрисимон қисми.

ЧАЛМАШМОҚ шв. қ. чалишмоқ 2. Мирвали тоға.. кетига тисарилиб бораркан, оёғи чалмасиб ийқилди. «Шарқ юлдузи».

ЧАЛМАҚОВОҚ бот. Ошқовоқнинг салласимон бир тури.

ЧАЛМОҚ I 1 Мусиқа асбобида бирор кий, оҳанг ижро этмоқ. Ноғорачи ўйгит уста экан! Шундай берилиб, шундай терга ботиб чалдики, осмон пардасини ўиртиб юборгудай бўлди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол.

2 Садо, овоз чиқарадиган, сигнал берадиган асбобларни ишга солмоқ. Құнгироқ қалмоқ. Гудок қалмоқ. Үт ўчириш машинаси устма-уст сигнал қалди.

3 Бирор аъзо воситасида товуш, садо, овоз чиқармоқ (одам ҳақида). Шер чапак қаламан деб, құлудан күкчани түшириб юборишига сал қолди. С. Анорбоев, Ҳамсұхбаттар. Ашур икки бармогини оғзига тиқиб, ҳүштак қалди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

4 Садо, овоз чиқармоқ (жонсиз нарсалар ҳақида). Мен борай, күртаклар күтиб қолдилар.. Мен борай, шамоллар ҳүштак қалдилар. «Ёшлик». Еллар қалған чапакдан Новдалар ухлар қониб. «Ёшлик».

Чапак қалиб қолмоқ қ. чапак. Қорни ногора қаляпти ҳазыл Қорни оч киши ҳақида. Пулым йүқ, қорним ногора қаляпти, дейдиганларга гоҳ бир сүм-ярим сүм чойчақа ташлаб ўтишади. Х. Тұхтабоев, Йиллар ва ўйлар.

ЧАЛМОҚ II 1 Бирорвнинг оёғини ўз оёғи билан илиб, тепиб, уни йиқитмоқ ёки гандираклатмоқ. Зарина әпчиллик билан Сипарангизни қалиб, уни йиқитиб юборди. М. Осим, Карвон йўлларида.

2 қўчма Ҳалал бермоқ; зарап етказмоқ. Биламан, бари ишни ўша қиляпти, менга учакишиган, қадамда қалмоқчи бўлади. «Ёшлик».

3 шв. Кесмоқ, қирқмоқ, йиқмоқ. Қирқ жаллод ҳунарини бошлади, Ким қўндаланг бўлса, қалиб ташлади. Эргаш Жуманбулбул ўғли. Индамай ўроқ қалавердим. «Ёшлик».

Гап билан қалмоқ Гап билан узиб олмоқ. Пайти келгандан, Микола илмоқдор қилиб, гап билан қалиб ташлар эди. С. Анорбоев, Дўстлар. **Жин** (ёки ажина, арвоҳ, дев) қалди с.т. Асаб касаллиги туфайли оғзи, юзи қийшайиб қолган, дардга қалинганд қишига нисбатан айтиладиган ибора. Ажиналар тепага яқинлашган одамни қалиб, кўзини гилай, оғзини қийшиқ, оёғини шол қилиб ташлаган эмиш. А. Кўчимов, Ҳалқа. **Касал** (ёки дард) қалди Касалга йўлиқди, касал бўлди. Ўзи ўлимдан қолди, худо раҳм қолди. Мана энди қизини дард қалди. А. Мухтор, Опасингиллар.

ЧАЛМОҚ III 1 шв. Ўрамоқ, боғламоқ; тақмоқ. Ўнг қўлини тўлғаб олиб, Бошга рўмолини қалиб.. «Нурали». [Авазхон:] Майдон куни бедовимни елайин, Олмос, пўлат

қайраб, белга қалайин. «Гулшанбоғ». Гўрўғи шамиширин белига қалди. «Гулшанбоғ».

2 шв. Қопламоқ, ўрамоқ. Ҳут кирганда, тогни туман қалади. «Гулшанбоғ».

3 Қормоқ, аралаштирмоқ. Тужум қалмоқ. ■ ■ Жаннат хола шошиб, ун қалиб, қўймоқ қилди. С. Аҳмад, Уфқ.

4 Наридан-бери; қала-чулпа супурмоқ. Уйини супурги билан қалиб чиқди. Ҳ. Фулом, Машъал.

ЧАЛОБ шв. Сузма ёки қатиқдан тайёрланган чанқовбосди ичимлик. ■ ■ -Ўтиринг, қалоб ичасизми? – деди Инод. Ш. Холмизраев, Оғир тош кўчса. Тайёр қалоб искеъмолдан олдин совитилади ёки муз солинади. «ЎзМЭ». Шаймон ҷол эндиғина сомондан қайтиб, айвонда қалоб ичиб ўтирапди. Н. Норқобилов, Бекатдаги оқ уйча.

ЧАЛОВ Галладошларга мансуб, қирадирларда ўсадиган, ем-ҳашак бўладиган кўп йиллик ёввойи ўсимлик. Сарҳовуз бетини ҷалов босган. С. Сиёев, Отлиқ аёл.

ЧАЛП тақл. с. Овқат чайнагандан, лой кечтандан чиқадиган ва ш.к. товушлар ҳақида. Ҷалл этиб лойга тушмоқ.

ЧАЛПАК 1 шв. Ҳамирни юпқа ёйиб, ёғда пишириладиган егулик. -Эсимдан чиқибди, – деди кампир. – Майлига, мен ўзим ўнта қалпак пишириб, чироқ ёқаман. М. М. Дўст, Галатепа қиссалари.

2 Ўриқ, олча ва ш.к. ҳўл мевалар шиннисидан ёйиб қуритилган ширинлик.

Чалпак бўлмоқ ёки қалпак(дек) бўлиб тушмоқ. Йиқилиб узала тушмоқ, қалқанчасига йиқилмоқ;; қалқанча ётмоқ. Жим бўл-э, бир урса, қалпак бўлиб тушасан-у, кекирдак қўзишингни қара! З. Фатхуллин, Обиҳаёт. Юзларини офтобдан яшириб, қалпак бўлиб ётиб қолдилар. М. Мансуров, Ёмби. Ҷалпак қилмоқ Иккала қўл ва оёғидан ушлаб ҷўзилтириб кўтармоқ. Тез юр! Фиринг дессанг, қалпак қиламиз. Ойбек, Болалик.

ЧАЛПИМОҚ Бирорвн ёмонлаб гапирмоқ, гийбат қилмоқ. Айниқса, фронтовикнинг хотинини қалпишига ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси. У ҳар куни самоварга чиқиб.. ҳадеб янги раисни қалтийди. С. Аҳмад, Ҳодивой. [Шакар] Аламига чидолмай, Зеби бечорани куракда турмайдиган сўзлар билан қалпиди-ю, жўнаб қолди. Ҳ. Назир, Кўктерак шабадаси.

ЧАЛП-ЧАЛП Чалп с. тақр. ..лабини чалп-чалп қилиб ялаб қўйди *Мулла Мамасолиҳ*. Н. Мақсудий, Лайллатулқадр.

ЧАЛП-ЧУЛП айн. чалп-чалп. Чалп-чулп лой кечмоқ.

ЧАЛЧАЙМОҚ Ялпайиб ётмоқ. Бирорнинг олдида узала тушиб, чалчайиб ётиши шармандалиқ-да! К. Кенжа, Тоғ йўлида бир оқшом.

ЧАЛЧИҚ Балчиқ; ифлос, лойқа сув. Чалчиқ ерда тия юрса тояди. «Юсуф ва Аҳмад».

ЧАЛҚА: чалқа тушмоқ Орқани ерга бериб, чўзилиб ётмоқ, чалқанча тушиб ётмоқ. Ўлик солдат чалқа тушиб ётибди. Т. Рустамов, Мангу жасорат.

ЧАЛҚАЙМОҚ шв. Орқага эгилмоқ; бошни орқага ташламоқ. Бизни кўрди-ю, тоға қўлларига суюниб чалқайди. Т. Мурод, Откишнаган оқшом.

ЧАЛҚАМЧА с. т. Чалқанча(сига). Турсунбой қовжираф қолган ариққа чалқамча ётиб, осмонга тикилди. С. Аҳмад, Уфқ.

ЧАЛҚАНЧА(СИГА) рвш. Орқани ерга бериб, чўзилиб, осмонга қараб. Бобом кўлмакда чалқанча ётар, инграр эди. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси. У чалқанчасига сизди. «Ёшлик».

ЧАЛҚИМОҚ шв. Чайқалмоқ, тебранмоқ. Сув келар тўлиб, чалқиб, Бетида ойи балқиб. «Тоҳир ва Зухра».

ЧАЛҒИ Узун дастали катта ўроқ. Чолничан гарами олдида чалғи чархлар эди. «Шарқ юлдузи».

ЧАЛҒИМОҚ Бирор нарсага алаҳсиб, асосий иш, мавзу ва ш.к. ни унумтоқ ёки улардан четта чиқмоқ; адашмоқ. Олтмишинчи йилнинг кузидаги чет элда юрганида, недир бир қизиқ томошага чалғиб, самолётга кечикди. М. М. Дўст, Лолазор. Йўқ, бекачим.. Мен шунчаки чалғидим гапдан. А. Орипов.

ЧАЛҒИТ Ола-була (от туси ҳақида).

ЧАЛҒИТМОҚ 1 Чалғимоқ фл. орт. н. [Аҳмад] Иш ҳақида ўйламаслик учун ўзини бошқа нарсаларга чалғитишига уриниб кўрди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

2 Эътиборини бошқа нарсага тортиб алдамоқ; нотўғри фикр пайдо қилмоқ. Бундайлар унча-мунча терговчини чалғитиши, унча-мунча юристни ҳуқуқ бобида мот қилиб қўйишлари ҳам мумкин. «Ёшлик».

Гапни чалғитмоқ Суҳбат мавзусини четга бурмоқ. Аҳмад бригадидир гапни атайлаб

чалғитаётганини Нурсатбек сезди. С. Нуров, Нарвон.

ЧАЛҒИЧИ Чалғи билан ўт ўрувчи; ўроқчи.

ЧАМА 1 Ўлчов, меъёр. Ҳар бир шининг чамаси бор, Ҳар дарёнинг кемаси бор. Мақол.

2 Мўлжал, тахмин. Чамамда соат уч бўлди. Чамангда шу қовун неча кило келади? ■ Уларнинг [одамларнинг] чамаларича, бу ерларда иш ҳали уч-тўрт кунга етиб ортари. «Шарқ юлдузи».

3 мод. с. Менинг фикримча: шекилли. Чамамда, қиз ўша томонга бурилиб ўтишини истарди. «Ёшлик». Лайло менинг келишишдан ҳайрон бўлди чамамда. М. Қориев, Ойдин кечалар.

ЧАМА СОН тлш. Чама, тахмин билдирувчи сон. Чама сон билан аниқлаш эса шимий информациянинг характерига умуман мос келмайди. «ЎТА». Чамага келтиримоқ ёки чама олмоқ Пайт пойлаб туриб амалга оширимоқ, қилмоқ. Али полвон билан бел олишдим! Ҳумпар курашнинг ҳадисини хўт олган экан. Мени бир неча вақт айлантириб юрди, сўнгра чамага келтириб, ёнбошига олмоқчи ва ерга урмоқчи бўлди. П. Турсун, Ўқитувчи.

ЧАМАДОН [ф. جامہدان + داں – идиш маъносини билдирувчи қўшимча: кийимдон, кийим қутиси] Одатда сафарга чиққанда керак бўладиган буюмлар солинадиган қути. Латофат эрталаб шошиб қолмаслик учун кийим-кечакларини, ҳарид қилган совғаларини чамадонига жойлаштира бошлади. Л. Тожиева, Мехрим сизга, одамлар.

ЧАМАЛАМОҚ 1 Чама билан аниқламоқ, чама қилмоқ, мўлжалламоқ; тахминлаб кўрмоқ. У қайиққача бўлган масофани чамалаб, икки юз қулочдан кам эмаслигига кўзи етди. «Ёшлик». Даллол қувониб, эшагига минди-да, соясига қараб, вақтни чамалади. «Ёшлик».

2 Ўйлаб, мўлжал қилиб, режалаштириб кўймоқ, белгилаб олмоқ, кўзламоқ. [Олаҳўжса] Тўйга катта тайёргарлик кўрди.. Камида икки кун юртга ош тортишини чамалади. П. Турсун, Ўқитувчи. Мияда бир нарсани чамалаб юрган эдим, шуни қоғозга туширишига жазм қилдим. «Муштум».

ЧАМАЛИ Чамасидаги, чамасида бўлган. Зайнаб Кумушнинг тўлиб етмаган гавдаси ва ўн олти ёшлар чамали, губор тегмаган

ҳуснига ҳайрон бўлиб, мулоҳазасини айтишдан кўркди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЧАМАН [ф. چمن – ўтлоқ; гулзор; сайдилгоҳ] Гул кўп жой; гулзор, чаманзор, гулшан. *Булбул чаманин севар, одам – ватанин. Мақол. — Куз шамоли кириб чаманга, Ахтаради гуллар атрини..* Уйғун.

Чаман бўлиб очилмоқ Қийғос очилмоқ (гул ҳақида). *Митти чигит уруғи ер бағрида ниш уриб, чаман бўлиб очилгунга қадар қанчадан-қанча меҳнат ва ҳаракатни тақо-зо этади.* Газетадан.

ЧАМАНДАГУЛ Тўпгул бўлиб очиладиган, гуллари оқ, қизил, пушти, сариқ, бинафшаранг ўтсимон ўсимлик. Чамандагул хонадонларда, кўп қавати уйлар балконида, парк ва хиёбонларда манзарали ўсимлик сифатида ўстирилади. «ЎзМЭ».

Чамандагул дўппи Дўппининг сергул қилиб, гулзорга, чамандагулга ўхшатиб тикилган нусхаси. *Сочимни иккита қилиб ўриб, чамандагул дўппимиш бошимга илдим.* Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.

ЧАМАНЗОР [ф. چمنزار – гулзор; кўка-ламзор] Гулзор, гулхона; гулшан. *Тонгда кирдим чаманзоримга, Барглар билан ел ўйнар майин.* Миртемир..

ЧАМАСИ 1 рвш. Тахминан шу миқдорга тенг. *Орадан ярим соат чамаси вақт ўтган эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. Зайнаб эзачиси Ҳушрўйдан етти ёш чамаси кичик эди. А. Қодирий Ўтган кунлар. *Танк мендан уч-тўрт юз метр чамаси нарида аланга олди.* Н. Сафаров, Оловли излар.

2 мод. с. Афтидан. Чамаси, Азизбек осонлик билан жон берадиган кўринмайдир. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЧАМАСИДА рвш. қ. чамаси 1. Эркак қирқ ёшлар чамасида, оқ-сариқдан келган, хомсемиз одам эди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

ЧАМАСИДАГИ қ. чамаси 1. Машинадан эллик ёшлар чамасидаги чуваккина мalla бир одам тушиб келди. Ў. Усмонов, Сирли соҳил.

ЧАМБАР [ф. چنبر – доира, ҳалқа; ўмров суюги] Филдирак, доира шаклидаги нарса, доира. Руль чамбари. — *Даштда буғдой ўради Сочи чамбар қизлар-эй.* «Шарқ юлдзузи».

ЧАМБАРАК [ф. چنبرک – айланма, ҳалқа; кампирақ (самоварда)] 1 от Коса, товоқ ва ш.к. га нарса солиб осиб қўйиш

учун симдан, новдадан ва эгилувчан материаллардан ясалган ҳалқа. Кечқурун согилган сутни докада сузид олинади ва маҳсус сопол идишга қўйиб, чамбарақка осиб, салқин жойга олиб.. қўйилади. К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.

2 сфт. Филдирак, доира шаклидаги; доиравий. Чойхоначи.. кўкқарға шоғи чорсани чамбарақ қилиб танғиган Зулун Чайирга им қоқди. Қ. Кенжа, Нотаниш гул.

Дўпписи чамбарақ айн. дўпписи яримта қ. дўппи. Паноҳингизда дўппини чамбарақ қилиб юрибмиз, хўжайин, сизга ҳар қанча одамгарчилик қиласак арзиди. А. Муҳиддин, Чап чўнтақ.

ЧАМБАРЛАМОҚ Чамбарчас қилиб, ўраб-чирмаб боғламоқ. Сигирнинг арқонини қозиққа чамбарлаб қўйдим.

ЧАМБАРЧАС [ф. چتیر جسپ – чамбар бўлиб ёпишган, бириккан] 1 рвш. Ечилик кетмайдиган қилиб, чирмаб, мустаҳкамлаб. Абди билолни ийқитиб, олдиндан тайёрлаб қўйилган арқон билан қўл-оёғини чамбарчас боғлаб ташлаши. С. Юнусов, Кутимаган хазина.

2 кўчма Узвий, мустаҳкам, жипс (алоқа, боғланиш ҳақида). Туғилажак боланинг соглиги ҳомиладор аёл саломатиги билан чамбарчас боғлиқ. «Саодат».

ЧАН [р. чан < қад.р. дишчани – ёғоч, тахтадан қилинган] Суюқлик сақланадиган, темир белбоғлар билан маҳкамланган катта ёғоч идиш; ём. Вино солинадиган чан. Тери ишилнадиган чан.

ЧАНА [қад. р. сани – илон; жағ] Қишида қор, муз қоплаган йўлда сирпаниб юрадиган чанғили аравача. Чанада учмоқ. Чана спорти. — ..девор тагидаги тепаликда болакайлар чанада учшарди. Ў. Ҳошимов, Қалбингта қулоқ сол.

ЧАНГ 1 1 Майда зарра, куқун ҳолидаги тупроқ ёки бошқа мoddалар; гард, тўзон. Ёлғиз отнинг чанги чиқмас, чанги чиқса ҳам, донги чиқмас. Мақол. — Шоён меҳнатингнинг нишонаси бу – Қора қошлигиннга кўнган чанг, губор. А. Орипов. Тўхта хола.. юз-кўзига кўча чанги ёпишаётганини ҳам пайқамас эди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

Чанг босмоқ Қалин чанг билан қопланмоқ (узоқ вақт ишлатилмай ётган нарса ҳақида). Телвизор, приёмникни чанг босиб

ётарди. Т. Ашурев, Оқ от. Чанг кўтармоқ (ёки чиқармоқ) Бекорга фалва ёки шов-шув кўтармоқ. Чанг қўндириласлик (ёки юқтириласлик) 1) гард, доғ тегизмаслик, озода тутиш. У кийимиға чанг қўндиримайди; 2) кўчма ўзига, номига доғ туширмаслик, гап тегизмаслик. Ҳакимбойвачча илондай тўлганди.. у ўзининг ва оила аబзоларининг устига чанг қўндиришни истамас, оиласи билан ҳеч қандай оиласи тенглаштирилган эди. Ойбек, Танланган асарлар. Чангни чиқармоқ с.т. 1) тез тамом қилмоқ; пок-покиза туширмоқ, еб юбормоқ, еб ташламоқ. Боқижсан бутун гавдаси билан лаганга ташланди. Ота ва ўғил, гўё баҳслашгандай, паловнинг чангни чиқаришди. Ойбек, О. в. шабадалар; 2) тўзитиб юбормоқ, дабдала қилиб ташламоқ. Ҳасратидан чанг чиқади Ҳасрати кўп, ҳасрати сира тутамайди. Maxsum.. Қўчкорнинг мусулмони комил бандаларга кўп озор бераётганини гапириб, ҳасратидан чанг чиқди. С. Анорбоев, Оқсой.

2 сфт. Чанг кўнган; губорли. [Заргаров] Хона ўртасида сал буқчайганича турли, чанг этиги билан оғир одимлаб чиқиб кетган қурувчининг бесўнақай гавдасини ҳоргин.. кузатиб қолди. А. Мухтор, Бўронларда бордек ҳаловат. Арава чанг қишилоқ йўлидан чиқиб, катта тош йўлга тушиб олди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

3 бот. Ўсимликларнинг эркак жинсий ҳужайралари. Ашир Ҳаққулов заргарларга хос диққат билан бир гулнинг чангни мўйчинак билан олиб, иккинчи бир гулни чанглаётган экан. С. Нуров, Нарвон.

ЧАНГ II [ф. چانگ – торли мусиқа асбоби] 1 Қутисимон трапеция ёки ёй шаклидаги, сим торлар тортилган, тирнама ёки қўш чўп билан уриб чалинадиган жарангдор чолғу асбоби.. Чанг – ўзбек халқ чолғу асбоблари орасида энг кўп торлиси ҳисобланади. Газетадан.

2 Лабга кўйиб, пўлат тилини бармоқ билан туртиб, нафас билан чалинадиган кичик чолғу асбоби; чанговуз.

3 с.т. айн. зил III.

ЧАНГ III [ф. چانگ – панжа, тирноқ; чанг; бармоқлар букилган кафт] Панжа; чанг. Қочиб қутулган-ман (қутулган билан) қайди борасан, Ахри чангимда сен ҳам ўласан. «Маликаи айёр»

Чанг солмоқ 1) чангл билан ушламоқ, тутмоқ; чангл солиб ҳужум қилмоқ. -Башаранг қурсин! – Саида бирдан юзимга чанг солди. «Ёшлик»; 2) кўчма тажовуз қилмоқ, қасд қилмоқ. Билмаиман, қайси кун, қайси дамадидир Менинг қисматимга чанг солди сайд. А. Орипов.

ЧАНГАК [ф. چانگاқ – илмоқ, илгак] 1 Бирор нарса илиш учун ёғоч, темир ва ш.к. дан ясалган панжали илмоқ; илгак. Чангакда осилиб турган челакдан бир чўмич сув олиб ичди. «Ёшлик». [Қассоб] Чангакдаги гўштларию ғаладондаги пулларини ёнидаги чойхоначига тайинлаб кетибди. Шукрулло, Жавоҳирлар сандиги

Чангак бўлмоқ Тиришиб, томирлари тортишиб қолмоқ, акашак бўлмоқ. Йигитнинг қўл-оёқлари чангак бўлиб қотиб қолганди. «Ёшлик».

ЧАНГАЛ I [ф. چانگال / چنگال – панжа, тирноқлар; илгак; паншаха] 1 Панжа, чанг. Бургут чангали. Айиқ чангали. ■ Бирдан Пошиша хола чангалини ёзив, Йигиталига қаради. Д. Нурий, Осмон устунни.

2 кўчма Исканжа. У дадасини ҳеч қачон бунчалик ғам ва изтироб чангалида кўрмаган эди. «Шарқ юлдузи».

3 Сиқимга сигарли нарса, бир сиқим. Ёғочга қистириб қўйилган исириқдан бир чангл солиб чиқди. Ш. Холмираев, Оғир тош кўчса.

Пул бўлса, чанглда шўрва қ. шўрва. Чангл солмоқ 1) айн. чанг солмоқ 1. Лекин Тўравой [душман ўқига] бургутдек чап берди ва бир сакраб, унинг бўғзига чангл солди. Н. Сафаров, Оловли излар; 2) айн. чанг солмоқ 2. Ҳа, лейтенант, уруши ҳамманинг баҳтига чангл солди. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар. Ўлим чангали Ўлим хавфи, ўлим исканжаси. Мени ўлим чангалидан сугуриб олган офицернинг ким эканлигини сўраб билиб олмаганилигим учун ўзимни кечира олмайман. Н. Сафаров, Оловли излар

ЧАНГАЛ II [ф. چانگل – ўрмон, дараҳтзор] 1 Тиканли буталар, ўсимликлар. Янтоқ ёғ ўрнини босмас, Чангл – боғ. Мақол. ■ Улар чапга бурилиб, ўт босган катта ариқдан йигирма-ўттиз қадам юргач, тўп-тўп чангл бошланди. О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса.

2 айн. чангалзор. [Йўлбарс] Мангу қочар, қочар тоғлардан, ўрмонлардан, чангл, тўп-қайдан. Ш. Раҳмон.

ЧАНГАЛЗОР [ф. چانگلزار – дараҳтлар кўп жой] Чангал қоплаган майдон, бутазор. Бир куни тулқибой чангалзорда овқат қидириб юриб, бир англишвона топиб олибди. «Эртаклар».

ЧАНГАЛЛАМОҚ 1 Беш панжа билан, тирнокларни ишга солиб, сиқиб ушламоқ, кўл билан маҳкам сиқимламоқ. *Бургут қушни чангаллади.* ■ Бу мунг шу қадар оғир эдики, *Мирвали икки панжаси билан кўкрагини чангаллаб туриб, бир оҳ урди.* С. Аҳмад, Жимжитлик. *Ийиталининг оёғидан куч кетди.* Лекин билак томирлари бўртиб, сим арқонни маҳкам чангаллаб олди. Д. Нурий, Осмон устуни.

2 кўчма Кучли хуруж билан тутмоқ, сиқмоқ (дард, оғриқ ҳақида). *Азимий шу хилда «ватанпарварлик» қилиб ўтириб, бирдан қорни чангаллаб оғриб қолди.* «Муштум».

Ер чангалламоқ Парчин бўлиб йиқилмоқ, ер тишлаб қолмоқ. [Султонов] *Ичичидан хўрлиги келиб, ер чангаллаб қолди.* М. Мансуров, Ёмби.

ЧАНГДОН бот. Гулнинг чанг, яъни эр-как жинсий хужайралари пайдо бўладиган тепа қисми; чангчининг асосий қисми.

ЧАНГИМОҚ 1 Чанг, тўзон ҳолида кўтарилимоқ. *Кўча чангигб кетди.* ■ Бир қиёмат-қойим бўлди, Ҳамма ёқда тупроқ чангигб. «Юсуф ва Аҳмад».

2 Чанг босмоқ, чангга тўлмоқ. *Азимжон.. чангигб кетган этиги, уст-бошига ўнгайсизланиб қаради.* А. Мухтор, Чинор.

ЧАНГИТИШ 1 Чангитмоқ фл. ҳар. н. *Бу тириянчаларни ўқитиб мула қилмасангиз, кўча чангитишдан бошқани билмай қола беради.* П. Турсун, Ўқитувчи

2 қ.х. Зарарли ҳашаротларни йўқотиш мақсадида ўсимликларга ёки тупроққа чангиткичлар ёрдамида кукурсимон заҳарли моддаларни сепиш.

ЧАНГИТКИЧ қ.х. Дала экинлари, боғ, токзорларда дефолиация қилиш ва чангсимон моддалар сепиш учун мўлжалланган, тракторга ўрнатиб ёки елкага осиб ишлатиладиган машина. Чангиткичининг иш органлари тракторнинг қувват олиш валидан ҳаракатланади. «ЎзМЭ».

ЧАНГИТМОҚ Чангимоқ фл. орт. н. Чангитиб ўй сутурмоқ. ■ Аравакаш чангитиб ер тепинди. Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар.

Машина тупроқли ўйлни чангитиб, илгари кетди. М. Ҳазратқулов, Журъат.

Чангитиб сўқмоқ дагл. Болохонадор қилиб сўқмоқ, қаттиқ ҳақорат қилмоқ. *Саттор аввал хотинининг авлодини чангитиб сўқди, кейин.. қайнонасининг гўрига ҳам гишт қалаб, ўрнидан туриб кетди.* А. Мухтор, Кумуш тола.

ЧАНГЛАГИЧ 1 бот. Ўсимликларнинг четдан чангланишига ёрдам берувчи воситалар (ҳашаротлар, шамол ва ш.к. ҳақида).

2 айн. чангиткич.

ЧАНГЛАМОҚ 1 айн. чангитиш **2.** *Ғўза битларини ўйқ қилишда баъзан қуруқ дорини чангелаши усули қўлланади.*

2 Гулларнинг эркак ва урочи жинсий хужайраларни биридан иккинчисига ўтказмоқ. Асаларилар гулдан гулга қўниш билан ўсимликларни четдан чанглайдилар. «Зоология».

ЧАНГЛАНИШ ўсимликларда: чангларнинг уруғчи тумшуқчасига ёки уруғ куртакка тушши. Четдан чангланишда бир гулнинг чангдонидаги чанглар иккинчи гул уруғчиси тумшуқчасига, ўзидан чангланишда чанглар шу гул уруғчиси тумшуқчасига тушади. «ЎзМЭ».

ЧАНГЛАНМОҚ 1 Чангламоқ фл. мажҳ. н. Чангланган гўзалар.

2 Чангламоқ 2 фл. ўзл. н. Ўсимликларнинг табиий ва сунъий йўллар билан чангланиши.

ЧАНГЛОВЧИ 1 Чангламоқ фл. сфдш.

2 айн. чанглагич 1.

ЧАНГОВУЗ шв. айн. чанг II 2. Нукра тилли чанговузни Бол оғзингга тутиб юр. «Қўшиқлар».

ЧАНГСИМОН Чанг-тўзонга ўхшаш, чанг ҳолидаги. Ушалган ой далани соvuқ, хира, қандайдир чангсимон нур билан қоплаган эди. Ойбек, О. в. шабадалар.

ЧАНГ-ТУПРОҚ Тупроқ аралаш чанг, чанг ва тупроқ. [Курбон] Болалигига пода орқасидан юриб, чанг-тупроққа беланиб, супада тошдек қотиб ухларди. С. Нуров, Нарвон.

Чанг-тупроқ яламоқ Чанг-тупроққа ботиб ишламоқ, меҳнат қилмоқ. Йўлчи ёзда ёниб, чанг-тупроқ ялаб, бутун оғирликларга қарамасдан, жонкашлик билан ишлади. Ойбек, Танланган асарлар.

ЧАНГ-ТЎЗОН Чанг ва тўзон, шамол аралаш кўтарилиган ҳар хил гард ва зарра-

лар. Кечга томон бир зумда чанг-тўзон, қуюн кўтарили. Х. Султонов, Бир оқшом эртаги

ЧАНГЧИ I Чанг чалувчи созанда. Уста Рўзиматхон моҳир чангчи ҳам эди. «Гулистан».

ЧАНГЧИ II бот. Ўсимлик гулининг чангдон ва эркак жинсий ипдан иборат асосий қисми. Чангчининг яшаши хусусияти ҳар хил ўсимлик турларида турлича. «ЎзМЭ».

ЧАНГ-ЧУНГ Ҳар хил чанг, тупроқ, гард. [Мастон] Уст-боши чанг-чунг.. кўзлари ҳоргин. О. Ёкубов, Излайман.

ЧАНГ-ГУБОР Чанг ва губор, чанг ва тўзон. Чанг-губорда одам кўрмай бир-бирин, Тогнинг ичи ётар дуд бўлиб тутаб. Эргаш Жуманбулбул ўғли.

ЧАНДИМОҚ 1 Маҳкам сириб боғламоқ, сириб кўймоқ. Бузоқни олмага қапиштириб, чандиб боғладим. «Ёшлиқ».

2 шв. Чатмоқ, чатиб уламоқ, бириткирмоқ. Уларнинг ишораси билан икки сарбоз оғзи каноп билан чандилан қопни олиб келиб, ҳалиги кишиларнинг оғёғи остига ташлади. С. Кароматов, Бир томчи қон.

3 Кимса тўғрисида гапирмоқ, фийбат қилмоқ. Сидикжон бу одамлар иш вақтида ҳам шундай бегам, хушчақчақ, бир-бирини чандиб, кунни билинтирмасдан ўтказади, деб ўйлаган экан. А. Қаҳдор, Кўшчинор чироқлари.

4 Бир-бирини гап билан олмоқ, асия қилмоқ. -Кечқурун.. чойхонада яна гурунгимиз чўзилди.. Биттаси Йўлдошжоннинг яловчиликни чандиб, асия бошласа, иккинчиси Зулфиянинг чечанлигини мақтайди, - деди Пўлат. Файратий, Менинг ёшлигим.

ЧАНДИР 1 Гўштнинг қаттиқ пай қисми. Гўшт ўрнида чандир чайнашга кимнинг тоқати бор дейсиз. Газетадан.

2 кўчма Қотма, пишиқ, чайир. Чандир одам. ■ Бир-икки чайқалиб, гул пайкали устига узаласига ийқилиб тушди. Чандир қўллари тупроқни чанглалади. «Муштум».

ЧАНДИШ 1 Чандимоқ фл. ҳар. н. Арқон билан чандиши.

2 Бир-бирини гап билан олиш, асиянинг бир тури. Чиндан ҳам чандишларда ҳазил элементи бор. «ЎТА».

ЧАНДИҚ 1 от Биттан яранинг ўрни, изи. [Ошонинг] Ранги баттар заҳил тортибди, ёногидаги чандиқ билинмай кетибди – усти-

дан чуқур бир ажин тушибди. М. М. Дўст, Лолазор.

2 сфт. Чандиқли, чандиги бор. Қаландар чандиқ пешонасини силаб, унга бир зум тикилиб қолди. О. Ёкубов, Кўхна дунё.

ЧАНДИҚЛИ Чандиги бўлган, чандиги бор. Темиртоши чап юзи чандиқли, бир кўзи кўр, бадқовоқ, камган бир аскар ҳамроҳлигига йўлга чиқди. М. Осим, Ўтрор.

ЧАНДОЗА шв. Ёнга боғлаб олиб юриладиган ҳамён. [Болта аравакашиниг] Ёнида катта пичоқ, танга, қозоғ соладиган.. чандоза К. Яшин, Ҳамза.

ЧАНДОН [ф. چندان – шунча, шунчалик; қанчалик] рвш. 1 Марта, карра, марта. Бу ўй «Тешикқалъа»дан ўн чандон яхши. Ж. Шарипов, Хоразм. Ҳаваси минг чандон ошиб кетди. М. Муҳамедов, Қаҳрамон изидан.

2 рвш. Ҳар қанча, қанчалик. Мирзаев рақибининг оёғини ердан узишга чандон интилса ҳам, Ражаб солдатча чандастлик қилди ва уни азот кўтариб қўйди. Ҳ. Назир, Мәёқ сари. Бечора камтарлик қилишга, босигу бамаъни гапиришга чандон уринди ҳамки, асло энгай олмади.. М. М. Дўст, Лолазор.

3 Астайдил; етарли даражада. Ойим совчиликка чандон киришганини билдим. Кечаси нон ёпди. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси. Санъаткор Солиҳбой ролининг текстини чандон ўқиб, уни ёдлаб олган бўлса ҳам, қаноат хосил қилимади. Ф. Жўраев, Обид Жалилов.

4 Бўлишсизлик шаклидаги феъл билан келиб, «чеч ҳам, асло» деган маъноларни ифодалайди. Азиза онасидан Ёдгорнинг «бир қошиқ сув билан ютугулик» қизни етаклаб юрганини эшишганда, чандон ишонмаган эди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

ЧАНОҚ 1 Кўсакнинг ҳар бир хонаси. Ғўзалар бўлиқ, ҳар битта чаноқ пиёладек бўлиб очилиб турибди. С. Сиёев, Отлиқ аёл.

2 Бош косаси, кўз косаси ва умуман косасасимон суяклар. Чаноқ суяги. ■ У [Баширжон].. эшигига калла чаноги ҳамда илик суяги туширилган темир ўйча панасига ўтди. Н. Аминов, Қаҳқча. Үнинг [Аҳмадохуннинг] кўз соққалари чаногидан чиқаёзганди. К. Яшин, Ҳамза.

3 Тегирмоннинг дўлидан дон тушиб турдиган тарновсимон қисми.

4 шв. Чиганоқ.

ЧАНҚАМОҚ 1 Сувга ташна бўлмоқ, сувсамоқ. Йигит ғоят чанқаган эди, чойни қу-

йиб, пуллаб-пуллаб ичди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 кўчма Эҳтиёж, талаб сезмоқ; соғинмоқ, кўмсамоқ. Чанқаб кутдим сени ёр, бир илтифотинг кўрмадим. Н. Сафаров, Шарқ тонги. Ўзи ҳам дейман, Мирҳосил ҳалқ шига роса чанқаган экан-да! Ҳ. Фулом, Машъал.

ЧАНҚАТМОҚ 1 Чанқамоқ 1 фл. орт. н. Қаймоқ зўрлик қилиб, ўлгудай чанқатди. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

2 қ. ҳ. Сувга ташна қилиб кўймоқ; сувсиратиб кўймоқ. Ғўзани чанқатиб сугормоқ. Чанқатиб қўйилган ғўза гулларини тўкиб юборади.

ЧАНҚОВ 1 Чанқамоқ фл. ҳар. н.

2 Сувга ташналик, сувсаш. Чанқовни босиға айниқса кўй чой яхши. Газетадан.

3 кўчма Ўта даражада хоҳлаш, ташналик. -Ишга чанқовмиз-да, — деб жавоб берди Йўлчи. Ойбек, Танланган асарлар.

ЧАНҚОВБОСДИ Чанқовни босувчи. Чанқовбосди ичимликлар. — Чанқовбосди қовунларни эса овқатдан кейин сўямиз. М. Мансуров, Ёмби. Пештахтадаги чанқовбосди ичимликлар ва шарбатлар ассортименти қашиоқ. Газетадан.

ЧАНҚОҚ 1 Сувга ташна, сувталаబ, сувсаган; сувсираган. Садақанинг афзали чанқоқ одамларга сув улашмоқдир. «Фан ва турмуш».

2 кўчма Зор, ташна, муштоқ, интизор. Қайдадир айтгандим, айтаман тақрор: Чанқоқ туғилганман ҳақиқатга мен. А. Мухтор. Ёш, ишга чанқоқ ходим учун эрталафдан кечгача бекор ўтиришдан оғирроқ, азоблироқ нарса ўйқ. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

ЧАНҚОҚЛИК Сувга ташналик; сувсираш. Айрим ҳолларда чанқоқлик тенадан бетиним тушиб турган бомбалар ва снарядлардан кўра кўпроқ тинкани қуритиб, жанғичларни ҳолдан тойдирив юборади. Т. Рустамов, Мангу жасорат.

ЧАНГАРОҚ Ўтовнинг устки қисмидаги туйнук чамбараги. Ўтov чангарогидан дастурхонга тафтили нур тушди. Т. Мурод, Юлдузлар манту ёнади.

Чангароги тушди (ёки ўйнади) Инқирозга учради, синди.

ЧАНГИ Қорли жойлар, ботқоқ ерлар ва сув юзида таянч майдонни кенгайтириб, силжишни осонлаштирувчи, оёқларга маҳ-

камланувчи мослама. Сув чанғиси. Туристлар чанғиси. — Ҳозир чанғиларнинг одимловчи ва сирғалувчи турлари мавжуд. «ЎзМЭ».

ЧАНГИ СПОРТИ Сакраш, турли масофага югуриш, тоф чанғиси ва биатлонни ўз ичига олган спорт тури. 1910 йилди Ҳалқаро чанғи спорти комиссияси тузилди ва чанғи спортиning қоидалари тасдиқланди. «ЎзМЭ».

ЧАНГИЧИЙ Чанғида учувчи, чанғи отувчи, чанғи спорти билан шуғулланувчи одам. Бу ерда чанғичиларнинг мусобақалари тез-тез ўтказиб турилади. Газетадан.

ЧАП I [ф. қўйчи — сўл; сўл томон] 1 Гавданинг юрак жойлашган томонидаги; сўл. Чап қўл. Чап елка. — Таажжубки, унинг чап оёғи увушгандек, ўнг қўлининг бармоқлари ҳам дир-дир титрарди. С. Сиёев, Ёруғлилик.

2 Сўл томон, ўнг томоннинг қарамакарши томони. Аҳмад кўччанинг чап бетидан — сердараҳт ва қоронги ўйлакдан юрди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

3 кўчма Ўнг келмайдиган, тескари, ноқулаги. -Йўл гарни чапроқ бўлса ҳам, бу гал унча қийналмадим. Кечга яқин Донохонлар уйига етиб бордим, — деди Нафиса. Файратий, Узокдаги ёр.

4 кўчма Муносабати яхши эмас (бирор кимса билан). Мадаминжон қизлар билан чап бўлиб қолган эди. Ойбек, Танланган асарлар. Мирвали шу одам билан анчагина чап эди. С. Аҳмад, Жимжитлик. Бу орада нариги икковининг гапи яна чап тушиб қолди. Н. Норқобилов, Бекатдаги оқ уйча.

Йўлни чап солмоқ Кўзга ташланмаслик, чалгитиши мақсадида тўғри йўлдан юрмай, эгри, айланман йўлдан юрмоқ. Ҳайдарали йўлни чап солиб, сўқмоқлардан юрди. Ҳ. Нұймон ва А. Шораҳмедов, Ота. [Умматали] Йўлни чап солган эди, у [Қимматхон] қувиб етди. Шуҳрат, Жаннат қидирғанлар. Чап бермоқ 1) эпчиллик билан ўзини олиб қочмоқ. Авазхон.. оёғини ерга тираб, абжирлик билан чап бериб, чап томондан қилич солди. «Малиқай айёр». Автомат ўқига чап берамиз-а, аммо офицернинг чўнтағида граната бўлса-чи? Т. Рустамов, Манту жасорат; 2) тутқиб бермай, ўзини олиб қочиб юрмоқ. Ишга чиқ, десам, чап беради, қачон қарасангиз, бозорнинг гули. С. Маҳкамов, Даля тонги; 3) рўбарў бўлмасдан, бирор ҳолатдан ўзини асрашга ҳаракат қилмоқ.

Назаримда, Абдураззоқ ота кексаликка чап бериб, йил сайн кучига куч.. қўшилиб бора-ётгандай. Н. Сафаров, Оловли излар. [Яхшибоев:] Майли, ҳозирча ўлимга чап бериб юрибмиз, бундан кейин ҳам бирор ўн беш-ийигрма йил мўлжалимиз бор.. М. М. Дўст. Лолазор. Чап ёни (ёки ёнбоши) билан турибди Кимсанинг омади юришмаган, иши чаппасига кетган ёки серзарда бўлиб турган куни шундай дейилади. Мұхаммад Расул ўз ичида: «Бу кун бой чап ёни билан турган шекилли», деб анча вақтгача калласини осилтириб ўтироди. Ойбек, Танланган асарлар. Чап ичакка ҳам юқ бўлмайди Жуда оз, овора бўлиб ейишга арзимайди (овқат хақида). Чап кўз билан қарамоқ Бошқаларга нисбатан камситиб, эътиборсиз қарамоқ. Колхозда ҳамма нарса бригадаларга баравар тақсимлансан. Раис бирорга ўнг кўз, бирорга чап кўз билан қарамасин. Ҳ. Ғулом, Сенга интиламан. Чап кўл айн. чап 2. Отақўзи чап кўлдаги эшикни очди. О. Ёқубов, Диёнат.

ЧАП II айн. чалп.

ЧАПАК [ф. қарсак – қарсак] Кафтларнинг бир-бирига урилиши ва ундан чиқадиган товуш; қарс, қарсак. Гулдурос чапаклар. — Сурқулнинг сўзи жуда қаттиқ чапак ва олқишилар билан қарши олинди. С. Айний, Куллар.

Чапак чалиб қолмоқ Армонда қолмоқ, қуруқ қолмоқ. Элмуроднинг.. юз ва кӯзларидан: «Ана, олиб кетди. Сен бекорга ўтканни қўлтиқлаб юрибсан-да. Чапак чалиб қолаберасан», деган маъно ўйнап эди. П. Турсун, Ўқитувчи.

ЧАПАКБОЗЛИК Чапаклар, қарсаклар билан ифодаланган севинч, мамнуният, хурсандлик; зўр олқишилар. У.. мажлисларда сўзга чиқса борми, одамлар «гапни қийворар эканни», деб қойил қолишар ва чапакбозлик бўлиб кетарди. С. Анорбоев, Оқсой.

ЧАПАНДОЗ [ф. چپاڏاڻو – чап қўлда ўқ отувчи; тескари; чапақай] 1 Ўзбек ва тожик мусиқасида мураккаб доира усули; талқин усулининг акси.

2 Шу номли доира усули жўрлигига ижро этиладиган мумтоз куй ва ашуулалар. «Чапандози наво». «Чапандози Ироқ».

ЧАПАН(И) [ф. چپانی – жулдур, увада кийинган; жулдуровоқи] Безоринамо, олифта, енгил-елпи ҳаётга ўрганган одам. Мулла Наби чапани бир йигит бўлиб, кечаси

билин бўзахоналарда, чойхоналарда санқиб юрар эди М. Мұхаммаджонов, Турмуш уринишлари. Араббой қанча ўқиса ҳам, унинг қилиқ ва гапириши, юриши-туриши мактабда таълим кўрган киши эмас, балки чапани аравакашни эслатиб турар эди. П. Турсун, Ўқитувчи. Чойхонадан икки чапан йигит югурбичиқиб.. чолга таъзим қилди. Ойбек, Танланган асарлар.

ЧАПАНИЛАРЧА айн. чапаничасига. [Харитоновнинг] Гимнастёркасининг кўкраги чапаниларча очилган, кўзлари мастона сузилган. О. Ёқубов, Излайман.

ЧАПАНИЧА рвши. Чапани одамларга хос бўлган; чапани одамлардай. Ашур чапанича хоҳолаб кулди. П. Қодиров, Уч илдиз.

ЧАПАНИЧАСИГА рвши. Чапани одамларга хос равища, чапаниларча. Назар тўшига гурсиллатиб урди-да, чапаничасига қий-қириб юборди. Э. Усмонов, Ёлқин.

ЧАПАНЧА айн. чапанича. Бироқ, чапанча қилиб айтганда, «баданда одамгарчилик бўлиши зарур»га ўхшайди. А. Қодирий, Обид кетмон.

ЧАПАРАСТА [ф. چپاراست < چپه راسته – чап ва ўнг; чапга ва ўнгга] рвши. Ўнг-сўл; ўнгу сўлга; ҳар тарафга; тартибсиз. Одам тўлиб баланд-пастда, жўнаётир чапараста. «Алпомиши». Чапараста ураётган қор кўз очиргани қўймас эди. Н. Сафаров, Оловли излар.

Чапараста қилмоқ Остин-устин қилмоқ, астар-пахтасини чиқармоқ. Шоир шу кетишида тўғри бошлиқнинг олдига кириб бориб, чапараста қилиб сўкди. Т. Мурод, Кўшик.

ЧАПАТИ шв. Юпқа қатирма нон; лочира. Эрталаб Аҳмад Ҳусайн бир пиёла чой ва бир бурда чапати билан наҳорлик қилиб, ўрнидан турди. Ойбек, Нур қидириб.

ЧАПАҚАЙ 1 Иш-ҳаракатни асосан чап қўл билан қиладиган. Чапақай одам. — Шавкат чапақай эди. Қ. Кенжа, Тоғ йўлида бир оқшом. Чапақайларда бош миянинг ўнг яримшари функцияси чап яримшарникidan устун туради. «ЎзМЭ».

2 Чап оёқдан чиққан. Чапақай ошиқ.

3 кўчма Ўнг келмайдиган, нокулай, тескари, чап. Чапақай ўйл.

Чапақай жаҳли чиқмоқ с.т. Астойдил жаҳли чиқмоқ, газаби ошмоқ, газабига олмоқ. Кампирнинг ҳам чапақай жаҳли чиқди.

С. Аҳмад, Сайланма. *Ака, ҳозир қайфим ошиб, чапақай жаҳлим чиқиб турибди. Уйғун, Ҳуррият.*

ЧАПАҚАЙЛИК Ҳаракатларни бажаришда чап кўлнинг ишлатилиши; ирсиятга боғлиқ ҳолат.

ЧАПДАСТ [ф. چپدست – чапақай; эпчил, абжир] 1 Чакқон, эпчил, уддабурон. *Тилов бува Яхшибоев тегирмонга тушганда ҳам бутун чиққан, чандаст одам. Т. Тўла. Fайрат Ҳакимдан кўз узмас, унинг эпчил, чандаст ҳаракатларини ҳавас билан кузатарди.* М. Ҳазраткулов, Журъат.

2 Уста, моҳир. *Унинг [Фанининг] отабобоси новвой ўтгани учун ўзи нон ёпишига чандаст эди.* Ш. Ҳолмирзаев, Бодом қишида гуллади.

ЧАПДАСТЛИК Чакқонлик, эпчиллик, абжирлик. ..дўконда сочлари калта қирқилган бир йигитча чандастлик билан савдо қиласди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа. *Назирқул чандастлик билан отнинг жиловини тутди.* С. Аҳмад, Уфқ. [Музаффар] От минганди, отнинг бели толгуудек, Чандастлиги учар қушини олгудек. Я. Қурбон.

ЧАПИЛЛАМОҚ «Чап-чап» овоз чиқармоқ; шапилламоқ. *Кўл чапиллар. Қайиқ бининга тегиб қочар, кўпирни тўлқин. Ҳ. Пўлат.*

ЧАПИЛЛАТМОҚ 1 Чапилламоқ фл. орт. н. Қодир қалин лабларини чапиллатиб, нонни узоқ чайнади. Э. Усмонов, Ёлқин.

2 Сувни кечиб ўтиш, сузиш каби ҳаракатларда чапиллаган овоз чиқармоқ. [Бектемир] Қиялик остидан кўлмак сувни чапиллатиб кечиб ўтди-да, юқорига тирмашди. Ойбек, Қуёш қораймас.

ЧАПИМОҚ 1 Чаплаб ёпиширмоқ. *Башарасига бўёқ чапиб, грим қилмоқ.*

2 Чапиқ қилмоқ, қора сувоқ қилмоқ. *Маҳкам ака деворнинг ёриқларини чапиши билан овора.* Р. Файзий, Сен етим эмассан.

ЧАПИШТИРМОҚ Иссик сув билан сувоқ сувни аралаштириб, илиқ ҳолга келтиromoқ. *Меҳриниса икки челакка сув чапиштириб, уйга олиб кирди.* Р. Файзий, Ҳазрати инсон.

ЧАПИҚ Қора сувоқ, дастлабки сувоқ. *Чапиқ қилмоқ.* Девор чапиги текис чиқибди.

ЧАПЛАМОҚ 1 айн. чапмоқ 1. *Онаси уни ҷўмилтирадиган бўлса, эрталабдан бошига қатиқ чаплаб қўярди.* С. Аҳмад, Сайланма.

2 Кафтига олиб уриб ёпиширмоқ. ..иигит молхона деворига лой чаплай туриб, қайлигига ўтли-ўтли қараб қўяди. «Ёшлик».

Қора бўёқ (ёки лой, қора, қоракуя) чапламоқ. Ута ёмон қилиб кўрсатмоқ, салбий баҳо бермоқ. *Ўртоқ Парниева жиззакилик қилиб, авторларни қаттиқ нишонга олган, уларга қора бўёқларни чаплаб ташлаганлар.* «Муштум». Отамуров чуқур тин олди: худо берди унга. Бошланди энди. Роза дийдиёсини айтадиган бўлди. Тоза қора чаплайди. М. Мансуров, Ёмби. Танқид қилишига ҳаммамиз ҳам уста. Кимёнинг юзига қоракуя чаплаш ҳам инсофдан эмас. С. Нуров, Нарвон. Танқидни тош отиш, қора суртиши, лой чаплаш деб тушунмаслик керак. Газетадан.

ЧАПЛАМОҚ 2 Чап томонидан ёки чап бериб ўтмоқ. [Отабек] Иккинчи бекатдан ўйлни чаплаб, Тошлиқ дарвозаси орқали яна қайтиб Марғилонга кирган эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЧАПЛАШМОҚ 1 Чапламоқ I фл. бирг. н. *Оқ тунукадан ясалган бакни ерўчоққа ўрнатиб, атрофига лой чаплашмоқда.* С. Аҳмад, Уфқ.

2 Ёпишик, ёпишиб қолмоқ. *Юзига чаплашган лойни кир панжаси билан артди.* Ойбек, Қуёш қораймас. *Бугунги кутимлаган тун Ҳасанали отани чарчатган;* унинг кекса кўзлари ўйқу билан тамом чаплашиб олган эдилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

3 Бир-бирига айқашиб-чалкашиб нонаниқлашмоқ. *Ҳат ўчирилавериб, жуда чаплашиб кетган эди.* О. Ёқубов, Излайман.

ЧАПЛАШМОҚ 2 Қарши бўлиб, зидлашиб қолмоқ, тескари бўлиб қолмоқ. [Каримийнинг] *Пичинги кўнглимни баттар ғаш қилди, чунки Матлуба билан чаплашиб қолганимиз рост эди.* О. Ёқубов, Бир фельетон қиссаси.

ЧАППА [ф. چپا – чапақай; нотўғри; тескари, терс] рви. Тескари, терс. *Тахмондаги пўстаклардан бирини олиб, чаппа тўшаб ётди.* «Ёшлик». Йўқ, чаппа айланмас фалакнинг ҷархи. Б. Бойқобилов.

ЧАППА бўлмоқ (ёки кетмоқ) Кутилган ҳолнинг, исталган нарсанинг бутунлай акси, тескариси бўлмоқ. *Ишинг бир чаппа кетса, кетавераркан.* Эрталаб турсак, бокуведа ги қора новвосимиз ўйқ. А. Қўчимов, Ҳалқа.

ЧАППАР: чаппар урмоқ 1 Бирваракайига, ёппасига, ялписига юз бермоқ. *Водий-*

ларни яёв кезганда. Бир ажисиб ҳис бор эди манда. Чаппар уриб гуллаган боғин, Ўпар эдим ватан тупрогин. Х. Олимжон.

2 Чарх урмок, шиддат билан ҳаракат қилмоқ; жавлон урмок. *Мана бу кун боболар арвоҳи чаппар урар Менинг азамат юртим - ўзбекнинг саҳросида*. А. Орипов. *Оқ ва қора дунёни чаппар уриб айлангум*. А. Суюн.

ЧАППА-РОСТА айн. чапараста. Чаппароста бўлиб айланди дунё. Б. Бойқобилов.

ЧАППАСИГА рвш. Тескарисига, олди орқасига ёки остин-устин. *Аҳмадали тўнининг орқасини олдига ўғириб, чаппасига кийди*. «Ёшлик».

Чаппасига айланмоқ (ёки кетмоқ) айн. чаппа бўлмоқ (ёки кетмоқ) қ. чаппа. *Иш чаппасига кетганига яраша хотиннинг кўнглини олии керак*. Қ. Кенж, Нотаниш гул.

ЧАП-ЧАП Чап II с. такр. У [Валивой].. дўрдайган лабларини чап-чап ялади. Ҳ. Назир, Ўтлар туташганда.

ЧАПЧАП Юпқа, шапарак ноннинг тури. [Кампир] Сопол лаганда тухум қовурдоқ билан қозонга ёпган иккита чапчап нон келтирди. Ф. Фулом, Шум бола.

ЧАПЯ шв. Сут, қатиқ, суюқ овқат солиш учун ишлатиладиган сопол идиш; хурмача.

ЧАПГАЛАТ шв. Шамғалат. Кўзини чапгалат қилиб қочмоқ.

ЧАРАҚЛАМОҚ Ялтирамоқ, ярқирамоқ; порлаб, нурланиб турмоқ. Юлдузлар ёнади, Офтоб чарақлар.. А. Орипов.

2 кўчма Шодлиги юз ифодасида акс этмоқ. [Қиз] Уларнинг шодликдан чарақлаб кетган чехраларига қараб, булар ҳам шодланишлари, кулишлари мумкинлигига ажабланди. М. Исмоилий, Фаргона т. о.

ЧАРАҚ-ЧАРАҚ кам қўлл. айн. жарақ-жарақ. Тўғри, ерни пулга сотадилар, нақд пулни чарақ-чарақ санаб оладилар. Ойбек, Танланган асарлар.

ЧАРВИ [ф. چارې / چارې - ёғ, мой; ёғли; ёғлилик] Молнинг (ёки қўй, эчки, от ва ш.к. нинг) ичаклари атрофида бўладиган ёғ; ички ёғ. Қўй чарвиси. ■ Гўшт эзилиб, қиймасимон бўлганда олиб, чарви ёғидан майдад тўғраб, мижиб аралашибирасиз. К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.

Чарви боғламоқ 1) семирмоқ; 2) кўчма бойимоқ. Ё, ҳаром-харшига аралашиб юриб,

сен ҳам чарви боғлаб қолдингми? Уйғун, Ҳуррият.

ЧАРВОҚ [ф. چارباخ - тўрт томони боғ: катта боғ] с.т. Чорбог. *Бизлар сайд этгали бордик чарвоқса, Одами йўқ гул очилган овлоққа*. «Равшан».

ЧАРЛАМОҚ 1 Чақирмоқ, таклиф қилмоқ. Келсин, деб чарлайди бувишим сизни, Элчи ёки юборган ойимча бизни. «Ширин билан Шакар».

Чарлаб чақирсанг ҳам келмайди Атайлаб чақирсанг ҳам келмайди (мартабаси улуғ, кибрли ва ш. к. одам ҳақида).

2 этн. Келин ёки кўёвни чарлар маросимида чақирмоқ.

ЧАРЛАР этн. Никоҳ тўйидан сўнг келин ёки кўёв шарафига ҳар икки қудалар уйида ўтказиладиган биринчи чақириқ. Ҳаво очилиб кетиб, чарлар куни келиннинг кенгмўл ҳовлисида ҳамма аёллар.. роса яйраб қайтишиди. Л. Тожиева, Мехрим сизга, одамлар.

Келин чарлар Келиннинг ўз ота-онаси-никига тўйидан кейин дастлабки боришига багишланган чақириқ. **Куёв чарлар** Куёвнинг қайната-қайнанасиникига тўйидан кейин дастлабки келишига багишланган чақириқ. **Боғ чарлар** Боғда ўтказиладиган чарлар. **Қуда чарлар** Қудаларнинг биринчи чақирилиши.

ЧАРМ [ф. چارم - ишлов берилган тери] 1 Ҳайвонлар терисидан ёки сунъий хомашёдан тайёрланадиган материал; кўн. [Чол] Терига сув пуркайди ва кўва билан дўқ-дўқ уриб, чармни текислайди. Ойбек, Танланган асарлар.

Юзига (ёки бетига) чарм қопламоқ Орномус, виждонни йигиштириб қўйиб, безбет бўлиб олмоқ. *Пошиша хола шунга ҳам шукур қилиб, бетига чарм қоплаб, истаса-истамаса, кўёвнинг олдидга гирдикапалак эди*. Д. Нурий, Осмон устуни. Гап бошласанг унга агар танқиддан, Бетига чарм қоплаб олар шу замон. «Муштум».

2 Оёқ кийимининг остки қисми, тагчарм. **Маҳси чарми**. Туфли чарми.

3 сфт. Чармдан тайёрланган, чармдан тикилган, чарм қопланган. Чарм сумка. ■ [Мула Фазлиддин] Оёғига чарм кавуш кийиб, обрез четида бет-қўлни ювди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Менинг ҳам қутим ўчиб, жон ҳолатда.. чарм суюнчики шартта ушлаб олдим. Н. Фозилов, Дийдор.

Чарм құлқоп усталари Боксёрлар. **Баҳс-ларда тошкентлик** ёш чарм құлқоп усталари эң күп ғалабага эришиб, биринчи үринни құл-га кирилдиар. Газетадан.

ЧАРМЛАМОҚ Пойабзалнинг остиқ қис-мига чарм қопламоқ, тағчарм қўймоқ. **Бо-тинкамни уста янгидан чармлаб берди.**

ЧАРМФУРУШ [ф. چرم‌فروش] – чарм со-тувчи] эсқ. Чарм билан савдо қилувчи, чарм со-тувчи одам.

ЧАРОС Үртапишар, юмалоқ қора узум. *Иккари ҳовли кенг, гулзор, баланд сўрига кўтаришган токлар.* Чарос, ҳусайнини узумлар гарқ пишиб, бошлари осилиб турибди. Й. Шамшаров, Тошқин.

Чарос кўз Гўзал, қоп-қора кўз. *Юлдузхон чарос кўзларини оҳиста очди.* Газетадан.

ЧАРОФ кт. қ. чироқ. *Бор экан инсон кўлида Орзу ёққан чароф, Бу чарогни, ўйла бир кун Офтоб айлар хаёл.* Э. Воҳидов.

ЧАРОФБОН [ф. چراخان] – чироқ қоро-вули; чироқ ёқувчи] тар. 1 Кўча чироқла-рига қаровчи киши.

2 кўчма Илм-маърифат тарқатувчи одам. *Мактаб боғ бўлса, бола ниҳол бўлса, бу боғ-нинг боғбони, илм чароғбони ўқитувчиидир.* Газетадан.

ЧАРОГОН [ф. چراغان] – машъалалар, чироқлар: жуда ёруғ, равшан] 1 Равшан ёри-тилган; ёруғ. Чароғон кўчалар. ■ ..одатда ўйл ва ўйлакаларни чароғон этиб турадиган кўча чироқлари нурсиздек кўринади. М. Хай-руллаев, Тилла маржон. *Атроф чироқлардан чароғон.* «Шарқ юлдзу».

2 кўчма Яшнаган, обод. *Fайратимиз бир чароғон ўлкани қилди бино.* F. Ғулом. *Рота адир устига чиққанда, унинг нариги томонида чароғон бир водий кўринди.* А. Қаҳдор, Олтин юлдуз.

ЧАРС I тақл. с. Муз, ойна, чинни каби нарсаларнинг синишидан чиқадиган то-вушлар ҳақида. *Ойна чарс этиб синди.* Муз чарс этиб ёрилди.

ЧАРС II Шартаки, тўрс, ўжар; бетга-чопар. *Бийди момо ҳамон ўша-ўша – чарс, аччиқсўз кампирлигича қолаберди.* «Ёшлик». Аммо унинг чарс феъли қарз олмоқни ёқтири-майди. Н. Норқобилов, Бекатдаги оқ уйча.

2 Асов, ёввойи табиат, ҳурковуч (ҳай-вонлар, қушлар ҳақида). *Айтиб бўлмайди-да, баъзи отлар чарс, ўргатилмаган бўлади,*

устидан улоқтириб ташлаши мумкин. Н. Аминов, Ёлғончи фаришталар.

ЧАРСИЛЛАМОҚ 1 «Чарс» этган овоз чиқармоқ. *Пуфлашнинг зўри билан ўтин ни-ҳоят чарсиллаб ёна кетди.* Ойбек, Қуёш қораймас.

Чарсиллаган совуқ Қаттиқ, қуруқ совуқ. *Азаматлар чарсиллаган совуқда яланғоч бў-либ, сойга шўнгимоқда.* Ойбек, О. в. шабадалар.

2 кўчма Жаҳли чиқиб, дарғазаб бўлиб, одамни егудек бўлиб турмоқ. *Холмирзанинг тили қичиб келди-ю, хотинининг чарсиллаб турганини кўриб, ўзини оғирликка солди.* X. Назар, Ўтлар туташгандা.

ЧАРС-ЧАРС Чарс I с. тақр. *Тарновдан тушаётган ёмғир суви шамолда дераза ойна-ларига чарс-чарс уриялти.* Р. Азизхўжаев, Яшил чайла.

ЧАРС-ЧУРС айн. чарс-чарс. *Бир томон-да чарс-чурс билан гулхан ёнади.* Ойбек, Тан-ланган асарлар.

Чарс-чурс қилмоқ (ёқи этмоқ) 1) чарс-чурс овоз чиқармоқ. *Ўтиналар чарс-чурс этиб.. ёниб кетди.* С. Нуров, Майсаларни аёз ур-майди; 2) норозилик, жаҳл билан қўпол муомала қилмоқ. *Эртасига ҳам Холниса хола чарс-чурс қилиб юрди.* Мирмуҳсин, Чиникиш.

ЧАРТЕР [ингл. charter – шартнома < юн. chartion – варақча, бир парча қоғоз] Денгиз ёки ҳаво орқали йўловчи ёки юк ташиш учун кема, самолёт эгаси билан уни ёлловчи шахс ўртасида тегишили транспорт воситасини ёки унинг бир қисмини маълум рейс ёки вақтга ижарага олиш ҳақида тузилган шартнома.

Чартер рейс Шундай шартнома асосида амалга ошириладиган рейс.

ЧАРХ [ф. چارخ – фиддирак; доира, айла-на; чиғир] 1 Ип йигирадиган дукли қўл асбоби. *Яхши хотин эрта туриб, чарх йи-гирап, Ёмон хотин эрта туриб, ўюқ ковлар.* Мақол. ■ *Кимдир чарх йигирияти шекили, гир-гир овоз ҳам келяпти.* X. Тўхтабоев, Йил-лар ва йўллар.

2 Ҳар хил асбобларнинг, қурилмаларнинг айланадиган қисми; парраги. *Тегирмон чархи.* ■ *-Юринглар, ўшал қудуқнинг чархини айлантирумиз, – деди Алишер..* М. Осим, Карвон йўлларида.

3 Кесувчи асбобларнинг тифини ўткир-лайдиган, қайрайдиган асбоб. Чархда пичок чархламоқ.

Чарх илонлар Қора илонлар оиласига мансуб илонлар уруғи (танасини ҳалқа қилиб ўраганида, тангачалари ишқаланиб, чарх тоши айланишига ўхшаш овоз чиқаради).

4 кўчма Гардиш, айланана. *Давр чархи.* Чархи фалак. — *Фаниева гап чархини айлантириб юбориши учун: -Лаълихонни ҳам олиб келмабесиз-да, — деди. Ойдин, Кўнгли тўлдими, яхши йигит. Тарк этдим чархи фалакни, мени тарк этмади оҳлар.* «Ёшлик».

Чарх урмоқ 1) айланмоқ; атрофида айланмоқ. Ҳовуз атрофидаги қор боссан толлар устида қарғалар чарх уриб қағилайди. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси; 2) турган ерида олдинга босмай айланмоқ. Велосипед чарх уряпти.

5 кўчма поэт. Фалак; дунё. *Бу — чархнинг фақат бир-бир айланиши, Ҳамал қўёши ҳам таҳтига минди.* А. Истроилов. *Номеҳрибон кўзлардан омон асра мени, чарх!* А. Обиджон.

Чархи қажрафтор Тескари айланувчи, адолатсиз дунё. **Чархи қажрафтор тўнини тескари кийди.** — Чархи қажрафторнинг бир шевасидин доғмен.. Фурқат.

ЧАРХАК [ф. چارخ - кичик чарх; ип, калава ўраш қурилмаси] 1 иш. айн. **чамбарак** 2.

2 Ип калавалайдиган чархсимон мослама.

ЧАРХЛАМОҚ 1 Кесувчи асбобларнинг тифини ўткирламоқ, қайрамоқ. *Пичоқ чархламоқ.* — Чол пичан гарами олдида чалғи чархлар эди. «Шарқ юлдузи. Ҳаким совға қилган қаламтарошнинг ёнига ошпиҷоғимизни чархлаб қўшиб қўйдим. С. Сиёев, Ёруғлик.

2 кўчма Ўстирмоқ, ўткирламоқ, пешламоқ. Ақлни чархламоқ. — Чархлаб туриши керак аммо Тўйгу билан ақлни. А. Орипов. *Қат-қат ўйлар ташвиши бесаранжом кампирнинг сезги қувватини чархлаган* эди. «Ёшлик».

3 кўчма Бирорга қарши ҳезламоқ. [Нор Мастурага:] Ҳола, мени кўт чархламанг-у, увранизни кесаберинг! *Оғзингизга сикқанини уч кунда лаққа жигардек қанорангизга илиб қўяман.* Ҳамза, Паранжи сирлари.

ЧАРХПАЛАК [ф. + а. چارخ - осмон гумбази; дунёнинг, тақдирнинг ўзгарувчалиги, бекарорлиги] 1 Сув кучи билан айланиб, катта ариқдан юқорига сув чиқаридиган энг қадимий қурилма; чиғир. Кеч

енгил шабадада барглар аста шилдирап, бу майин сас.. ялқовланниб айланәтгандан чархпалақнинг гирч-гирчига қўшилиб кетарди. Й. Шамшаров, Тошқун. Чархталак чуқур сой тубидан сув олиб, теваракка жон баҳи этмоқда. Ж. Абдуллахонов, Орият.

2 Маданият-истироҳат боғларига, болалар майдонларига ўрнатиладиган, бир нечта кажаваси бўлган, горизонтал ўқ атрофида электр қуввати ёрдамида айланувчи катта гилдирак тарзидаги кўнгилочар инишоот. [Қиз] Қийқириб кулас, тезликни писанд қилмас, чархпалак яна ўн марта тезроқ чарх урса ҳам, унга камлик қила-дигандек эди. А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда.

Тарих чархпалаги Тарихий воқеа-ҳодисалар силсиласи; тарихнинг гардиши. Абул Аббос Маъмуннинг фожиали ўлимидан сўнг кўйна тарихнинг чархпалаги тезроқ айланба бошлади. М. Осим, Карвон йўлларида. Чархпалак бўлмоқ Думбалоқ ошиб, оёғи осмондан бўлиб йиқилмоқ. [Отамурод] Бу аҳволда икки қадам юрмай чархпалак бўлиб йиқилади-ку. Эмаклагани мавқулмикан? М. Мансуров, Ёмби.

ЧАРХЧИ I 1 Чарх ясовчи уста.

2 Кесувчи асбобларни чархловчи одам. -Ҳай-ҳай-ҳай, калима келтири, иним, оллога минг марта шукур дегин, — деди чархчи чол ранжиган тусда. Ойбек, Улуг йўл.

ЧАРХЧИ II Кичик сайроқи қуш.

ЧАРЧАМОҚ Меҳнат, иш-ҳаракат, дард-алам ва ш.к. натижасида ҳорғинлик, чарчоқ сезмоқ; ҳоримоқ, толмоқ. Оёқ чарчаса, таёқ ярамайди. Мақол. — Икромжон юра-юра чарчади. С. Аҳмад, Уфқ. -Асабларингиз оғир хаёллардан чарчаган. Қаттиқ чарчаган, — деди врач. «Ёшлик». Икки соатлик қизик бир базмдан сўнг қизлар чарчадилар-да, ўйинни тўхтатдилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЧАРЧОҚ от 1 Ҳориганлик, ҳорғинлик; толиқиши, чарчаш. Шукуржон бутун аъзойи баданида қаттиқ чарчоқ ҳис этиб, бир нафас эшикка суюниб турди. О. Ёқубов, Ота изидан.

2 сфт. Чарчаган, толиқдан. Тоғ ҳавоси нақадар сўлим — чарчоқ асабларга ором, юракларга мадор, танларга қувонч багишлар, иноклик ва ширин мулоқотларга сабабчи бўларди. Мирмуҳсин, Илдизлар ва япроқлар.

ЧАРЧОҚЛИК Чарчаганлик, толиққанлик. Нигора Шербекка боқаркан, бутун вұжудини чарчоқлик эзіб юбораётгандай түркілди. С. Анорбоев, Оқсой.

ЧАСОВОЙ [р. часовой — маълум соатларда алмашинадиган (соқчи) < часы — соат] к. соқчи.

ЧАСТОТА [р. частота < частый — биринкетин тез алмашинувчи, муайян вақт оралығыда тез тақрорланувчи (харакат, ҳолат ёки воқеа-ҳодиса)] физ. 1 Маълум вақт ичида тақрорланған ҳаракат ёки тебранишлар сони. *Тебранишлар частотаси*.

2 кино тех. Кадрларнинг алмашиниш даврийлиги ёки тезлиги.

3 тлш. Муайян лингвистик ҳодисанинг нутқда миқдоран қўлланиш даражаси. *Олмош туркүмидаги сўзлар частотаси*.

ЧАСТОТАЛИ физ. Маълум миқдордаги частотага эга бўлган. *Олимларнинг аниқлашича, кўришапалаклар ҳавода юқори частотали ультратовуш тўлқинлари ёрдамида мўлжал олишаркан. «Фан ва турмуш».*

Частотали луғат тлш. Сўзларнинг (сўз шакллари, сўз бирикмаларининг) нутқда қўлланиш миқдори ҳақида маълумот берувчи луғат. *Частотали луғат тилда у ёки бу грамматик конструкция қайси частота билан қўлланганлигини ҳисоблаш имконини беради. «ЎТА».*

ЧАТАНОҚ с.т. Иккى оёқнинг ораси; чот. *Ола қарғанинг юришини қиласман, деб чумчукнинг чатаноги йирилибди.* Мақол. ■ *Шу аснода юмалоқ, хушчақча миришкор.. катта тарвузни қорнига қўйиб, чатаногини атайн керип кира қолди.* Ойбек, Танланган асарлар.

ЧАТИЛМОҚ Чатмоқ 1 фл. мажҳ. н. *Хат саккиз буқланиб, қизил ишак билан бир-иккى чатилган ва Отабекка аталган эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Кулоққа чатилмоқ айн. кулоққа чалинмоқ к. чалинмоқ.

ЧАТИР [ф. چتر — соябон; гажак] бот. Ем-хашак бўладиган ёввойи ўт. *Ўтказилган тажрибалар чўл ва адирларда, яйловларда шувоқ.. ялтирибош, чатир сингари ёввойи ўсимликлардан экиб, табиий яйловларнинг ҳосилдорлигини бирмунча ошириш мумкунлигини кўрсатади.* «Фан ва турмуш».

ЧАТИР-ЧУТУР тақл. с. Куруқ ўтганинг ёнишидан чиқадиган товушни билдиради. Гулханнинг чатир-чутури.

ЧАТИШ 1 Чатмоқ фл. ҳар. н. *Оқ ип билан чатиши. Тугма чатиши.*

2 Арапаш, дурагай. *Чатиши қўй.*

3 Туташ, чегарадош. *Чатиши далалар.*

4 Узок қариндош, бир оз қариндошлиги, яқинлиги бўлган, чатишган. *У бизга она томондан чатиши.*

ЧАТИШМОҚ 1 Чатмоқ фл. бирг. н.

2 Дурагай бўлмоқ, дурагайлашмоқ. *Чатишган моллар.*

3 Узок қариндошлик муносабати билан боғланмоқ. *-Аҳмад Яссавий балки бизнинг пири мизга чатишган қариндошдир? — сўради мажслис аҳлидан бири. Ойбек, Улуг Йўл. Асли улар билан Анзиратларнинг чатишган жойи бор — қариндош. «Ёшлик».*

4 Бир-бири билан қўшилиб, бирлашиб кетмоқ. *Бобоқайрагочнинг ўзаро чатишиб кетган шохларига боқиб, «исламий мўъжиза», деб ўйлади йигит.* С. Сиёев, Ёруғлик. Бепоён далада бир ботир ухлар: *Сочлари чатишиб кетган гиёҳга.* Х. Даврон.

5 кўчма Ўзаро қўшилмоқ, бирлашмоқ. *Хоразм воҳаси ўзбек достончилигининг ўзига хос, эпик анъаналар чатишиб кетган этник регионларидан биридир. «ЎТА».* Аваннинг гапида енгил киноя билан самимий эҳтиром нозик бир усулда чатишиб кетган эди. С. Сиёев, Аваз.

ЧАТИШТИРИШ Уруғланиш жараёнида ирсий жиҳатдан бир-бирига ўхшамайдиган иккита жинсий ҳужайранинг табиий ёки сунъий қўшилиши; уруғларни қўшиш йўли билан янги нав, янги зотни юзага келтириш. *Чатиштиришга бирин-кетин иккитадан ортиқ ота-она шакллари жаъл этилса, мураккаб чатиштириш ҳисобланади.* «ЎзМЭ». [Зайниддин] Лимон дараҳтларини бир-бирига чатиштириб, янги, мазали, серхосил навлар бунёд этиши учун астойдил интилди. «Гулистан». ..бурноғи йили майин жунли зотли қўчқорлар келтирилиб, ўзимизнинг жайдари қўй ва эчкиларга.. чатиштириши бошланган эди. С. Анорбоев, Оқсой.

ЧАТИШТИРМОҚ Чатишмоқ 2 фл. орт. н. *Майин жунли қўйларни чатиштириб қўйпайтиши.*

ЧАТИҚ: чатик қош Ўсиқ ва қўшилган қош. *Бу қора қўзлар мудом йигелар чатик қош остида.* Ф. Фулом, Шум бола.

ЧАТМА 1 от Каштачиликда гул тикишнинг бир усули. *Тикиши силлиқ эмас,*

ўгирмаси чатмага, санамаси йўрмага кундош бўлиб тургандай. Ф. Фулом.

2 Тахта, хода, милтиқ ва ш.к. нарсларнинг тик ҳолда бир-бирига ёнма-ён боғлаб маташтирилган ёки учлари пирамидасимон бирлаштирилган ҳолати, кўриниши. **Бошқа сарбозлар милтиқларни бир жойда чатма қилиб қўйиб, кўчани сув сепиб супурдишлар.** С. Айний, Дохунда. Янги түғилган бузоқларни хода чатмаларидан кўра қилиб қамаб қўйишибди. Э. Раҳим, Ҳаёт амри билан.

Чатма қош айн. чатиқ қош қ. чатиқ. **Девор наҳрасидан тандирдан нон узатётган аёлнинг чатма қора қошлари кўриниб турарди.** С. Нуров, Нарвон.

ЧАТМОҚ 1 У ер-бу еридан тикиб уламоқ, ёпиштиromoқ. Кўйлакка тугма чатмоқ.

■ Шу куни қайнана эски бир учбурчак туморни чақалоқ бешиги устига [гаврапўшга] чатиб қўйди. Мирмуҳсин, Чўри.

Игна чатмоқ Игна билан тикмоқ. Ҳовлида ёш жувонлар юришар, кимдир овқат пишишар, баъзи бирлар айвончага ёзилган намат устида ҳадеб игна чатарди. «Ёшлик».

2 кўчма Бириткирмоқ, боғламоқ. У [инженер] миясидағи бутун билганиларини ишигитириб, бир-бирига чатиб кўрди. А. Мухтор, Опа-сингиллар.

ЧАТНАМОҚ Дарз кетмоқ, ёрилмоқ; синмоқ. У [капитан] гиштга тойғаниб ииқилган экан, тўпик суюги чатнабди. А. Мухтор, Давр менинг тақдиримдада. Қиз меҳнатдан, изгириндан чатнаган кўлларини қипқизил чўйқа тутиб. Ойбек, О.в. шабадалар.

ЧАТНОҚ Ёрилган. Сочлар паҳмоқ, юзу қўй чатноқ, Лекин шон-ла қайтди беш ўртоқ. Чанқоқ ва чатноқ лаби: Сув! – деди – сув бер кўпроқ! Миртемир.

ЧАТОҚ 1 Қониқарсиз, ёмон; яхши эмас. Қаранг, қандай ажойиб хислатларим бор. Лекин сиз ишга олмайсиз мени. Чунки менга ишонмайсиз – ўтмишим чатоқ-да. «Ёшлик». [Талъат:] Яхши гапирдингиз.. Фақат машина учрамагани чатоқ бўлди-да. Аксига юради ўзи. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

2 Мушкул, қийин. Тантибойваччанинг нафаси ичига тушиб кетди, лекин бу ўнғайсиз, чатоқ аҳволдан қутулиш учун ўзини билмасликка олди. Ойбек, Танланган асарлар.

3 Хато, нотўғри. ..табелчи ҳам худди жўрттага қилгандай, унинг номини ё ту-

тилиб айтар ёки чатоқ ўқиб, икки марта тақрорлар эди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Лекин ёш болани – табибининг ўғлини янтоқ билан савалаганим чатоқ бўлган экан. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.

4 кўчма Қайсар, ўжар; қитмир, ишқал қидирувчи. Ер тўгрисида бир чатоқ одам билан судлашиб юрган эди, суд ишни бунинг зарарига ҳукм қилганимикан, деб ўйлади. Ойбек, Танланган асарлар. [Умар:] Умуман, эҳтиёт бўлинг, сизни кўролмайдиганлар кўп. Ҳалиги индамас Ваҳоб ҳам чатоқ. Газетадан.

Аҳвол (ёки иш) чатоқ Аҳвол, вазият яхши эмас; ёмон, чигал. – Қозон қайнамай қолди, ошна, аҳвол чатоқ, – дедим. П. Турсун, Ўқитувчи. Ишлар чатоқ, ҳамма нарса чаппасига айланаб кетибди. Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати. Чатоқ қилмоқ ёки чатогини чиқармоқ 1) нотўғри, хато иш қилмоқ. Дарвеш гов яна бу ерда ҳам тилини тиймай чатоқ қилди. Барча бекларни ёмонлаб, қарғаб, оловга мой сепди! П. Қодиров, Юлдузли тунлар; 2) ёмон, оғир аҳволга солмоқ, зарар етказмоқ. -Шодиёрга айтинг, кўпам айланишмасин, тутсам, чатоқ қила-ман, – деди Тоғай. «Ёшлик».

ЧАТОҚЛАШМОҚ Мушкул, ёмон аҳволга келмоқ; чигаллашмоқ. Бир кори ҳол юз бераб, Ҳакимнинг аҳволи чатоқлашадиган бўлса, у мадад бериш ўрнига, дарҳол қоралашга ўтиши аниқ. Ж. Абдуллахонов, Тўғон. – Энди, бу ёғини ҳеч бўшашибирмаслик керак. Агар иш салгина чатоқлашса, бирорларга масхара бўлиб қоламиз, – деди Элмурод. П. Турсун, Ўқитувчи.

ЧАТОҚЛИК 1 Чалкашлик, чигаллик, ишқал; хато. Ҳисоб-китоб ишларидаги чатоқликлар туфайли бухгалтер Маюсиф ишдан бўшаб кетди. «Муштум».

2 Ноқулайлик; талабга мос келмаслик. -Дом жоннинг роҳати дейишади-ю, шунақа пайтда [тўй-маърака қилаётгандан] чатоқлиги билинади-да, – деди сийрак соқолли киши.. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

3 Қитмирлик; ёмонлик. [Ҳазратовнинг] Лақаби ўзига мос, фикри-ёди чатоқлик. «Муштум».

ЧАТОҚ-ЧУТОҚ Жуда чатоқ, чигал, ишқал. Чатоқ-чутоқ ишлар.

ЧАҲ-ЧАҲ тақл. с. айн. чаг-чаг. Бутокларда минглаб қушлар чаҳ-чаҳ сайдайди. З. Акрамов, Ҳиндистон лавҳалари. Бу етма-

гандек, ҳовлиниңг ҳув этак томонидан баралла булбуллар чах-чахи эшишила бошлади. А. Мухтор, Бухоролик бир йигит.

ЧАЧВОН тар. Отнинг думи қилидан тўқилган, паранжи остидан юзга тутиладиган тўр парда; чиммат. У [Жаҳон отин] чачвонини кўтариб, паранжи орқасига ташлаб келаётган эди. М. Осим, Карвон йўларида.

ЧАШМ [ф. چشم – кўз; булоқ; нинанинг кўзи; орзу-умид] эск. поэт. Кўз. Буюк Улугбекнинг чашмига кўзгу – Кўкда ҳамон кезар ўша тўлин ой. А. Орипов. *Жаннат!* Менга қўлгинангни бер, Нозик-ниҳол, эй чашми оғат! М. Али.

ЧАШМА [ф. چشم – булоқ; манба] 1 Ер остидан чиқаётган сув манбаи ва унинг суви. Мерган бағрини ерга бериб, чашма сувидан қониб-қониб ичди. Унинг ўткир кўзлари чашма атрофидаги гиёхларга қадалди. «Ёшлик».

2 кўчма Бирор нарсанинг манбаи. Ижод чашмаси. Билим чашмаси. Мехр чашмаси.

ЧАШМБАНД [ф. چشم‌بند – кўзни тўсувчи] Чачвон; юз ёпинчиғи. Ясаниб олган болалар, янги дока чодирга ўралиб, юзига чашмбанд ташлаб олган аёллар, кексалар ҳам бор. Ҳ. Фулом, Жазоирда тонг.

ЧАШНАЧИЛИК, чашнагирлик [ф. چاشنی – таъм; татиб, еб кўриш; таъмини билиш, синаш] Узум, вино, озиқ-овқат маҳсулотлари ёки ўсимлик хомашёси сифатини кўриш, ҳидлаш, таъм билиш, эшитиш аъзолари орқали аниқлаш. Чашначиликнинг камчилиги – унинг муайян даражадаги субъективлиги; афзалиги эса, энг сезигир асбоблар билан аниқлаб бўлмайдиган ўзига хос нозик сифат хоссаларини фарқлаш ва унга баҳо беришдир. «ЎзМЭ».

ЧАҚА 1 Асосан мис, жез сингари мепталлардан ясалган, қиймати паст майда танга пул. Оқ кўйлак устидан олача ипак тўн кийган, гавдаси йўғон бақол.. ёш харидорнинг айтган нарсаларини тортшиб, қўлидан майда чақаларни олди. М. Осим, Ибн Сино.

2 эск. Бир тийин. *[Отабек ва Али]* Дасттурхонни ўигиштирувчи келинчакка ўғил тилаб дуо қилгандан кейин, қўлига ўттиз чақа сурма пули бердилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

3 Умуман пул, маблаг. Темирчи ўигитнинг чақаси миёнагина тўйга етарли бўлиб

қолганида, Холхўжса қўрбоши ўигитларининг хуружи бошланди. С. Аҳмад, Ҳукм.

Бир чақага (ёки сариқ чақага) арзимайди Ҳеч нарсага ярамайди, арзимайди. -Ҳаёлларим бир чақага ҳам арзимайди, муҳтарам зот, – ҳозиржавоблик билан узб олди моҳир санъаткор. Газетадан. Бир чақага (ёки сариқ чақага) олмаслик Менсимиаслик, хурмат қилмаслик. Бу кулишдан унинг меҳмонни бир чақага олмаслиги аниқ билиниб турарди. А. Мухтор, Опа-сингиллар. Мен тирикман – бозори чақон, мен ўлсам, уни бирор сариқ чақага олмайди. М. М. Дўст, Лолазор. Бир (ёки сариқ) чақалик Сира, мутлақо. Бу Насим дегани шунаقا.. Бемаврид ёғаётган қор билан ҳам.. Аброрнинг тажсангланиб тургани билан ҳам унинг бир чақалик иши йўқ. О. Мухтор, Этилган бош. Бу чатоқ ишга ўзининг сариқ чақалик алоқаси бўймаса ҳамки, бутун жавобгарлик ўз елкасига ағдарилгандай ҳанг-манг бўлди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. Сариқ чақам йўқ Сира ҳам пулим йўқ. [Йўлчи:] Онам, укаларим учун бу ерда юрибман, Эшвой ака, буни яхши биласиз. Аммо ҳозир ёнимда сариқ чақам йўқ. Ойбек, Танланган асарлар. Чака қилмоқ Сотмоқ, пулламоқ. Мана, Барат супургичи! Бозордан супургисини чақа қиломай, яна орқалаб қайтаётир. Ойбек, Танланган асарлар.

ЧАҚА II 1 Кичик яра, жароҳат. Пулни юз-бетига чақа тошган иккита ўспирин олди. М. М. Дўст, Галатепа қиссалари. *Ниёзмурод Бибигул юзидаги қонталашган чақаларни кўрди*. Мирмуҳсин, Чўри.

2 Бирон-бир зарб, таъсир натижасида нарсаларнинг юзасида ҳосил бўлган ўйик. *Машина урилиб чақа бўлди*. — Пластмасадан қилинган шкаф урилиб, чақа бўлади ёки стулнинг оёғи тез синиб қолади, деб сира хавотирланманг. «Саодат».

ЧАҚА III шв. Бола, фарзанд.

ЧАҚАЛОҚ Янги туғилган бола; гўдак. Дунёга келган чақалоқлар улғайани сайнин, уларда ҳиссий аёзолар шаклдана боради. «Фан ва турмуш». Еттингчи кун хатми қурбон қилиниб, халққа ош берилди ва шу муносабат билан чақалоққа «Ёдгорбек» деб исм кўйилди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЧАҚИЛМОҚ Чакмоқ V фл. ўзл. ва мажҳ. н. Ҳар ким ҳам чақилар, Яхши от ҳам қоқилар. Мақол. Чакилган тухум. Чакилган гугурт чўпи. — Фалвирак ёнғоқнинг иккитасини

партага устма-уст қўйиб, бир урсангиз, иккаласиям чақилиб кетади. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси. Ана бунда чақилган ёнғоқ, бодом ва данак магиз.. бор. Н. Аминов, Қаҳқаҳа. От чопса, чақилар тоғларнинг тоши. «Тоҳир ва Зухра».

Пистони чақилган Кучи кетган, ишдан чиққан (одам ҳақида). Бундан ташқари, сен пистони чақилган одамсан, бизнинг қўлимида узун косов бўлиб хизмат қилишдан бошқа ишга ярамайсан. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. **Пулга чақилмоқ** Пули оз қолмоқ; пул етишмаслигидан қийналмоқ. Ўша пайтларда иморат қуриб, пулга чақилиб қолган эдик. Газетадан.

ЧАҚИМЧИ Бироннинг гапини биронга ташувчи, бирор кимсаннинг сирини очувчи, биронлар устидан маҳфий хабар етказиб турувчи. Бекорчидан безиб қоч, **Чақимчидан** – кўчуб. Мақол. ■ [Шоҳрӯҳ] Ҳар бир совуқ гап, фитная чақимчиларга қулогини тутар, эркинроқ фикр юритувчи.. арбобларни қувғунга солиб, эътиборини пасайтиради. Мирмуҳсин, Мельмор.

ЧАҚИМЧИЛИК Чакимчига хос хатти-ҳаракат ва одатлар; гап ташувчилик. Чакимчилик ёмон иллатдир, чунки у туфайли одамлар ўртаси бузилади. Газетадан.

ЧАҚИН Ўт, ўт учқуни. Тўғон тенасида электр пайванди чақин чақади. С. Аҳмад, Онажонлар. Катта олов ўйлар этган чақиндан бошланади. «Шарқ юлдузи». Кетмонларнинг чақини ялтиради. Ойбек, О.в. шабадалар.

2 айн. чақмоқ III. Баҳор осмонида чақнаса чақин, Қўксингдан отилар оловли нафас. А. Орипов. Қора булутлар орасида қиличдек ялтираб чақин чақа бошлади. С. Аҳмад, Жимжитлик.

ЧАҚИР Ўткир қиррали, қиррадор. Қия тушиб турган офтобда чақир тошларнинг акси сувед уриб, жимир-жимир товланар эди. С. Анорбоев, Оқсой.

Чақир кўз айн. чагир кўз қ. чагир. Вазирнинг новча, чақир кўз ўғли эса, ҳеч нарсани эшишмагандек, қўзларини бақрайтириб турарди. М. Осим, Карвон йўлларида.

ЧАҚИРИЛУВЧИ ҳарб. Ҳарбий хизматга чақирилган ёки чақирилиш ёшида бўлган шахс. **Юртдошлар армияга чақирилувчиларни кузатгани шу ерга келдилар.** Газетадан.

ЧАҚИРИМ [«чақиримоқ» с. дан] Метрик ўлчов системаси қабул қилингунга қадар қўлланган, 1,06 километрга тенг қадимги узунлик ўлчов бирлиги; бир километр. Ёдгор қизнинг бир марта кулиб қарашини кўриш орзусида саккиз чақирим наридан гоҳ пиёда, гоҳ ўртогининг велосипедида келиб кетарди. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.

ЧАҚИРИМЛАМОҚ Чакирим билан ўлчамоқ, ҳисобламоқ. Ҷўллардан чақиримлаб эмас, бутун-бутун область ва район жойлашадиган ерларни очамиз. Ойбек, О.в. шабадалар.

ЧАҚИРИҚ 1 Чакириш мақсадида айтилган сўз, гаплар. **Ғафур аканинг:** -Қочадиган одам ўйқ, келаверинг, – деган ҳазилнамо чақириғи эшишилди. Шукрулло, Жавоҳирлар сандиги.

2 Бирор хатти-ҳаракатга ундаш, даъват қилиш. **Демак**, Бобурнинг дунё лаззатларидан фойдаланиши.. тўғрисидаги насиҳат ва чақириклари ҳаётдаги турли-туман кўнгилсиз, баҳтсиз воқеалардан.. ғам чекишинг ўрнига тавсия этилган тадбирлардан эди. «ЎТА». **Командирнинг чақириқлари** взвод жангчиларини жасоратга чорларди. Назармат, Жўрлар баланд сайдайди.

3 Ҳонадонда бирор муносабат билан ўтказиладиган меҳмондорчилик, зиёфат. Яқинда бир танишим қизининг туғилган куни муносабати билан меҳмон чақириқ қилди. М. Исмоилий, Одамийлик қиссаси.

Куда чақириқ этн. Никоҳ тўйидан кейин қудалар тарафидан келин ёки куёвнинг оиласи ва қариндош-уругларини чақириб бериладиган зиёфат. Совуқчилек қуда чақириқдан бошланди. «Шарқ юлдузи».

4 тар. Шўро даврида: партия, ҳукумат ёки съезд, қурултой, мажлис ва ш.к. томонидан эълон қилинган мурожаат, даъват ёки шиорлар. **1 Май чақириқлари.** ■ **Бўтабой сўзининг охирда..** чақириқка ўзининг тайёр эканини билдириди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

5 Навбатдаги сайловдан кейин ҳамкорликда иш олиб борувчи депутатлар таркиби.

Чақириқ қофози Идора, муассаса ва ш.к. нинг расмий таклиф қофози; повестка. Қодирбек билан бўлган тунги можародан бир ҳафтача ўтгандан кейин милициядан менга чақириқ қофози келиб қолди. М. Қориев, Ойдин кечалар.

ЧАҚИРЛАМОҚ кам құлл. айн. **шиқириламоқ**. *Маҳалла чойхонасида одам тиқилинч, қаердадир чойнак қотқоқлари чақирлайды. «Мұштум».*

ЧАҚИРМОҚ 1 Номини айтиш, овоз чиқариш ёки бирор хатти-ҳаракат воситасида мұайян жойға келишгә ундағы, чорламоқ. *Бир вақт Күмуш хола чақириб қолди: -Хүв Қоракұз! Мунда кел, болам!* С. Сиёев, Ёруғлик. *Хон қарс уриб, мұлозимини чақириди.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Ахмедов имо билан уни [Канисзакни] чақириди.* А. Қаҳхор, Күшчинор чироқлари. *Бұтабой баланд овоз билан бригадирларни чақириди.* А. Қаҳхор, Күшчинор чироқлари.

2 Үзига қаратиш мақсадида номини айтиб ёки бошқа сұзлар воситасида узокроқ жойдан туриб мурожаат құлмоқ. *Күчанинг нариги юзидан уни кимдир чақириди. Ҳамроқул, чақирган кишиға қарайман, деб гандираклаб кетди.* А. Қаҳхор, Асарлар.

..деб чақиримоқ Атамоқ, шундай ном, сұзни құллаб мурожаат құлмоқ. *Бу кишининг устодлари.. Зокир эшон-да.. Хон уни «Зокир гөв» деб чақирап эди.* К. Яшин, Ҳамза. *Бұлмаса сизни, амаки, деб чақирысам майлами?* Х. Тұхтабоев, Шириң қовунлар мамлакати.

3 Таклиф, дағыват құлмоқ. *Деңқон үзининг яқын қариндошларини ва ошна-оғайниларини мәхмөнгә чақирибди.* «Чалпак ёққан күн». *Күёш тик келганды, Ҙұли бобо ҳаммани оқтатға чақириди.* Мирмуҳсин, Меймөр.

Күёв чақириди этн. айн. **куёв** چارلار. қ. چارلار. *Бегимхоннинг онаси күёв чақиридиси-ни үтказиши билан 1939 ыли Эрали ҳарбий хизматтаға кетди.* И. Раҳим, Чин мұхаббат.

4 Бирор иш, вазиға ва ш.к. ни адо этиштаға ёки унда иштирок этиштаға дағыват құлмоқ, ундағы. *Әрдамға чақиримоқ.* *Мусобақага чақиримоқ.* — *Раҳбарлар Фотиманинг ишини мақтаб, ҳаммани ундан үрнак олишга чақирапди.* Т. Ашурев, Оқ от. *Чолнинг жаҳзли чиқиб, золим хонни урушға чақириди.* «Чалпак ёққан күн». *Никоҳ кунни.. самовар қайнаташи ишига бойнинг хотини Йұлчини чақириди.* Ойбек, Танланган асарлар.

Мажлис (ёки кенгаш) **чақиримоқ** Мажлис ёки кенгаш бўлиши ҳақида унга алоқадор шахсларга билдиримоқ, хабар бермоқ; мажлис ёки кенгаш үтказмоқ. *Эртоевнинг бахтига, иккинчи секретарь ҳам кичик мажлис чақирган экан..* О. Ёкубов, Эр бошига иш

түшса. *Хусайн Бойқаро кенгаш чақириди.* Ойбек, Навоий.

5 Бирор нарсаны келтиришни сұрамоқ, буюртма бермоқ (ошхона, чойхона ва ш.к. ларда). *[Йұлчи] Чойхоналардан бирига кирди. Үстүнга сұяниб, таҳта қаравотда оғини узатиб үтириди.* Чой чақириди. Ойбек, Танланган асарлар. *Үзинг чақиридинг, үзинг буюрдинг.* *[Пулини] Тұлайбер!* А. Қаҳхор, Оғайнилар.

6 *Олло(х), худо, әгам, парвардигор* каби сұзлар билан бирға қўлланиб, «вафот қилди, ўлди» деган маънени англатади. *Олло Фаррухни ўз даргоҳига чақириб олибди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

7 Қичқиримоқ, товуш чиқариб хабар бермоқ. *Гудок чақириди.* — *Бу орада яна бир хўрз чақириб үтди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

8 кўчма Пировардида бирор натижага олиб келмоқ; келтириб чиқармоқ. *Үйқу қасал чақирап.* Мақол. — *Ортиқча кулги ўтичи чақиради.* Газетадан. *Тут тенасида бир қарға бўйини чўзиб, жон-жаҳди билан қагиллаб, қор чақирапди.* Мирмуҳсин, Кулагас қоя.

Эшигини чақиримоқ Бирорнинг эшигини қоқмоқ, тақиллатмоқ.

ЧАҚИРТИКАН айн. **чақиритиканақ 2.** *Дўст орттираман дессанг, шириң сұхбат қил, Душман орттираман дессанг, чақиритикан бўл.* Мақол. — *Севишиганлар — қизил гул билан оқ гул ўртасига тушган чақиритикан ким экан?* Мирмуҳсин, Умид.

ЧАҚИРТИКАНАҚ 1 бот. Пояси ер бағирлаб ўсадиган ёввойи ўт ва унинг юлдузча шаклли тикани. *Умид янтоқ, чақиритиканақлар ёніда чўнқайиб үтириб, ҳўнг-ҳўнг ишларди.* Мирмуҳсин, Меймөр.

2 кўчма Бирорнинг йўлига тўғоноқ бўлувчи, унга зарар етказувчи. *Энди қарасам, ўзим ҳам чақиритиканақ эканман,* *Фозиддин Қобулов мени юлиб ташлашга ҳаракат қилган сайнин, унинг қўлини қонатга бошладим.* О. Мухторов, Эгилган, бош.

ЧАҚИРТИРИҚ Бирор орқали чақириқ. *Ҳасанали бу чақиритириқдан бир нарса ҳам сезмаган..* эди. А. Қодирий, Ўтган күнлар.

ЧАҚИРУВ 1 **Чақиримоқ** фл. ҳар. н. 2: **чақириув қофози** айн. **чақириқ қофози** қ. **чақириқ.** *Назира Жалилованинг ўттис нафар курсдоши имтиҳондан чиқибок, чақириув*

қоғози билан фронтга жўнаб кетишди. «Саодат». Раис, сизга руҳсат, судда ҳам бир-икки марта безовта қилишади. Чақириув қоғози олишингиз билан албатта келишингиз керак. С. Аҳмад, Жимжитлик.

ЧАҚИЧ шв. айн. Сақич. -Буви, қутингизда битта ҳам чақиҷ қолмадими? – деб сўради бола. «Ёшлик».

ЧАҚИШМОҚ 1 Чакмоқ V фл. бирг. н. Мехмонлар писта чақишиб, гаплашиб ўтиришибди.

2 дағл. Жипслалишиб, қалишиб қолмоқ (итлар ҳақида).

ЧАҚИҚ Бироннинг устидан етказилган маҳфий маълумот, хабар; тухмат. Бойларнинг чақиги билан Йўлчининг иши оғирлашди. Ойбек, Танланган асарлар.

ЧАҚМАЧАҚАР с.т. қ. чақимчи. Акамнинг ўрнида бўлганимда, чақмачақар синглиминг юзини бир уриб, қизартириб кўйган бўлардим. А. Кўчимов, Ҳалқа.

ЧАҚМОҚ I 1 Атмосферавий электр зарди; яшин. Осмондаги дабдабали, аммо фойдасиз чақмоқ бўлишидан кўра, ерда бир тутам олов бўлиб, бир ғарибнинг қозонини қайнатмоқ афзалдир. Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий.

Чақмоқ чақди Чакмоқ ялт этиб кўринди. Мана чақмоқ чақди ногаҳон, Зимистон тун чоки сўқилар. Р. Парфи. Гулдур этиб, булут тарқаб, Ялт-юлт этиб чақмоқ чақди. Ҳамза.

2 кўчма Ўт, учқун. Қизнинг шаҳло кўзиди нафрат чақмоғи ялт этиб ёнди-ю, ўчди. «Ёшлик».

ЧАҚМОҚ II Ўт олдириш асбоби. Тоҳир шивирлаб сўради: -Чақмоқ билан тутантирикни ҳам олдингми? П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Папирос чекиши учун олиб юрган чақмоғидан бошқа ёруғ берадиган бир нарса ўйқ. Ойдин, Мардлик – мангалик.

Чақмоқ мўйлов Қоп-қора, хушбичим мўйлов. Чакмоқ мўйловини бураб, дўйтисига райхон қистирган Икромжон.. гўза қатор ораларига кириб кетди. Мирмуҳсин, Қизил дурралар.

ЧАҚМОҚ III: чақмоқ телпак Тепаси духобадан, жияги тулки, сувсар ёки қундуз мўйнасидан тикилган қимматбаҳо телпак. Ҳомтама бўлма, сенинг кавушингга улар зор эмас, мўйнадўзлар тиккан чақмоқ телпакларни ҳам бошларига урмайдилар. М. Осим, Элчилар. Шунда эшикдан гимнастёрка, га-

лифе шим ва чақмоқ телпак кийган бир йигит энгашиб кирди. «Ёшлик».

ЧАҚМОҚ IV: чақмоқ қанд Тўртбурчак шаклли қанднинг ҳар бир бўлаги. Кимёгар янги бир зарра қашф этса, Бу ижод боиси бўлган, ҳойнаҳой, Столнинг четига сиз қўйиб кетган Бир чақмоқ қанд билан бир пиёла чой. Э. Воҳидов.

ЧАҚМОҚ V 1 с.т. Писта, бодом, ёнғоқ ва ш.к. қаттиқ пўчоқли меваларни ёки бაъзи ҳўл меваларнинг данакларини тишлаб ёки бирор нарса билан уриб ёрмоқ. Абдишукур бодом-писта чақиб, аччиқ чой ичиб, яйраб ўтиради. Ойбек, Танланган асарлар. Зарар қилғай данакни тишда чақмоқ. Ҳабибий. Бола ёнғоқни чақиши учун атрофига кўз югуртириб, тоши қидирди. «Ёшлик».

2 Қаттиқ нарсани синдириб майдаламоқ, бўлак-бўлак қилмоқ; ушатмоқ. Тош чаққан, цемент қорған ҳам ўзим.. Миртемир. Оттон қиррали стакан лабига тухум уриб чақдида.. яхшилаб арчиб, лунжига солди. С. Аҳмад, Сайланма.

3 Бир-бирига уриб, суртиб, олов чиқармоқ; ёндиримоқ. Гугурт чаққандим, кўзим тўрдаги ёғоч сандиққа тушди. Ш. Холмирзаев, Йўллар, йўлдошлар. Баратов.. панирос олиб, гугурт чақди. С. Зуннунова, Янги директор.

4 кўчма Чак қилмоқ (қ. чақа II 1). Яланг оёқ юриб кўрсан, шагал бармоқларимни чақиб ташлади. Ҳ. Назир, Бир туп гўза.

5 кўчма Чарчатмоқ, уринтиримоқ. -Бугун лойда ишлайсан. Қорнингни тўқламасанг, лой чақади, – деди [Йигитали]. Т. Малик, Ажаб дунё. Элчи Муҳаммадалини йўл чақиб қўйган, бир неча кундан бери ўз меҳмонхонасида дам олиб ёттар эди. М. Осим, Элчилар.

6 кўчма Мазмун-моҳиятини англамоқ; ечимини топмоқ. Иборалар кўп, ибораларнинг маънолари ҳам кўп, ҳар бирини чақиши керакки, кейин қўлингда фонус бўлиб, ўйлингни ёритади. М. М. Дўст, Лолазор. [Ҳафиз] Алёхиннинг этюдларини ёнғоқдай чақиб ташларди, қурғур. А. Мухтор, Туғилиш.

Магзини чақмоқ қ. магиз I 3. Чакки бўлибди, жиян. Ер сотган эр бўлмайди, эр ер сотмайди. Мана бу гапнинг магзини чақ. Ойбек, Танланган асарлар. Пулга чақмоқ Қийматини пул билан белгиламоқ, ўлчамоқ, Ҳосилни пулга чақиб кўрсан, катта фойда

олишум аниқ бўлиб қолди. «Ёшлик». Ҳамма нарсани пулга чақиб гаплашадиган савдо-гарнамо Суръатнинг хатти-ҳаракатлари доимо Умиднинг жинини кўзгар, «нега буна-қасан?» дерди бавзан у. Мирмуҳсин, Умид.

ЧАҚМОҚ VI 1 Тишлаб ёки найзасини санчиб жароҳатламоқ, оғримоқ ёки заҳар солмоқ (илон, чаён, ари каби газандалар, чумоли, бурга, чивин каби ҳашаротлар ҳақида). *Маълумки, Ҳиндистонда илон чақишидан ҳар йили минглаб киши ҳалок бўлади. «Фан ва турмуш». Бир марта чаён чақиб олуви, ҳозир ўша эсимга тушиб кетди. X. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати. Оёғини чақаётган чумолини ушлаб, кўздан кечирди. «Ёшлик».*

Пули чақади Нархи жуда оғирлик, қимматлик қилади. Ўзи ёқади, пули чақади. Мақол.

2 кўчма Аччиқ гаплар айтмоқ, заҳрини сочмоқ. - Қандай қиласай, ўлиб бўлдим, - деди она кўзидан ёш оқиб, - отанг ўлгур чақаман дейди. Ойбек, Нур қидириб. *Вақт ўтган сари онанинг гумонлари асоссиз ишончга айлана борди, у заҳарли киноялар билан куёвини чақиб ола бошлади. Ф. Мусажонов, Баҳор нафаси.*

3 кўчма Чакимчилик қилмоқ, гап ташиб, фийбат қилмоқ. ..у ўзи ишламагани ишламаган, кишилар ҳақига хиёнат қилмоқда. Яна.. бизни амирзодага чақади. Мирмуҳсин, Меъмор. *Ким сизга шундай деб чақкан бўлса, бекор айтубди. С. Абдулла, Мавлоно Муқими.*

ЧАҚМОҚДАЙ, -дек 1 Чакмоқ каби, чақмоққа ўҳшаб. У Жумабойнинг турқига, қўлида чақмоқдай ярақлаётган камар тўқасига қараб туриб, юрагини ваҳима босди. А. Кўчимов, Ҳалқа.

2 кўчма Қоп-қора; чиройли. *Тўламат чақмоқдай мўйловини аста силаб қўйди. С. Анорбоев, Оқсой.*

3 кўчма Топ-тоза; тартибли кийинган; ясанган. Чакмоқдай қиз. Чакмоқдай энгилбоши ўзига ярашган эди.

ЧАҚМОҚИ: чақмоқи телпак айн. чақмоқ телпак қ. чақмоқ III. -Ҳаммомга ўт қаловчи - гўлахликни ўргансанг, эртаю кеч ўт олдидан жислмайсан, гуппи билан чақмоқи телпакнинг ҳам кераги бўлмайди, - деди Шум бола Омонга. Ф. Гулом, Шум бола.

ЧАҚМОҚЛАМОҚ 1 Синдиримоқ, ушатмоқ, бўлак-бўлак қилмоқ, чақмоқ (қанд, тош ва ш. к. ни). Қандни чақмоқламоқ.

2 Қовун-тарвузнинг ширинлигини, мазасини билиш учун озгина кесиб олмоқ. *Тарвузнинг яхши-ёмонлигини баъзилар чертиб билади, баъзилар чақмоқлаб билади. Шукрулло, Жавоҳирлар сандиги.*

ЧАҚМОҚТОШ Бир-бирига ёки темир парчасига урганда ўт чиқаралиган қаттиқ тош. *Қолдирмиси у сенга қора кун учун Бир чимдим туз билан бир жуфт чақмоқтош. А. Орипов. [Зулфизар билан Авазхон] Иккоти отидан тушиб, даланинг хас-ҳашагидан ўигиб, чақмоқтош уриб, олов чиқариб.. ёндириб юборди. «Зулфизар билан Авазхон».*

ЧАҚНАМОҚ 1 Ёрқин нур, олов учқунлари сочмоқ. *Заргаров саҳрода яшин чақнаган тунларни яхши кўрар.. эди. А. Мухтор, Бўронларда бордек ҳаловат. Қуёш дам булат орасига кириб, дам кескин ялтираб чақнарди. Ойбек, Навоий.*

2 Ярқирамоқ, ялт-ялт этиб товланмоқ; ялтирамоқ. ..худди шу пайт *Муқаддас ҳам қаради-да, садаф тишларини чақнатиб, бир кулди. О. Ёқубов, Муқаддас. Кўзлари ҳамон кулгидан чақнаб турарди. «Саодат». Чўққи-ларнинг қил учи худди қилич дамидек чақнаб турибди. С. Аҳмад, Жимжитлик.*

3 Ёришмоқ, ёп-ёргу бўлмоқ. У *[Комил] тўғри ўйга кириб.. электрни ёқиб юборди. Ясогилик хона чақнаб кетди. Ойбек, О. В. шабадалар. Тўйнукдан нур тушиб, хонанинг бир бурчи чақнаб кетди. «Ёшлик».*

4 Акс этмоқ; намоён бўлмоқ, ифодаланмоқ, билинмоқ (нигоҳ, кўз қарашга нисбатан). *Нигоҳида нафрат чақнаб, беихтиёр кафтини пешонасига босди. С. Юнусов, Кутилмаган хазина. Олазарак кўзларидаги ғакат ташвиши ва ҳадик чақнарди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.*

5 кўчма Яшнамоқ, гул-гул очилмоқ; ёш ва чиройли кўринишга эга бўлмоқ. ..Скамейкада ўтирган она ҳали замон қизининг чақнаб, тоб кийигидек ўйноқлаб чиқишини кутарди. Мирмуҳсин, Умид. Чакнаб юрган чоғи юзлари нақш олмадай бўлиб турар, энди.. ўзини ёшигидагидаи кўргиси келар.. эди. «Ёшлик». Шу қиёфада *[Қобул Комилович] хушқад ўигитлардай чақнаб кўринарди кўзга. Ж. Абдуллахонов, Хонадон.*

6 кўчма Жўш урмоқ, түғёнга келмоқ. Юрагингда чақнасин фақат Ёруғ хаёл, са-мовий ўтлар. А. Орипов.

Оёғидан ўт чақнамоқ Шахдам, эпчил, абжир бўлмоқ. Йигит деган аргумоқдай ўй-ноқлаб, оёғидан ўт чақнатиб юриши керак. С. Сиёев, Отлиқ аёл. Түёғидан ўт чақнамоқ (от, тойга нисбатан). Тез ва енгил чопади-ган; учқур. Уч ёшга кирганида, [Қора Жай-рон] булуотга сакрайдиган, түёғидан ўт чақ-найдиган от бўлди. С. Аҳмад, Жимжитлик.

ЧАҚНОҚ Ярқироқ; нурли, ёрқин. Гўё чақноқ юлдуз пайдо бўлди-ю, Фикрдай ўйлт этиб кечди самодан. Х. Даврон. Ёш дўстим, сенга қараб туриб ҳавасим келади: юзларинг-да ёшликка хос тароват, кўзларингда чақноқ нур. Газетадан.

ЧАҚОНФИЧ иш. Чаёнүт.

ЧАҚУВ айн. чақиқ. Эҳтимол, орага би-рон шубҳа ёки чақув тушшиб, ўғлимишни ҳибс қилгандирлар. Мирмуҳсин, Меъмор.

ЧАҚЧА иш. Носқовоқ. Белида ҳанжар бор, чақчада нос бор. Миртемир.

ЧАҚЧАЙМА Чақчайган, катта очилган (кўз ҳақида). Чақчайма кўз.

ЧАҚЧАЙМОҚ 1 Кўзини катта очиб, ола-кула қилиб қарамоқ; бақраймоқ. Чақ-чайиб турган Шамси: -Э, сизнинг нима ишин-гиз бор, ишингиз бўлмасин! – деган эди. Мир-муҳсин, Чиниқиши.

2 Катта очилмоқ (кўз ҳақида). Бувимнинг кўзлари чақчайиб, соққадай думалоқ бўлиб кетди. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. Чақчайма, Адолат! Чақчайган кўзларинг эримнинг бо-шини еди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

ЧАҚЧАҚ Хурсандчилик, хушчақчақлик билан қилинган сұхбат; ҳангама. Болаларнинг қизир сұхбат, чақчақи. Қ. Муҳаммадий. Су-паларга, сўриларга тўшалган шолча, ги-ламларда одамлар чақчақ тинмайди. Ҳ. Нуъ-мон ва А. Шораҳмедов, Ота.

Чақчақ уриб 1) баланд, ёқимли овоз чиқариб. Булбуллар сайдар, какликлар чақ-чақ уриб, ҳар қуш бир турда сайдар турнибди. «Нурали»; 2) хушчақчақ, хурсанд бўлиб. Ҳамиша кулиб, чақчақ уриб юрадиган дилкаш одам эди у. М. Исмоилий, Одамийлик қис-саси.

ЧАҚЧАҚЛАМОҚ Баланд овоз, кўта-ринки кайфият, хушчақчақлик билан га-пирмоқ, кулмоқ. Тинмай жавраб, чақчақ-лаб турган Светлана бирдан бўшашиб туш-

ди, хомуш бўлиб қолди. Р. Файзий, Ҳазрати иносон.

ЧАҚЧАҚЛАШМОҚ Хушчақчақлик билан вақт ўтказмоқ, сұхбатлашмоқ. Қунига биз билан чақчақлашиб, биз билан чой ичадиган Султон амаки бўлса индамай ўтирибди. Ҳ. Назир, Ёнар дарё. Табиби билан Аваз чақчақлашиб, тўйхонага кириб келдилар. С. Сиёев, Аваз.

ЧАҚЧАҚЛИК кам қўлл. Хурсандчилик, хушчақчақлик. Замоналиниг ҷеҳрасидаги бояги чақчақлик йўқолди. М. Исмоилий, Фарғона т.о.

ЧАҚ-ЧУҚ тақл.с. Металл ёки метал-дан қилинган асбобларнинг бирор нарсага урилиши натижасида чиқадиган овозини билдиради. Темирчининг «чақ-чук» сасига, Бир куни денг, ишхонасига Кирди ўйнаб талай болалар. С. Очил. Тарс-турс, чақ-чук этган товушлар чиқиб, юқори кўтарилиган кетмоналарнинг ўйлтироқ сиртига тўйқинган қу-ёш нури ялт-юлт чақнаб турарди. А. Қодирий, Обид кетмон.

ЧАҚКОН 1 сифт. Эпчиллик билан ҳа-ракат қиласидиган; чапдаст. Бургут – анча ўирик, чақкон ва кучли қуш. «Фан ва тур-муш». Кўшнисининг чақкон қизини кўз ос-тига олиб қўйган эди. «Ёшлик».

2 рвш. Тез, эпчиллик билан. У чақкон кийина бошлиди. «Ёшлик». Қизил чуваклари билан юмшоқ босиб, чақкон елиб хизмат қилмаса, ўзини қаёқка қўйишни билмай қо-лади. А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда.

Бозори чақкон қ. бозор 2. **Оёқ-қўли** (ёки қўл-оёғи) чақкон Жуда чақкон; эпчил. Оқ халатли юмалоқ ошпазнинг оёқ-қўли чақкон. «Шарқ юлдизи». Оқ сочли гапга чечан десам, қўл-оёғи ҳам чақконгина бир киши экан. Ҳ. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати. Тили чақкон Юз-хотир қилмасдан шартта гапирадиган; шартаки. Зумраднинг қўли ҳам, тили ҳам чақкон эди. С. Сиёев, Отлиқ аёл.

ЧАҚКОНЛАШМОҚ Ҳаракати тезлаш-моқ, жадаллашмоқ. Заргарнинг эса оёқ-қўллари чақконлашиб, кайфи чоғ бўлиб қолганидан, Тўранинг унга ёқиб қолганини пайқаш қийин эмас эди. Ё. Хаимов, М. Раҳмон, Ҳаёт-мамот. Кампир.. борган сари қўллари қовушиб, чақконлашиб кетди. Газетадан.

ЧАҚКОНЛИК Тез ҳаракат қилишилик; эпчиллик; чапдастлик. -Э, қани чиқин,

домла, — Илҳом чаққонлик билан кабина эшигини каттароқ очди. — Марҳамат! Н. Аминов, Қаҳқаҳа. Ҳалиги барваста одам ўғирилиб, ўзига ярашмаган чаққонлик билан унга интилди. М. Мансуров, Ёмби.

ЧАҒАЛАЙ Кўлларда яшовчи ёввойи қушларнинг бир тури. Мовий кўллар узра сусса ҷағалай, Адиrlарда кезса оққув галалар. А. Орипов. Оққушларми, ҷағалайларми, денизга тўш уриб, яна шодон кўтарилди. М. Мансуров, Ёмби.

ЧАҒДАВУЛ, чангдовул [мўғ. ҷағдуул] 1 эск. тар. Чингизийлар, темурийлар армиясида кўшиннинг орт — аръергард қисми.

2 Кўшиннинг орт қисми кўмондони.

ЧАҒИЛЛАМОҚ айн. ҷағирламоқ.

ЧАҒИР I эск. айн. ҷағир. Эл қонидан ичшар ҷағир, Бари бирдай ўғри, муттаҳам. Миртемир.

ЧАҒИР II Ола-була, кулранг. Баширжон ҷағир кўзли шофёрга зидан қараб-қараб қўяр.. эди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа. Севаргул жилмайибгина онасининг.. ҷағир кўзларига тикиларкан, беихтиёр кўнглидан шу фикр ўтди. Н. Қиличев, Чигириқ.

ЧАҒИР III айн. ҷағир. Ҷағир тошлар товонимдан тишлаб олган, Кўлларимдан кийикчалар ушлаб олган. М. Юсуф. Олис, ҷағир тошли ўйлардан Отда елиб ўтамиз бирга. Х. Даврон.

ЧАҒИРЛАМОҚ «Чағ-чуғ» овоз чиқармоқ, чугурлашмоқ (загча, қарға каби қушлар ҳақида).

ЧАҒИРЛАШМОҚ I Ҷағирламоқ фл. бирг. н.

2 кўчма Шовқин солиб, бири олиб-бири кўйиб гаплашмоқ, чувурлашмоқ.

ЧАҒИР-ЧУҒУР тақл. с. 1 Қушларнинг баравар сайрашидан, чугурлашидан чиқадиган бетартиб овозни билдиради. Аллақаердан учуб келган қушларнинг ҷағир-чугур сайрашигина эшишилади. З. Фатхуллин, Сўнмас юлдуз.

2 кўчма Бетартиб, бақириб-чақириб сўзлашиш, олаговур сұхбат. [Бой:] Ҳой, ичкари кир, ҷағир-чугурдан қулоғим битди. Ойбек, Танланган асарлар. Уларнинг ҷағир-чугур аралаш қаҳқаҳалари ҳовлини янгратди. Ойбек, Танланган асарлар.

ЧАҒИРҚАНОТ Ўрдаклар кенжа оиласига мансуб бир турли ёввойи ўрдак.

ЧАҒРАК Туркий этник гурӯҳ. Тахмин қилиншишича, ҷағраклар қипчоқ қабилалари-

дан бири бўлиб, 11–12-асрларда Фарғона водийсининг тоғли ҳудудларига келиб ўрнашиб қолган. «ЎзМЭ».

ЧАҒ-ЧАҒ тақл. с. Загча, қарға сингари қушларнинг овозини билдиради. Бабзан ҷағ-ҷағ этади бирдан Загчалар ҳам топгандек висол. Газетадан.

ЧАҒЧАҒЛАМОҚ «Чағ-чағ» овоз чиқармоқ, сайрамоқ. Ёнимдан ҷағчаглаб ўтган эй тўрғай, Севинчимни куйлаб уч яна баланд. Ҳ. Пўлат. Бутун дунёнинг булбули шу ерларга йигилиб келгандай, ҳар шоҳда ҷағ-ҷағлайди. Ш. Холмираев, Сайланма.

ЧАҒ-ЧУҒ айн. ҷағ-ҷағ. Қора қарғаларнинг кузда тұда-тұда бўлиб даалардан қайтиши пайтларидаги қаттиқ ҷағ-чуглари дикқатни жалб этади. Газетадан.

ЧЕВАР I Кийим-бош ёки кашта тикишга уста аёл, моҳир тикувчи. Мана шу чевар қизлар харидоргир маҳсулот тайёрлашади. «Саодат».

2 кўчма Ўз ишининг моҳири, устаси; улдабуро. Пахталар ватанининг асл чевари — Пахта даласининг қиз-жувонлари. F. Фулом.

ЧЕВАРА Эваранинг фарзанди — ўғли ёки қизи (катта бобога, бувига нисбатан). Бу йигит бир өвқатлар унинг чевараси Темир билан қалин ўртоқ эди. Ҳ. Фулом, Замин юлдузлари.

ЧЕВАРЛИК I Кийим-бош тикишга моҳирлик. Қизлар чеварликни иштиёқ билан ўрганмоқдалар. Газетадан.

2 Моҳирлик, улдабуронлик. Унинг [Жамиланинг] озодалиги, хусн-жамоли, пазанда, чеварлиги ҳамманинг оғизига тушиб кетган. Ҳамза, Бой ила хизматчи.

ЧЕВРИЛМОҚ Айланмоқ. Москвадан самолёт Тошкентга етиб, Лолалар устиди чеврилар эди. F. Фулом. Ҳамманинг армони — согайисин қўшиқ, Заррин қанотида чеврилсин осмон. А. Орипов.

ЧЕГА 1 Чинни асбобларнинг синигини улаш учун ишлатиладиган, иккала учи қайрилган металл михча. Чега тушган коса. Тиришганинг тўқмоғи тошга чега қоқади. Марқол.

2 Идишларнинг шундай михчалар билан уланган, чегаланган ери. Пиёланинг чегасидан сув сирқияти.

3 Ёғоч мих.

ЧЕГАЛАМОҚ Синган чинни идиш-асбобларни чега билан уламоқ, бутунламоқ. *Пиёлани чегалаган билан бари бир изи билиниб туради.* «Шарқ юлдузи». *Шу лаҳзада Қамчинбекнинг кўзи чегаланган бир чойнакка тушиб қолди.* Мирмуҳсин, Супургига сажда.

ЧЕГАНА шв. айн. чакана 3.

ЧЕГАРА 1 Бир-бирига қўшни, ёндош бўлган вилоят, туман, ҳудуд орасидаги ҳад, бўлиниш, ажралиш чизиги. Энди Қорабулоқ чегарасидаги довондан ўтиб олишса, у ёғи осон. М. И smoилий, Фарғона т. о.

2 Қўшни давлатларнинг сувдаги ва қуруқликдаги ҳудудини, доирасини кўрсатувчи чизиқ. *Давлат чегараси.* Чегара соқчиси. — *Қаландарлар чегарадаги назорат пунктидан хат-хужжатларини кўрсатиб, Туркистон тупрорига ўтишиди.* К. Яшин, Ҳамза.

3 Охир, ниҳоя, поён. *Чўлнинг чегараси ўйқдек..* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

4 кўчма Чек, меъёр; ўлчов; доира. *Одоб чегараси.* — *Аммо у сабр-бардошнинг ҳам чегараси борлигини аллақачон билб олган..* Х. Султонов, Онамнинг юрти. *Бу газандалар ваҳшийлигининг чегараси ўйқ экан-да!* Т. Рустамов, Мангу жасорат.

Чегарадан чиқмоқ Бирор хатти-ҳаракатда меъёрга риоя қиласлик. Ҳей, Нишонурий! Чегарадан чиқиб кетяпсиз! [деди Бадиа]. Мирмуҳсин, Меъмор.

ЧЕГАРАДОШ Умумий чегарага эга бўлган, ёнма-ён жойлашган; қўшни. Чегарадош давлатлар. — Колхоз катта, бу ёғи кончилар шаҳри Кенсойга чегарадош. С. Сиёев, Отлиқ аёл. Мирзакаримбой.. одамларнинг ерларини — агар уларнинг ерлари ўз ерларига чегарадош бўлса — ўзиникига қўшиш учун.. ҳар қандай номус ва адолатнинг бетига тупурур эди. Ойбек, Танланган асарлар.

ЧЕГАРАЛАМОҚ 1 Икки орани, чегарани белгиламоқ; чегара билан ажратмоқ. *Давлатларни чегараламоқ.*

2 кўчма Белгили талаб, ўлчов, меъёр ва ш.к. билан чекламоқ. чек кўймоқ. Ҳақ-хуқуқини чегараламоқ. Таъсир доирасини чегараламоқ. — *Жумладан, комедиядаги айрим ортиқча кўринишлар билан ташбех, ҳолат ва элементлар чегаралаб ташланган.* Газетадан.

ЧЕГАРАЛИ 1 Белгили чегара билан ўралган, чегараси бўлган, маълум чегара доирасидаги.

2 кўчма Маълум талаб, ўлчов, меъёр ва ш.к. билан чекланган; чекли, ўлчовли; ҳисобли. *Николиннинг қалбини янги бир қўрқинч таталарди: ўқ-дори, озиқ-овқат унда чегарали эди.* Ойбек, Қуёш қораймас.

ЧЕГАРАСИЗ 1 Белгили чегараси йўқ, маълум чегара билан ажратилмаган.

2 кўчма Чекланмаган, ҳеч қандай чек, чегара қўйилмаган ёки қўйиб бўлмайдиган, чеки, чек-чегараси йўқ; чексиз, битмас-тутганмас, бениҳоя. Чегарасиз хаёллар. — *Қизнинг орзулари чегарасиз эди.* «Ёшлик».

ЧЕГАРАЧИ Давлат чегараларини муҳофаза қилувчи ҳарбий хизматчи; чегара хизматчиси, соқчиси. *Менинг ёрим чегарачи — ёвга йўл бермас.* «Кўшиқлар».

ЧЕГАЧИ Синган чинни, сопол идишларни чегаловчи, чега қилувчи. Эски Жўвада ҳангама кўп. *Бир томонда синиқ чиннilar ямоқчиси — чегачилар гув-гуви авжидা.* Ойбек, Болалик.

ЧЕГИРМА Бирор миқдордаги пул, маблағ, нарса ва ш.к. дан чегириб олинган қисм, ҳисса.

ЧЕГИРМОҚ Бирор миқдордаги пул, маблағ, нарса ва ш.к. дан маълум қисмни чиқариб ташламоқ; ушлаб, тутиб қолмоқ. *Иш ҳақидан қарзини чегирмоқ.* Оғирлигидан намлик учун 5% чегирмоқ. — *Иш ҳақингиздан чегириб қолинади, деб огоҳлантиришиди.* Газетадан.

ЧЕК I 1 Давомли нарса ёки ҳодисаларнинг энг сўнгти чегараси, охири, ниҳояси, поёни. *Йулнинг чеки.* Чеки ўйқ дашт. Чек нуқта. Чек ўйл. — *Ўз ерининг чекларига босиб тикан..* Ф. Фулом.

2 кўчма Йўл кўйилиши мумкин бўлган чегара; меъёр. Ҳар нарсанинг чеки бор. Чекдан чиқмоқ. *Доноликнинг чеки ўйқ.* Мақол. — *Куролланишга тезроқ чек қўйши лозим.* Газетадан. У даҳшатли хаёлларга чек қўйиб, дарҳол институтга отлана бошлади. Газетадан.

ЧЕК II [ф. қарори] 1 Ҳисса, улуш. *Ўз чекини олмоқ.*

2 Зимма; мажбурият. *Сиздан яширадиган сир ўйқ, тўйининг нони менинг чекимга тушган эди.* Н. Сафаров, Оловли излар. *Шу йилларда онанинг ҳолидан хабар олиш Тожиҳон опаларнинг чекига тушган.* А. Нурмуродов, Уруш бевалари.

3 Тақдир, қисмат, пешона. *Чекингга тушса, чекчайма*. Мақол.

Чек ташламоқ Қуръа ташламоқ, қуръа ташлаб баҳт синамоқ, ўз чекига тушганини аниқламоқ.

ЧЕК III [ингл. *check* < ф. *ჯек*] – пул муомаласига доир ҳужжат, шартнома; вексель] *мл.* Маълум юридик шахснинг жорий ҳисоб рақамидан муайян миқдордаги пулни бериш ёки ўтказиш ҳақидаги ёзма фармойишидан иборат маҳсус ҳужжат. Чек билан пул олмоқ.

2 Касса томонидан бериладиган, товар учун тўланган сумма кўрсатилган талон, шунингдек, тўланиши лозим бўлган сумма кўрсатилган ва кассага тақдим этиладиган квитанция. *Сотувчининг қўли-қўлига тегмас, чек олиб, одамларга сут, кефир берарди.* Мирмуҳсин, Илдизлар ва япроқлар.

ЧЕК IV 1 қ.х. Шоли экиш учун текисланиб, марзалар билан ажратилган ер, дала участкаси. *Шаҳардан чиқиб, катта-кичик қишлоқларни, майда-ирик чекларни кесиб ўтган чанг-тупроқ ўйлда.. Ҳожи хола ёшигина жувон билан.. боради.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Шахсий уй-жой қуриш учун ажратилган ер майдони ва шу ерга қурилган уй-жойнинг ўзи.

ЧЕКА с.т. Чет, чекка. Чекага чиқ! — [Командир] Бир чекадан пулемётга чақириди. Шуҳрат, Шинелли йиллар.

ЧЕКА [р. «Чрезвычайная комиссия» (фавқулодда комиссия) бирикмаси қисқартмаси (ЧК)нинг ўқилиши] *тар.* Шўро даврида 1918–1922 йилларда мавжуд бўлган «Аксилинқилоб ва саботажга қарши кураш бўйича Бутунrossия фавқулодда комиссияси»нинг қисқарган номи. [Мұхаррір:] Ахборингиз учун Чека ўша вақтларда бокимсиз болалар устидан гамхўрлик қилишини ўз зиммасига олган эди. А. Қаҳҳор, Сароб.

ЧЕКАНКА [р. чеканка] қ.х. Fўзанинг, узумнинг юқори шоҳларини ёки юқори шоҳ учларини қирқиш, узиш, чилпиш. Ҳосил тугиши даврида Fўзани чеканка қилиш мұхим агротехник талаблардан ҳисобланади. Газетадан. Илгари чопик, яганаю чеканка ҳам ўқувчиларсиз битмас эди. М. Ҳазраткулов, Журъат.

ЧЕКАНКАЧИ Fўзани чеканка қилувчи мутахассис дехқон.

ЧЕКИМ Бир марта чекиладиган, бир чекишга етарли, бир чекиши. *Бир чеким нос.* — Турдивой ундан бир чеким нос олиб, чекмоқчи бўлиб, бурнининг яқинига келтириб, Элмуродга тикилди. П. Турсун, Ўқитувчи.

ЧЕКИМЛИК Чекиладиган нарса (маҳорка, папирос, сигарета, наша ва ш.к.).

ЧЕКИНДИ Чекиб ташланган ёки чекиб тамомланмаган папирос, сигарета ва ш.к. Қолдиги. Гугурт чўни ва маҳорка чекиндиларига дикқат билан қаради. Ойбек, Қўёш қораймас.

ЧЕКИНИШ Чекинмоқ фл. ҳар. н. *Ниҳоят, ярим кечага боргандা, душман тамом ҳолдан тойиб, чекинишга мажбур бўлди.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

Лирик чекиниши *ад.* Бирор мақсадда асосий мавзудан четга чиқилган, муаллиф ҳисстайгулари ифодаланган лирик парча.

ЧЕКИНМОҚ 1 Орқага тисарилмоқ, тисланмоқ. Директор ранги ўчиб, сал орқага чекинди. «Шарқ юлдузи». Ўсар бухгалтер, тумшуғини ари уясига тиқиб олган айиқдай, ортига чекинди. А. Кўчимов, Халқа. *Хотин ноз билан чекинди.* С. Аҳмад, Ҳукм.

2 ҳарб. Душман ҳужуми натижасида илгариги позицияларни ташлаб, орқага кетишга мажбур бўлмоқ, орқага жилмоқ. Душман тенадан жанг билан чекинаркан, муаллим яна ҳаммадан олдинда ўтга кириб кетди. Ойбек, Қўёш қораймас. Асирни дарҳол сўроққа тутдик. У чекиниши вақтида қуршовда қолган артиллериячилардан экан. Н. Сафаров, Оловли излар.

3 кўчма Қайтмоқ, воз кечмоқ. Ойқиз ҳам ўз фикридан асло чекинмай, қатъий тураверди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

4 кўчма Ўтмоқ, тугамоқ. Қишининг сўнгги кунлари аста-секин чекинмоқда эди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

5 кўчма Йўқолмоқ, йўқ бўлмоқ. Орқага чекинар ним қоронғилик. Х. Даврон. Ойнинг хира ёғдуси чекинди. «Ёшлик».

6 кўчма Четга чиқмоқ. Қоидадан чекинмоқ.

ЧЕКИСТ [р. чекист] Чека ходими, аъзоси. Тошкентда менга учра. Сени шогирд қилиб оламан. Чекист бўласан. Ҳўпми? Ҳ. Ғулом, Машъял.

ЧЕКИШ 1 Чекмоқ II фл. ҳар. н. У чекининг ҳам машқини олган эди. Мирмуҳсин, Умид. У [Думбул Fани] аллақандай ютобқиб, шошиб, чекишни қўмсаб, гугурт чақиши

га уринар, лекин қўллари қалтираб, ҳадеганда уddyасидан чиқа олмасди. М. Мансуров, Ёмби.

2 Сигарета; истеъмол қилинувчи наркотик модда. ..йигитча икки оғайниси билан муюлишида турарди. Уяна чекиши сўради. «Ёшлик».

ЧЕККА Нарсаларнинг, жойнинг ўрта қисмига, марказига нисбатан энг чети, четки томони; ён, ёқа, қирғоқ, чет. Айвоннинг чеккаси. Йўлнинг чеккаси. Чеккадаги одам. — Йўлнинг чеккасида қатор тераклар саф тортган. Газетадан.

Бир чеккадан 1) бирор томондан, бир четдан. Бир чеккадан кимнингдир овози эши-тилди; 2) бир бошдан, батартиб. Нон ясаб бўлгунча, тандир қизиди. Кейин бир чеккадан ёндим. Ойбек, Танланган асарлар. **Бир чеккаси** 1) бир чети, томони. ..тип-тиник осмоннинг бир чеккасида бўзарган ой хомуш осилиб қолган эди. Ў. Ҳошимов. Қалбингта қулоқ сол; 2) крш. с. взф. Бир ҳисобда; шунингдек. Ҳакимбойвачча учун Йўлчи синаланган, азамат бир малай ва, бир чеккаси, қариндоши эди ҳам. Ойбек, Танланган асарлар.

ЧЕККАЛИК Чеккага, марказдан чет ерга мансуб. Чеккалик киши.

Бир чеккалик тур Четга чиқиб тур. Ишлар бир чеккалик бўлди Ишлар бартараф бўлди.

ЧЕКЛАМОҚ Белгили талаб, ўлчов, меъёр ва ш. к. билан чегараламоқ; чегара, чек кўймоқ; чегарасини белгиламоқ, қатъий қилиб кўймоқ. **Вақтни чекламоқ.** — Бунинг устига, таржимоннинг лугатини ҳам чеклаши уни бутунлай занжирбанд қилиб қўяр эди. «ЎТА».

ЧЕКЛАНМОҚ 1 Чекламоқ фл. мажҳ. н. Ҳаражатлар чекланди. Вақт чекланди.

2 Чегараланмоқ, кифояланмоқ. Тошкент тиббиёт институти шифокор мутахассислар етиширишининг ўзи билан чекланмайди. «Гулистан».

ЧЕКЛИ 1 Чеки, охири, поёни бўлган. Чекли фазо. Чекли миқдор (мат).

2 Чеклаб қўйилган, ўлчовли, ҳисобли. Чекли вақт. Чекли маблағ.

ЧЕКМОҚ 1 эск. Тортмоқ, урмоқ. **Тиг чекмоқ.** — Армон билан билмагани билдирап, Ҳанжар чекиб, қора бағринг тилдирап. «Кунтуғмиш».

ЧЕКМОҚ II Бошдан кечирмоқ, руҳан ёки жисман ҳис қилмоқ. Азоб чекмоқ. Машақатлар чекмоқ. — ..фоний дунё азобуқубатларини кўп чеккан банда боқий дунёроҳатини кўради. Мирмуҳсин, Мемор.

Жон чекмоқ Астойдил, жонини жабборга бериб ишламоқ, ҳаракат қилмоқ. Меборнинг дашт офтобида сардоба қуриб бераман, деб жон чекиб юрганини кўраётган шогирдлари устодга ачинишарди. Мирмуҳсин, Меъмор. **Оҳ** (ёки нола, фарёд, ёху) чекмоқ Чуқур қайгуриб, изтироб билан йигламоқ; оҳ тортмоқ. **Оҳлар** чекиб ҳар дам кундуз, Жўраси йўқ ўзи ёғиз. «Баҳром ва Гуландом». Қобил Комиловичнинг ўзи эса айвон устунига дам-бадам бошини уриб, нола чекарди. Ж. Абдуллахонов, Хонадон. **Йигитлар мактубин** битганда қондан, Келинлар фироқдан чекканда ёху, Унинг ҳам паноҳи қайтмади жсангдан.. А. Орипов,

ЧЕКМОҚ III 1 Истеъмол қилмоқ. Сигарет чекмоқ. Чилим чекмоқ. — Орамизда беш киши маҳорка чекади. С. Сиёев, Ёруғлик. Мен ҳам уни кўтараётганимда, шундай ачимсиқ ҳид димогимни ёриб юборай деганди, наша чекканига иқрор бўлдим. Газетадан. Уайвон чеккасида сигарет чекиб турарди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

2 Санчиб, куйдирив, босиб тасвир, нақш, безак ҳосил қилмоқ, безамоқ. Эннида тўқ кўк шевиотдан костюм, ёқаларига гул чекилган оч пушти блузка. Ойдин, Суҳбати жонон.

Имзо чекмоқ Кўл кўймоқ. Сафо Аvezов ўнг қўли билан актга имзо чекди. «Муштум».

ЧЕКСИЗ 1 Чеки, чегараси, охири, поёни йўқ; поёнсиз, бепоён. Чексиз фазо. Чексиз пахта далалари. Чексиз миқдор (мат.).

— Бир оздан кейин Қумри чексиз даштга ишора қилди. Мирмуҳсин, Қумри ва Таманно.

2 кўчма Чекланмаган, жуда катта; битмас-туганмас; бениҳоя; чуқур. Чексиз садоқат. Чексиз имкониятлар. — Бузрук эшоннинг Ҳамзага нисбатан адовати чексиз эди. К. Яшин, Ҳамза. Мен чексиз ҳайрат ва дикқат билан Ҳилолага тикилдим. О. Мўминов, Хиёбондаги уч учрашув. [Аянинг] Дардли кўзларнда чексиз алам, лабларида унсиз таъна. О. Ёкубов, Диёнат.

ЧЕКСИЗЛИК 1 Чексиз бўлишилик, бепоёнлик. Осмоннинг чексизлиги. Садоқатнинг чексизлиги.

2 мат. Чексиз миқдор. Чексизликка интилувчи сон.

ЧЕКЧАЙМОҚ шв. Чақчаймоқ; бақраймоқ. Чекингга тушса чекчайма. Мақол. ■ Илгари кийик билан кучук бир-бирларидан күркәр, бир-бирларига яқин келолмай, чекчайиб туришарди. Ҳ. Нуъмон, Фасллар.

ЧЕЛ шв. Экин майдонлари, ер пол (такта)лари орасидаги чегара; уват. Резина этикли киши эрталабдан бүён дала айланиб, челарни күздан кечиради. Газетадан.

ЧЕЛАК Асосан суюқликларни сақлаш, ташиш учун хизмат қиласынан, цилиндр шаклли, ёйсімон бандли идиш; пақир. Сирли челак. Бир челак сув. ■ Кудук бүйіда челак тұла сув ва занжирға боғланған мис жом туарды. С. Айний, Дохунда.

ЧЕЛАКЛАБ рвш. Челак билан, челакда. Челаклаб сув ташимоқ. ■ Қурилишда эса цемент билан құм аралашмалари челаклаб құлда ташимоқда. «Мұштум».

Челаклаб құймоқ 1) челак билан құймоқ; 2) құчма шаррос құймоқ, қаттық ёғмоқ (кучли ёмғир ҳақида). Бұлутларнинг ҳаракати бежо. Ҳали замон тәпамиздан челаклаб құйиб берса ҳам, әхтимол. Ҳ. Назир, Сұнмас чақмоқлар. Тұлары челаклаб ёмғир қуяды, әрталаб қарасанғ, әкин-тикинларнингдан номнишон ійік. Ж. Абдуллахонов, Ҳонадон.

ЧЕЛАКЧИ Челак ясайдиган ёки тұзатадиган уста.

ЧЕМОДАН айн. чамадон. Хотини – Анна иссік кийимларни өзінде жойлади.. Ойдин, Ҳикоялар.

ЧЕМПИОН [ингл. champion < фр. champion – жанғи; курашчи] Спортнинг бирор тури бүйіча шаҳар, вилоят, мамлакат ёки жаҳон бириңчилігі учун ўтказилған мусобақа ғолиби бүлған спортчи ёки спорт жамоаси. Бүгүн ҳамманинг оғзіда бир гап: Рустам Қосимжонов – шахмат бүйіча жаҳон чемпиони! Газетадан.

ЧЕМПИОНАТ [р. чемпионат < ингл. championship] Чемпион унвонини олиш, чемпионни аниқлаш учун ўтказиладиган мусобақа, беллашув. Шахмат чемпионати. ■ Футболчиларымиз чемпионатнинг кумуш медалини құлға киритишиди. Газетадан.

ЧЕН шв. Чама, мұлжал; ўлчов. Ким танимас Қўкан деган колхозчини, Танимаган эслаб кўрсинг, етса чени. Ф. Ғулом.

ЧЕНА с.т. Чана.

ЧЕП кт. ҳарб. Турли нарсаларни айқашыйқаш босиб, ёвға қарши қурилған түсік. Чеп құрмоқ. ■ 1365 йылда шаҳар зарбдорлари шаҳарни мұғуллардан фақат күчаларга чеп босиб ҳимоя қиласынан әдилар. Я. Ғуломов, Кўхна тарих излари.

ЧЕР фольк. Алам, қайғу; дөг. Күп чопилса, отингиздан тер келар, Ёмон гапта юраклардан чер келар. «Ойсулув». Юрагида чер эди, Гуркураган эр эди. «Ҳасанхон».

ЧЕРВОН [р. червонец < пол. czerwony – тилларанғ, қирмизи] тар. Собиқ СССРда: 1922–1947 йилларда муомалада бўлған ўн сўмлик пул; давлат кредит билети. Кампир ҳайрон: бундек өртвонларни Қуръоннинг ичидаги сақладиган чолга нима бало бўлди? Мирмуҳсин, Бир хумча тиylla.

ЧЕРДАҚ [т. < ф. + а. قَرْدَاق – тўрт қиррали гумбаз; лант очик; чордок] қ. чордок. Қўргоннинг тўрида иккита оқ ўйнинг қамиши билан ёпилған чордаги сал-пал кўринади. С. Анорбоев, Оқсой.

ЧЕРЕПИЦА [р. череп – бош чаноғи < санск. кограга – пўст, қобиқ] бнк. Сопол ва цемент-құм қоришинасы, шунингдек, металл, пластмасса каби материаллардан тайёрланадиган, том ёпиш учун ишлатиладиган новли пластинка шаклидаги қурилиш материали. Сопол черепица. Тунука черепица. ■ Назаров жанғчиларни черепица томли пастаккина хата олдида қолдириб, ичкарига кириб кетди. Ҳ. Ғулом, Тошкентликлар.

ЧЕРЕМУХА [қад.р. черема – қорачадан келган, буғдойранг.] Шох-шаббалари кенг, гуллари хушбүй ҳидли, резавор мевали, раъндошлар оиласига мансуб дараҳт ёки бута; шумурт.

ЧЕРИК [мұғ. цэрэг – аскар, жанғи; қүшин < санск. ksatrika – қүшин, лашкар] тар. Ҳарбий юриш вақтида олий ҳукмдор томонидан чиқарылған фармонга мувофиқ үйілілдік мунтазам қүшин. Чериқлар ўтади жанғохлар томон. Ҳ. Даврон. Чериқ үнлик, юзлик, минглик ва туманларга тақсимланған ва уларға ўнбеки, юзбеки, мингбеки ва туманбекилар сардорлик қиласы. «ҮзМЭ».

ЧЕРКАС қ. черкаслар. Черкас тили. Черкас айл.

ЧЕРКАСЛАР Россия Федерациясининг Қорачой-Черкасия Республикасида яшов-

чи, кабардин-черкас тилида сўзлашувчи халқ (ўзларини адиге деб аташади).

ЧЕРКЕЗ Чўлларда, қўмлоқ ерларда ўсадиган, ем-хашак бўладиган доривор йирик бута ёки дараҳт. Черкез номли ўсимлик мевасидан доривор моддалар олинади. «Фан ва турмуш».

ЧЕРКОВ [р. церковь < юн. kuriake – худонинг уйи] 1 Христианлар ибодатхонаси. Ўзбекистонда 160 та христиан черкови фаолият кўрсатади. «ЎзМЭ».

2 Христианликлар: ўз диний ақидалари ва маросимлари тизимига эга бўлган махсус диний ташкилот. Черковга мансуб кишилар руҳонийлар ва oddий диндорларга бўлинади. «ЎзМЭ». Черковларда художўйлар Саждагоҳга бош қўяди. Э. Охунова.

ЧЕРТЕЖ [р. чертёж < қадр. черсти, черту – чизмоқ] эск. айн. чизма. Донишманд раис чертёж чизиб, зовурлар чизигини белгилади. Н. Сафаров, Оловли излар. Мен дўстимнинг ёнига чиқсан, Чертёжлардан ёзар дастурхон. Э. Воҳидов.

ЧЕРТИБ-ЧЕРТИБ 1 Чертиб с. такр. Столни чертиб-чертуб гапирмоқ.

2 кўчма рвш. Саралаб, танлаб-танлаб..академик ёзувчимиз Ойбек «Навоий» романнада жуда кўп фразеологик иборалар, мақол, матал ва идиомаларни чертиб-чертуб ишилатган. «ЎТА».

3 кўчма Ҳар бир сўзни алоҳида таъкидлаб, дона-дона қилиб (сўзлашиш пайтида). -Йўқ десангиз, бир умрга хайр! – деди чертиб-чертуб Шаҳзодаҳон. К. Яшин, Ҳамза.

ЧЕРТМАК 1 Бармоқ билан чертиб берилган зарб.

Чертомак олмоқ Кимсанинг бирор ерига чертмоқ. Чертмак ўйнамоқ ҳазил Ютқизган кишига чертиш ўйли билан жазо бермоқ; чертмак олиш шарти билан ўйнамоқ.

2 Чертуб чиқарилган оҳанг, ритм, куй. Дутор ёнига чилдирманинг чертмаги келиб кўшилгандан кейин, базм тагин ҳам жонланди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Чертомак чалмоқ Бирор нарса чертиб, оҳанг чиқармоқ ёки асосий куйга жўр бўлмоқ. Кўшиқни ёшлар айтсан, улар чалган чертмакка Сел бўлиб, бош иргатиб қўя қолиши кифоя. Ф. Гулом.

ЧЕРТМОҚ 1 Бармоқ билан кескин зарб бермоқ, бармоқ билан уриб, паст, кескин овоз чиқармоқ, тақијлатмоқ. Ойнани чертиб

чақиromoқ. Тарвузни чертиб кўрмоқ. Дўпписини чертиб тозаламоқ. — Аваз ҳазиллашиб, унинг тақири бошига икки марта чертди. С. Сиёев, Аваз. Бўта идорага кириб, стулга ўтириди. Нима қилиши билмай, столни чертиб, хаёлга толди. С. Аҳмад, Ҳукм.

Бурнига чертса йиқилгудай Жуда ҳам озғин, ҳолдан тойган. Ихчам елкалари яна ҳам кичкина тортуб кетган, бурнига чертса йиқилгудай чарчаган бўлса ҳам, ўзини тетик тушишга.. тиришар эди. Шуҳрат, Шинелли йиллар.

2 Чертмак билан итқитмоқ, улоқтиримоқ. Зокир қўлидаги қоғозни икки буклаб, чўнтағига солди ва ўйл-ўйл бостон пиджагининг енига ёпишган увоқни чертиб ташлади. П. Қодиров, Уч илдиз. [Мўминжоннинг отаси] Қуюқ қошларини чимириб, чекиб турган папиросини гуллар орасига чертиб юборди-да, уйга кириб кетди. Қ. Мақсумов, Муҳаббат кўшиғи.

3 Бармоқ ёки бармоқлар билан зарб бериб чалмоқ. Тор чертмоқ. Дўмбира чертмоқ. — У яхши чалаётганини, тор ўзининг қўлида булбулдай сайраётганини билар, билган сари завқ билан чертарди. Ў. Ҳошимов, Баҳор қайтмайди.

Хўқизнинг (ёки эшакнинг) кулоғига танбур чертмоқ қ. танбур.

ЧЕТ 1 от Бирор нарсанинг марказидан узоқ атроф, жой; бирор нарсанинг энг чеккаси; чекка, овлок. Шаҳар чети. Супанинг чети. Чет жой. Чет ўлка. — Мана ақча, — Мирзо чўнтағидан тилла тангалар тўлдирилган ҳалтачани чиқариб, дастурхон четига қўйди. Мирмуҳсин, Меъмор. Йўлларнинг икки четидаги ариқлар ва чуқурлар кўчма қум, хас-хашак билан тўлди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Тўққиз-ўн кунлик ой шаҳарнинг қоқ устида чети қораиган баркашдек ялтираб турар эди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

2 Бирор обьектга нисбатан бошқа томон, тараф; ташқари. Четга қарамоқ. Четга тортмоқ. — Раъно юзини четга ўгириб, кулиб турар эди. А. Қодирий, Мехробдан чаён. Мурзин Элмуродни кўриб, четга бурилди. Шуҳрат, Шинелли йиллар.

Четда қолмоқ 1) бир чеккада, ташқарида қолмоқ; 2) бебаҳра бўлмоқ; бирор фаолиятдан ташқарида бўлмоқ. Ишдан четда қолмоқ. Назардан четда қолмоқ. — Раҳмат

сўздан четда қолдирмаслик учун *Отабекни ҳам орага олди*. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Бироқ туркӣ тиллар материалилари ҳозирга қадар лингвист-структуралистлар эътиборидан четда қолиб келмоқда. «ЎТА». Ўзини четга олмоқ (ёки тортмоқ) 1) ўзини бир чеккага, панага олмоқ, бир тарафга, томонга чиқмоқ, ўтмоқ; четламоқ. *Нақ шу паллада дарвозадан катта қора сигир шаталоқ отиб, орқасида бир кишини сурб кирди*. Бой чўчиб, ўзини четга олди. Ойбек, Танланган асарлар; 2) кўчма бирор ишдан ўзини олиб қочмоқ.

З Қирғоқ, соҳил, ёқа, лаб. Дарё четидаги дарахтлар акси сувда чайқалади. «Ёшлик».

4 кўчма сфт. Бегона, ажнабий, хорижий. Чет эл. Чет мамлакат. Чет тили. ■ *Ўнинчи синфда чет тили тўғарагининг машгулоти борарди*. С. Зуннунова, Янги директор. Деворда ва ерда қўмматбаҳо гиламлар, аъло сифатли чет эл гарнитури. Ф. Мусажонов, Химмат.

5 от Ташқари, сирт; чекка. Четдан одам ёллаш. Четдан томоша қилиб турмоқ.

ЧЕТАН I 1 Сочилувчи юкларни ташиш учун тол, тут новдаларидан тўқиб ясалган маҳсус қажава, кузов. Қовуним пишиб чириб кетди. Жилла бўлмаса, битта четанда олиб тушай-да, сотиб, болаларга кийимлик олай, деб хаёл қилган эдим. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Четандан қилинган, четан билан ўралган. Адолат хирмондаги пахтани четан аравага ортгач, тепасига ўтириб, қишлоққа жўнади. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Улар четан девор билан ўралган мъъжазагина ҳовлига кириб боришиди. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди. Кейин билсам, чайланинг четан эшиги очилиб-ёпилаётган экан. Ҳ. Назир, Ёнар дарё.

ЧЕТАН II Раъногуллilar оиласига мансуб, қизил ёки сарғиши шода-шода мевали дараҳт ёки бута ҳамда унинг меваси.

ЧЕТКИ Чеккага томондаги, чет тарафда, четда бўлган, четда жойлашган. Четки ўй. Энг четки қатор. ■ *Маҳкам елтигичга ўшшатиб қўйилган билетлардан четкисини тортди*. П. Қодиров, Уч илдиз.

ЧЕТЛАМОҚ Чеккага чиқмоқ, чет томонга ўтмоқ; белгили йўлдан бормай, четда юрмоқ, ҳаракат қилмоқ. Кумуш бўлса, онасининг ҳозирги ҳолига ачингандек, унга яқинлашмай, четлаб юар. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Четлаб ўтмоқ 1) айланиб, чап бериб ўтмоқ. *Расулжоннинг ғазаби қайнаб, акасини четлаб ўтмоқчи эди, яна шаштидан қайтди*. Ж. Абдуллахонов, Ҳонадон; 2) кўчма тақилмай, тилга олмай ўтмоқ, ташлаб ўтмоқ. Шу боисдан ҳам экстремистлар ўз йигинларидаги бундай қалтис саволларни четлаб ўтишади. Газетадан.

ЧЕТЛАНМОҚ I Четламоқ фл. ўзл. н. Гулнор бир оз четланиб юриб, зинага оёқ қўйди. Ойбек, Танланган асарлар. Зайнаб четланиб, уйдан чиқди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Хотин ҳушини ўйқотиб, шилқ этиб тушди. Бирдан одамлар четланишиди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол.

2 кўчма ўзини четга олмоқ, қочмоқ, четлашмоқ. Ишдан четланди.

ЧЕТЛАТМОҚ I Четламоқ фл. орт. н.

2 Ишдан бўшатмоқ; бирор иш қилиш ёки бирор ишда қатнашиш хукуқидан маҳрум этмоқ. Яқинда эътиборли бир одам... раҳбарлик вазифасидан четлатилган. Газетадан.

ЧЕТЛАШМОҚ I Четламоқ фл. бирг. н. Улар катта ўйлдан четлашдилар.

2 Бир-биридан узоқлашмоқ; ётлашмоқ, бегоналашмоқ. Шунчаликки бир-бири миздан четлашиб, мунғайшиб юришимиз кишига оғир келар экан. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Бирорвга дуч келишдан безилаб қолдим. Одамлардан четлашиб, гаплашмайдиган бўлдим. А. Мухтор, Туғилиш.

2 кўчма Иштирок этмай, қатнашмай қўймоқ, узоқлашмоқ. Ишдан четлашиди.

ЧЕХ қ. чехлар. Чех тили. Чех аёл.

ЧЕХЛАР Чехия Республикасининг туб, асосий аҳолисини ташкил этувчи халқ. Чехларнинг миллий кийимлари, анъанавий ҳунармандчилиги сақланган. «ЎзМЭ».

ЧЕЧА шв. Янга, келинойи. Гўрўғи ўндин тиклаб қараса, Келаётган — Холжу-вондай чечаси. «Гўрўғлиниг туғилиши».

ЧЕЧАК I Табиий равишда ўсадиган гулли ўсимлик; гул. Дала чечаклари. Хушбўй чечак. ■ *Ранго-ранг капалаклар чечакларнинг хушбўй ҳидидан маст*. М. Осим, Карвон йўлларида. Шамоллар ичида мен ҳам бир шамол, Чечаклар атридан мен ҳам сармасман. А. Орипов.

ЧЕЧАК II Баданга сувли пуфакчалар тошириб, иситма чиқарадиган, кўпинча болаларда учрайдиган оғир юкумли касал-

лик. Агарда ўзингизга ҳам чечак чиққан бўлса, сезарсиз: мисоли ғалвирак бодом. А. Қодирий, Кичик асарлар. 1980 йил Жаҳон Соғлиқни сақлаш ассамблеясининг 33-сессиясида Ер юзида чин чечак буткун тугатилганини расмий равишда эълон қилинди. «ЎзМЭ».

Пулинга чечак чиққанми? Керакли нарсани олиш учун ўз пулини қизганиб, бирордан нарса сўрагувчи кишига айтиладиган ибора.

ЧЕЧАКЛАМОҚ 1 Гулламоқ, гул ёзмоқ. 2 кўчма кам қўлм. Гуллаб-яшнамоқ.

ЧЕЧАН Чаққон, уддабурон, уста, моҳир. Гапга чечан. Чечан теримчи. Қўли чечан одам. ■ Боқи ҳар қандай даврани гуллатади, гапга чечан. Қ. Қенж, Тоғ йўлида бир оқшом. Илгорлар тенгдошиман, Қирқ қизларнинг бўшиман, Илдам бўлинг, жон ака, Чечанлар йўлдошиман. З. Обидов. Э, сен жуда чечан экансан-ку, туллак беданадай сайрайсан-а! П. Турсун, Ўқитувчи.

ЧЕЧАНЛАШМОҚ Тез-тез, равон, чироили гапирмоқ. Мабодо кўнгли ийиб, бирор бир янги ҳангома, эртак, афсона айтгудек бўлса, кутимагандага чечанлашиб кетарди. Газетадан.

ЧЕЧАНЛИК Чаққонлик, усталик, уддабуронлик. У чопиқда чечанлигини кўрсатди. ■ Шоазим гапга чечанлик қилиб, баланд келгани Маҳкамнинг ёдига тушди-ю, эски оғриқ гўё янгиланди. П. Қодиров, Уч илдиз.

ЧЕЧЕН қ. чеченлар.

ЧЕЧЕНЛАР Асосан Россия Федерацияси таркибидаги Чеченистон ва Ингушияда яшовчи ҳалқ; Шимолий Кавказнинг туб аҳолиси. Чеченларнинг анъанавий машгулоти – настекисликларда дехқончилик, толгарда чорвачилик. «ЎзМЭ».

ЧЕЧМОҚ шв. Ечмоқ. Алпомиши ўзини маълум этади, Устидан кийимин чечиб отади. «Алпомиши».

ЧЕХРА [ф. چهاره – юз, сиймо] 1 Юз, бет, афт-ангор; сиймо. Улар худди эгизаклардек, чеҳралари бир-бираига ғоят ўхшар, гавдалари қарсиб фарқсиз, кўринишда ювощадамлар эди. Ойбек, Қуёш қораймас. Шунда унинг хаёл боғида яна Адолатнинг чехраси кўринди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 кўчма Киши кайфияти, руҳий ҳолати ёки хулқ-атворининг юздаги акси. Унинг чехраси бузук. Чехраси очиқ одам. Чехрасини очмоқ. ■ Чехра деган кўнгилнинг ойнасиdir.

Ҳамза. Қори уни гоҳ «сизлаб», гоҳ «сенлаб», яхши муомалада бўлгани учун, очиқ чеҳра билан гаплаша кетди. П. Турсун, Ўқитувчи. Чол соқолини қириб, янги комбинезон кийиб олган. Унинг чехраси очиқ, нимадандир хурсанд. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

ЧИБИН шв. Чивин.

ЧИБИҚ шв. Чивик.

ЧИБОР шв. Чипор, ола-чипор.

ЧИВИН 1 Икки қанотли, узун мўйловли қон сўрувчи майда ҳашарот. Безгак чивини. Ўрмон чивини. Икки нор уришса, ўртасида чивин ўлади. Мақол. ■ - Чивин кўплашса, филини ўйқитади, деган гап бор, – деди Эргаш салмоқлаб. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Ажал етмай, ўлмас Бойсуннинг хони, Бесабаб чикмайди чивиннинг жони. «Алпомиши».

Чивин қаққандай ҳам бўлмади Сира оғртимади, сезилмади ҳам.

2 шв. Пашша.

ЧИВИҚ 1 Сурх новда. Тол чивиги. Чивик тутган еридан синмайди, эгилган еридан синади. Мақол. ■ Зайнаб тўрт тарафга зир югуради. Толнинг чивиқларидан синодиради. «Ёшлиқ».

2 тех. Ингичка ва узун металл таёқча. Чивик темир. ■ Чивиқдан темир-бетон тайёрлаш учун арматура сифатида ҳам фойдаланиш мумкин. «ЎзМЭ».

3 сфт. Майда чизиқ-чизиқ ўйлли (газлама). Яна юриб кетади: саккизтепки гул атлас, Чивик бекасамларнинг олаговур бозори. F. Гулом.

ЧИГАЛ 1 Учини топиб, ёзиб бўлмайдиган, чалкашиб, у ер-бу ерига тутун тушиб қолган (ип, ингичка сим ва ш. к. ҳақида). [Онам] Отамнинг бу жавобидан чигал калаванинг учини топгандай, уни яхшилаб ешига киришиди. С. Айний, Эсадиклар.

2 кўчма Чалкашиб, мураккаблашиб кетган; чалкаш. Чигал бир масала. ■ Мен она юртим, жонажон Оролим ва унинг чигал қисмати ҳақида оғир ўйга толдим. Газетадан.

3 кўчма Муаммо; қийин масала. Улугбек.. ҳандаса илмида чигалларни ечувчи.. эрди. «Ёшлиқ». Сув муаммоси ҳал бўлди-ю, бошқа чигал чиқди. Э. Самандар, Дарёсини йўқотган қирғоқ.

Чигалини ёзмоқ 1) оғригини, увушигини тарқатмоқ. Йигит ўрнидан туриб, чигалини ёзиш учун кершиди. З. Аълам, Зарб; 2) кўн-

гил ғашлигини тарқатмоқ. [Хола:] Бунақа уйларда ис босиб ўтираверса, юрагига зардоб түппланади-да! Бундай түй-пүй қилиб, күнглидаги чигалини ёзмаса. С. Нуров, Нарвон.

ЧИГАЛЛАШМОҚ 1 Учини топиб бўлмайдиган ҳолга келмоқ; чалкашмоқ. *Ин чигаллашиб қолибди.*

2 кўчма Чалкашмоқ, мураккаблашмоқ, тушуниб, охирига етиб бўлмайдиган ҳолга келмоқ. *Масала чигаллашиди. Иш чигаллашиб боряти.* ■ Бироқ шаҳарлик бу майор пайдо бўлди-ю, режалари чигаллашиб кетди. «Шарқ юлдузи».

ЧИГАЛЛИК 1 Увудиб қолишилик; чалкашлиқ, чалкашиб қолишилик. *Тонг ҳавосини далада симирмаса, жон ришталаридаги чигаллик ёзилмай.. руҳи тушиб кетаётгандай бўлаверади.* А. Кўчимов, Ҳалқа.

2 Чигал нарса, иш, масала ва ш.к. Ҳозир қалбida пайдо бўлётган шубҳа ва чигаллик унинг ишонувчаниги ва соддадилиги билан сигишмасди. П. Қодиров, Уч илдиз.

ЧИГИЛ I айн. чигал. Чигил арқон. Арқоннинг чигилини ёзмоқ. ■ Оёқнинг чигилини ёзмоқ истаб, секин қўзғалдик. М. М. Дўст, Полазор. *Шу оқшом Низомжон дилига туғилиб ётган чигилни ечиб ташлади.* С. Аҳмад, Уфқ.

ЧИГИЛ II к. чигиллар.

ЧИГИЛЛАР Ўзбек ҳалқининг этник таркибига кирган туркӣ қабилалар иттифоқи. 11-асрнинг 1-ярмида чигилларнинг бир қисми Зарафшон водийсига кўчиб келиб, маҳаллий аҳоли билан аралашиб кетган. «ЎзМЭ».

ЧИГИРТКА 1 Тўғри қанотлилар туркумига мансуб, қишлоқ хўжалик экинларига зарар келтирувчи ҳашарот. Чигирткалар экин ер, экмай-тиқмай текин ер. Мақол. ■ Чигиртка чиршлайди.. ҳаммаёқ сув қўйгандек жисмжит. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси. Уларнинг [ўт-ўланларнинг] орасидан майда сарик, қора чигирткалар учиб чиқар, сакраб, бошқа ерга қўнтарди. «Ёшлик».

2 кўчма нафр. Балоҳур, босқинчи. -Келдилар чигирткалар! — деди у томонга қараб Ҳайдар. Ҳаммалари у томонга қарадилар. Йигирма-йигирма беш отлиқ ўйлни чангитиб келмоқда эди. С. Айний, Куллар.

ЧИГИТ Fўзанинг уруғи; терилган пахтани қайта ишлаб олинади. Ёзib олинг ён

дафтарга: Fўза унар чигитдан. «Муштум». Чигит чиқиндиларини қайта ишлаб, улардан целиюзоза, спирт, лок ва бошқа маҳсулотлар ишлаб чиқаришда фойдаланилади. «ЎзМЭ».

ЧИГИТЛИ: чигитли пахта Чигити олинмаган пахта.

ЧИДАМ 1 Қийинчилик, дард, алам, азоб ва ш.к. га тоқат қила олиш қобилияти; тўзим, тоқат, сабр-бардош. Чидами ўйқ одам. Чидам бермоқ. ■ Келса бошга ҳар оғирлик, воҳ дема, Бардош қилиб, чидам кўрсат, оҳ дема. Ҳабибий. Бола фақир ҳар бир оғирликни чидам билан енгиздан бошқа чораси ўйқ. П. Турсун, Ўқитувчи. Қабулга келганларни қунт ва чидам билан эшиши, улар қўйган масалани ҳал этиши Ойқиз учун темир қононун. эди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

2 Узоқ хизмат қилиш, чидаш хусусияти, пишиқлик, пухталик, мустаҳкамлик. Чидами ўйқ иш.

ЧИДАМЛИ 1 Қийинчилик, оғриқ, дард, алам ва ш.к. га чидайдиган; тоқатли, тўзимли, бардошли. Чидамли аёл. Чидамли эр лочин тутар. Мақол. ■ Демак, Феруза чидамли бўла олмаган шаҳарлик ёш агроном йигит ўрнига келибди. Ҳ. Гулом, Феруза.

2 Турли оғир табиий шароитларда яшай оладиган ..узун толали ва ҳар қандай қасалликларга чидамли, айниқса, вилтга чидамли навлар яратиш иши оқсаяти. Мирмуҳсин, Умид.

3 Узоқ хизмат қиладиган, чидайдиган; пишиқ, пухта, мустаҳкам. Чидамли пойабзал. ■ -Мен ҳайронманки, — деди сўзга чиққан ҳўжалик мудири, — ҳалқ силиқ ва чидамли сурп, чит ва сатинларни олмай, қўйпол ва дагал бўз ва қалами орқасидан югурда. С. Айний, Куллар.

4 Турли шароитларда (ўт, сув ва ш.к. таъсирида) ўз хусусиятларини йўқотмайдиган. Ўтга чидамли гишт.

ЧИДАМЛИЛИК Ташқи таъсирлар натижасида ўзгармаслик; ишга яроқдиллик хоссаси, бардошлилик. Ҳожинова газламанинг чидамлилигини синайдиган маҳсус асбобнинг лойиҳасини ҳам тузиб берди. М. Жўра, Қуёшдан нур эмганлар.

ЧИДАМОҚ 1 Руҳий ёки жисмоний қийинчиликларнинг тугашини сабр билан кутмоқ; уларга бардош бермоқ. Оғриқча чидамоқ. Қийинчиликка чидамоқ. Совуқча чидамоқ. Танқидга чидамоқ. Қирқига чидаган,

қўрқ бирига ҳам чида. Мақол. — *Бу гап менга анча оғир ботди, лекин чидадим. «Ёшлик». Тошнинг қирраси оғига ёмон ботди, лекин чидади. «Ёшлик».*

2 Кўп, узоқ муддат хизмат қилмоқ. Этигим узоқ чидади. Бўздан кўра сатин узоқ чидайди.

3 Турли шароитларда (ўт, сув, зах ва ш.к. таъсири остида) ўз хусусиятларини сақламоқ. Ўтга чидайдиган гишт. Кислотага чидайдиган материал.

4 Етмоқ, кифоя қилмоқ. Ётиб еганга турум тоғ чидамас. Мақол. — [Мирзакаримбий:] Ҳар нимани бозордан олаверса, Сулеймоннинг газнаси ҳам чидамайди, жиян. Ойбек, Танланган асарлар.

Бети (ёки юзи) чидамади Бирор хатти-ҳаракатни амалга оширишдан уялди. *Бу одамнинг кутилмагандага ўртага ташлаган тақлифига жавоб беришга Исҳоқ Махсум билан Уста Мўминнинг бети чидамади.* Газетадан. ..неча марта ундан гап сўрашга ҳам чоғландим, лекин ўзбекчилек экан, юзим чидамади. О. Мухтор, Эгилган бош. **Чидаганга чиқарган** 1) кутилмаган, хоҳламаган нарса, воқеа-ҳодисанинг рўй бериши муқаррар, уни чидам билан қабул қилиш зарур ёки бирор нарсани кучи етган олади, деган маъноларда ишлатиладиган ибора. -*Уйланишини чидаганга чиқарган, — деди магазинчи тоғамнинг суюкли хотини хоҳолаб.* Газетадан; 2) бир вақтларда танқис бўлган ёзлик юпқа читнинг номи. **Чидасанг** — шу, чидамасанг — катта кўча *Шу шароитга, мавжуд ҳолатга кўнишишга мажбурсан, маъносидаги ибора.* [Нури] Мехмонга келган тақкабур келин каби, ялқовланиб кезди, гилос гулларини томоша қилди. У шу билан қайналасига: «Чидасанг — шу, чидамасанг — катта кўча. Онам мени иш учун түкқан эмас.. демоқчи бўлди. Ойбек, Танланган асарлар.

ЧИДАМСИЗ 1 Оғриқ, дард, қийинчилик ва ш.к. га бардош беролмайдиган, тоқат қилолмайдиган; тўзимсиз. **Чидамсиз бола.**

2 Турли оғир табиий шароитларга чидам бера олмайдиган; нозик. **Совуқча чидамсиз гул.**

3 Узоқ хизмат қилмайдиган, чидамайдиган; бўш, жонсиз. **Чидамсиз ип.**

4 Турли шароитда, турли таъсири остида ўз хусусиятларини сақлай олмайдиган. **Кислотага чидамсиз материал.**

ЧИДАШ 1 Чидамоқ фл. ҳар. н. Ҳамма гинасига ҳам чидаш мумкин-ку, аммо «болаларингиз тарбиясиз», деганига чидаш қийин. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. Ҳавонинг ўт тафти бергувчи нафасига чидашнинг иложи йўқдай туюларди. М. Исмоилий, Фарона т. о.

2 Чидамлилик даражаси, чидам. Чидаш бермоқ. Сиқувга чидаш бермоқ. Ўтга чидаш берадиган гишт.

ЧИЁВЛАМОҚ «Чиёв-чиёв» деган овоз чиқармоқ, чийилламоқ. Балиқчи қушлар чиёвлаб учиб ўтди. **«Ёшлик».**

ЧИЁВ-ЧИЁВ тақл. с. Жўжаларнинг ёки баъзи кушларнинг чийиллашидан чиқадиган овозни ифодалайди.

ЧИЁН айн. чаён.

ЧИЗГИ 1 Чизилган тасвир; расм; лойиҳа. Чизгиларга узоқ тикиламан, улардан завқланаман. **«Саодат».**

2 Хомаки, машқ учун чизилган расм. Сиздан шу эскизни сўрадим. Бу фақат чизги бўлгани учунни ёки мени ростдан хурсанд қилгингиз келдими, ҳадя қилдингиз. **«Ёшлик».**

ЧИЗЕЛЛАШ қ. х. Тупроққа ишлов бернишнинг тупроқни юмшатиш, аралаштириш, бегона ўтларни йўқотиш жараёнларидан иборат усули. Чизеллаш, айниқса, картошка ва бошқа илдизмевали экинларда яхши самара беради, уларнинг ҳосилдорлиги 15–20% га ошади. **«ЎзМЭ».**

ЧИЗЕЛЬ [ингл. chisel — юз, бет, ён томон] қ.х. Ерни (тупроқни) чукур ҳайдайдиган, юмшатадиган, бир неча тишли оғир культиватор. Чизеллаш учун тиркама ва осма чизеллар осма ёки тиркама бороналар билан бирга ишлатилади. **«ЎзМЭ».**

ЧИЗИ [ф. چىزى — бир нарса, нимадир; андак, сал] рвиш кам кўйл. Бир оз, озгина, андак. **Кўйлак чизи чотроқ келди.** Чизи вақтдан сўнг. — Кимки ўйлдан чизи тойса, Покистоннинг чин ўғли эмас у. Ойбек, Нур қидириб. Алқисса, баъдаз жаноза фақирнинг қўлимга чизи ҳадя бериб узатдилар. А. Қодирий, Кичик асарлар.

ЧИЗИЛИШМОҚ с.т. Тизилишмоқ, қатор тизилмоқ. **Болалар бир сафга чизилишиди.**

ЧИЗИМЧА Ингичка, пишиқ арқон, чилвир. **Мастура чизимча узатиб турди, Нуридин бойлади.** Э. Аъзамов, Жавоб. Ҳамто заргар дўйонлари ҳам чизимча боғлан-

ганча ташлаб кетилганди. З. Аълам, Афандининг қирқ бир пашшаси.

ЧИЗИҚ 1 Ёзадиган, чизадиган ёки юқадиган нарсалар қолдирган из. *Йўғон чизиқ. Ингичка чизиқ. Бўр билан чизилган чизиқ. Ҳассанинг учи билан чизилган чизиқ.*

2 Шундай шаклдаги йўл, из. *Беқасам чизиқлари. Юз чизиқлари.*

3 Нарсаларнинг чегарасини, жойлашишини ёки боришини кўрсатувчи йўналиш. *Экватор чизиги. Уфқ чизиги. — Ҳамма дараҳтлар бир чизиқ устида текис саф тортуб туради.* Ойбек, Танланган асарлар.

4 мат. Сиртнинг икки қўшни соҳасидаги умумий қисм; узлуксиз қатор нуқталар мажмуй. *Горизонтал чизиқ. Тўғри чизиқ. Эргри чизиқ. Синиқ чизиқ. — Тўғри бурчакли координаталар тизимида чизиқ тенгламаларнинг турига қараб ажралади.* «ЎЗМЭ».

Устига чизиқ тортмоқ Рад этмоқ; эътибордан четда қолдирмоқ; тан олмаслик. *Унингча, Навоий асарлари ҳалқа керак эмас! У адабий мероснинг устига чизиқ тортади.* К. Яшин, Ҳамза. (*Чизган*) чизигидан чиқмаслик Кимсага тўлиқ итоат қилиш. *Мени Қамар бағрига олди. Умрим бўйи чизган чизигидан чиқмайман.* «Ёшлиқ».

ЧИЗИКЛИ 1 Чизиги, чизиқлари бўлган. *Бир чизиқли дафтар.*

2 физ. Қандайдир чизиқ бўйлаб содир бўладиган. *Эри чизиқли ҳаракат.*

ЧИЗМА 1 Қоғоз, калька, тахта, ер ва ш. к. юзига чизилган лойиҳа; маҳсус чизмачилик асбоблари ёрдамида маълум қоидаларга асосан бажарилган график тасвир. — Чизмаларга назар ташласак, нозик дид билан яратилган улкан бинолар лойиҳаси кўз олдимизда намоён бўлади. Газетадан. Усталилар ўз ишлари учун чизма нақшлар буюрар эдилар. С. Айний, Эсдаликлар.

2 Каштачиликда: гул тикиш учун матога туширилган (чизилган) нақш, нусха.

ЧИЗМАКАШ 1 Чизмалар (схемалар, хариталар, графиклар) чизиш билан шуғулланувчи мутахассис.

2 Каштачиликда: матога чизма, нақш, нусха чизиб берувчи уста.

ЧИЗМАКАШЛИК Чизма чизиш билан шуғулланиш; чизмакаш касби. *Турли соҳаларнинг муҳандислари, конструкторлари ва лойиҳачилари чизмакашликни билишлари шарт.* «ЎЗМЭ».

ЧИЗМА-ЧИЗИҚ Бетартиб, айқаш-үй-қаш чизиқлар; шундай чизиқлардан иборат, тушуниб бўлмайдиган тасвир, ёзув.

ЧИЗМАЧИЛИК Турли объектларнинг чизмасини, схемалар, хариталар ва графикларни чизишига, турли буюмларнинг тасвирларини ясашга доир қонун-қоидалар ва усулларни ўз ичига олган техника фани. *Машинасозлик чизмачилиги. Курилиш чизмачилиги. Проекцион чизмачилик.*

ЧИЗМОҚ 1 Чизиқ тортмоқ, туширмоқ. *Тўғри чизиқ чизмоқ. — Богча боласи ва мактаб ўқувчиси мактабга бориши ёки қайтишда кўчадаги дараҳтларни синдириса, уй дөворларига чизиб ўтса..* Н. Сафаров, Оловли излар. *Штаб бошлиги Йўлдош ясама столга мукка тушиб, нималардир чизарди.* Шуҳрат, Шинелли йиллар.

2 Туширмоқ, солмоқ, тасвирламоқ (расм ёки сўз билан). *Расм чизмоқ. — Юртим, суратингни энтикиб чизсам, Сенинг суратингни чизсам, онажон!* Х. Даврон. *Кумушнинг бу дақиқадаги ҳолини қалам билан чизиб кўрсатиш, албатта, мумкин эмас эди.* А. Қодирий, *Ўтган кунлар. Бобур лирикасида маъшиқа образи катта маҳорат билан чизилган.* «ЎТА».

3 с.т. Тизмоқ, қатор қилмоқ. *Қўшиқ, дос-тон сабабин Чизиб кетди битталаб.* Файратий. [*Ҳожи*] Отабекни эпақага олиш учун унга кулги туюлган бир қанча насиҳатларни чизди. А. Қодирий, *Ўтган кунлар.*

4 кўчма Кўрсатмоқ, кўрсатиб бермоқ (йўл, режа ва ш.к. ни). *Мен бир вақт сенга ўйл чизиб берган эдим-ку, шундан чиқма: Пахтани биринчи қўлдан ол.* Декҳонларга пулни қишида тарқат. *Пул билан оёғига кишиш ур.* Ойбек, Танланган асарлар.

Ер чизиб қолмоқ (ёки ўтироқ) Уялиб, ерга қараб қолмоқ, ўнгайсиз аҳволга тушиб қолмоқ. *Қамбарали ака қизариб, ер чизиб ўтирап эди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Юсуф ер чизиб, қилт этмасдан ўтирапди.* «Ёшлиқ».

ЧИЗФИЧ Чизиқ чизиш учун ишлатиладиган ўқув ва идора ишлари асбоби. [*Стол устида*] *Фил суюгидан ўйиб ишланган чизгич ва қоғоз қирқадиган «пичоқ».* Мирмуҳсин, Умид.

ЧИЙ 1 Чўл-адирларда ўсадиган баланд, бошоқли, ем-хашакбоп ўсимлик; чаловнинг бир тури. *Сиз гаплашиб ўтирганда, чий ора-*

сидан қараб турдим. Ш. Холмирзаев, Бодом қишида гуллади.

2 Қамишдан ёки савағич поясидан ип, сим билан қаторлаб боғлаб түқилган қурилиш материали. Чий билан ўралган ҳовли. Чий билан тұсмоқ. Чий девор. — Чий түтілган күчма яслида қарқуноқ болаларининг «құғ-құғ»лашига ўшаб қақалоқлар үйгиси эшитилмоқда. Ҳ. Назир, Сұнмас қақмоқлар.

Чий алак шв. Йүл-йүл түқилган бүз. Оёғига күн этик, әнніга чий алакдан яқтак түн, қаламы иштөн берди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ЧИЙБАХМАЛ айн. чийдұхоба. Жигарранг чийбахмал костюм-шишио японча күйләгі.. ўзига хүп ярашын үйгиттің шу томонға отилди. М. Мансуров, Ёмбы.

ЧИЙДҰХОБА Духобанинг йүл-йүл бүртма чизиқли хили; чийбахмал. Мен янги бели бурма, сарық чийдұхоба костюмі билан өзөрміннің өзінің қоққанымча, бирнас гарансіб, аланглаб турдим. Ҳ. Назир, Құл ҳавоси.

ЧИЙИЛДОҚ Ингичка, ўткір ёқимсиз овоз чиқаралған, чийиллаб гапирады. Чийилдөк қүш. — Сүюнчи! Сүюнчи! — деди Раҳим, чийилдөк товуш билан Кудратға. Ҳ. Назир, Сұнмас қақмоқлар.

ЧИЙИЛЛАМОҚ 1 Ингичка, ўткір ёқимсиз овоз чиқармоқ. -Чийиллама! — деди ҳай-қириб Йұлчи [Салимбайваччага]. Ойбек, Танланган асарлар. Бүрчакдагы электройнан чийиллаб, чой қайнаганыдан дарап беради. «Шарқ юлдузи».

2 «Чий-чий» овоз чиқармоқ (кушлар ёки айрим ҳайвонлар ҳақыда). Бахтиман, деб қушлар чийиллар. Ҳ. Олимжон. Тұнлары қаламушлар чийиллаб безор қыларди. М. М. Дүст, Лолазор. Палапон чийиллаб, онасининг оғзидаги овқаттаға интилади. «Ёшлик».

ЧИЙИР фольк. Оёқ, түйек изи; из, йүл. Отга солди арпа билан ийирни, Қор ёққанда, карвон солар чийирни. «Алпомиши».

ЧИЙЛАМОҚ 1 Арапаштироқ (үйин қартасини).

2 Құлда ёки маҳсус үйгірув асбоби воситасида ипни, ипакни пишиштмоқ, товламоқ.

ЧИЙЛАМПА Чий қоқиб сувалған шип.

ЧИЙРАЛМОҚ 1 Чийрамоқ фл. мажх. н. Үйралған ип.

2 күчма Мустаҳкамланмоқ, пишиқ бўлмоқ. Толеимиз ёр бўлиб, ота-боболаримиз боғ-

лаган дўстона алоқа эндиликда янада пишиқроқ чийралди. Ҳ. Назир, Мафтунингман, Озарбайжон.

ЧИЙРАМОҚ айн. чийламоқ.

ЧИЙРАТМА Пишитилган, чийланған, тобланған. Чийрәтма ип. Чийрәтма ипак. — Домла.. құлда битта кәтта пичоқ, бир болта ва бир оз чийрәтма арқон билан түпна-түғри менинг олдимга келди. Ф. Ғулом, Шум бола.

ЧИЙ-ЧИЙ тақл. с. Жўжа, сичқон ва ш. к. нинг овозига ўшаш ингичка, ўткір ёқимсиз овозни билдиради. Чий-чий қилмоқ.

ЧИЙЧИЙЛАМОҚ «Чий-чий» товуш чиқармоқ, «чий-чий» қилмоқ. Ойна опа.. чийчиллаб учәттеган қалдирғочларни лоқайд кузатиб турарди. Ш. Холмирзаев, Тұлқинлар.

ЧИК айн. чикка. Төвва пукни ейди, олчи чикни ейди, дегандек.. А. Мұхтор, Опа-сингиллар.

ЧИККА Ошиқнинг ичи чуқур томони ва шу томони сиртга қараган вазияти; пукканинг акси. Мендан бошқа одам бўлса, ҳозир чиккасида пукка қиласди. К. Яшин, Ҳамза.

Ошиғи чикка Бахти юрмаган, иши ўнгидан келмаган, иши чаппа. Ошиқ эди Шакарбекка, Гоҳи олчи, гоҳи чикка. «Ширин билан Шакар». Чикка бел Ингичка, нозик бел, хипча бел (хотин-қызларга нисбатан). Құрсат белингни, мен күрайин, Чикка бел жувон, ёр-ёр. «Құшиқлар».

ЧИКОРА 1 [ф. چکاره] — нима иш қиласан? касб-коринг нима?] Нима даркор; ҳеч гап эмас. Ортиқча ғап чикора, түғри унинг сұллари! «Муштум».

2 Ким қўйибди: йўл бўлсин. Э, ўқиши түқларининг иши, мактабни уларга чиқарган худойим, камбағалларга чикора! Ойбек, Болалик. Сиз билан мен бир ишни мувофиқ кўрганимиздан кейин Зайнабга чикора! А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЧИЛ 1 Қирғовулсімонлар оиласига мансуб ўтрок ов қуши. ..кайик овига кетаётган бўлса, ўлида дуч келган каклик, чилларни ҳам аямасди. Ш. Холмирзаев, Сайланма.

Чил каклик Ҷўл каклиги.

ЧИЛ II [ф. چىل] — қирқ, қирқта] айн. қирқ 1. Чиллада сугорилған боғ чил ботмон узум берар. Мақол.

ЧИЛАНГАР [ф. چىلەنگار] — майда металл буюмлар ясовчи уста] Металл буюмларни

кўлда ясовчи, тузатувчи мутахассис ишчи; темирчи; слесарь. Заргарнинг минг ургани, чилангарнинг бир ургани. Мақол. — [Темур Малик] Бозор четидаги чилангарлар растаси томон юрди. Мирмуҳсин, Темур Малик.

ЧИЛАНГАРЛИК 1 Чилангар, слесарь касби; темирчилик. Чилангарлик қилмоқ. — У [Мұхаммад] тош ва ёғочга нақса солар, чилангарлик, дурадгорлик.. ва ҳоказоларни билар эди. М. Осим, Карвон йўлларида.

2 Бозорда чилангарлар қатори, растаси.

ЧИЛБАНД [ф. چىلباند — киркта боғли, тугуны] Қирқ еридан боғланган, кўп, қаттиқ боғланган, қирқ тутун.

ЧИЛВИР Ингичка пишиқ арқон, арғамчи; чизимча. Ҳожи ота.. оттинг чилвиридан ушлаб, пиёда юрди. «Ёшлик». Раҳиён арабнинг белидаги чилвири узилиб кетди. «Гўрўелининг туғилиши».

Чилвир соч (ёки кокил) 1) майда ўрилган соч. Кўп ўтмай [Мұмина] чилвир сочларини чамбарак қилиб, тракторга минди. Ҳ. Нурий, Лочин боласи — лочин. Қадаб оташ нигоҳин чилвир кокил қўшни қиз, Юракка бирам яқин бир түйғу солиб кетди. М. Юсуф; 2) сочлари шундай ўрилган қиз, аёл. Биласанми, ким у, ўша қиз — Осмондаги ўша қалдирғоч? Ўша қўрқмас ва ўша лочин, Ўша дилбар, ўша чилвир соч? Ҳ. Олимжон.

ЧИЛВИРЛАМОҚ Чилвир билан боғламоқ. Қўлини чилвирлаб қўйди. «Ёшлик».

ЧИЛГИ шв. Чиллаки. Яқинда гилос пишади, сўнгра — чилги. И. Раҳим, Ҳаёт булоқлари. Ўлимдан бошқа ҳамма нарсанинг чилгиси яхши. Газетадан.

ЧИЛДИРМА Ёғоч гардишга тери қоплаб ясалган, чертиб чалинадиган мусиқа асбоби; доира, чирманда, даф. Катта чилдирма. Чилдирма базми. Чилдирма чалмоқ. — Тўй жуда гавжум — қўши чилдирманинг гижбанги ҳаммадённи тутди. Мирмуҳсин, Жабрдийда. Ҳушвақт бўлиб, чилдирмалар чалайлик. «Юсуф ва Аҳмад».

ЧИЛДИРМАКАШ айн. чилдирмачи.

ЧИЛДИРМАЧИ Чилдирма чалувчи созанда; доирачи. Чилдирмачи ўигит.. қани бошладик, дегандек кўз қисди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

ЧИЛЁСИН [ф. + а. چەلیسین — қирқ ёсин] Қуроннинг Ёсин сурасини ўқиш билан боғлиқ бўлган диний одат: оғир касални тузатиш ёки енгиллаштириш мақсадида

касал тепасида Ёсин сурасини 40 марта ўқиб, дам солиши. Чилёсин ўқиттироқ.

ЧИЛИМ Сархонасига тамаки солиб, наийи орқали чекиладиган, кўпинча қовоқдан ясалган чекиши асбоби. Чилим чекмоқ. — Раҳматли бувамнинг.. мис чилимлари бор эди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа. Гўрўели султон.. чилим чекиб, кайфу сафо қилиб ётган эди. «Малика ийёр».

Чилим солмоқ Чекиши, чектириш учун сархонасига тамаки солиб, чилимни тайёрламоқ. Ҳайдар ўчоқбошига бориб, яна бир чилим солиб чекди, Сафарга ҳам чектириди. С. Айний, Қуллар.

ЧИЛИМКАШ 1 Чилим чекувчи.

2 Чилим солиб, одамларга чектириб юриб тирикчилик қилувчи одам; пояки.

ЧИЛИМҚОВОҚ Қобигидан чилим ясаладиган узун қовоқ. Нон ўрнига кесак тишлаб, ёз бўйи сув ичиб ишлаб.. битта чилимқовоққа эга бўлиб ўтирибман. А. Қодиррий, Кичик асарлар.

ЧИЛЛА [ф. چەللا / چەللا روزى — қирқ кун] 1 Йилнинг энг иссиқ ёки энг совуқ қирқ куни. Чилла кирди. Чилла чиқди. — Ҳали барвақт бўлишига қарамай, чилла эмасми, қуёш ёниб бош кўтармоқда эди. «Шарқ юлдузи».

Ёз чилласи ёки ёзги чилла 25 июндан 5 августгача бўлган энг иссиқ қирқ кун. Август — ёз чилласи. Менинг шахримнинг ўтирил қуёши яллиги нақ ёндирияти. Ҳ. Назир, Мафтунингман, Озарбайжон. Чилла суви Ёз чилласида экинларга бериладиган сув. Қиши чилласи ёки қиши чилла 25 деқабрдан 5 февралгача бўлган энг совуқ қирқ кун. Қиши чилласи анча оғир келди. С. Аҳмад, Жимжитлик. [С. Тўйчибоев] Қиши чилласи.. тоңг саҳарда фермага қараб йўл олди. «Муштум».

2 этн. Бола туққан ёки туғилгандан, қиз турмушга чиққандан, йигит уйлангандан, марҳум кўмилган кундан кейинги қирқ кунлик давр: турмушдаги баъзи ҳодиса-ҳолатларнинг энг оғир, хатарли ёки масъулиятли даври. Ҷақалоқнинг чилла чиққач, янги ўйга кўчиб бордилар «Ёшлик». Ҳалқ табобатида чилла даври қирқ кун ҳисобланаб, шундан ўигирма куни кичик чилла, ўигирма куни катта чилла дейилади «ЎзМЭ».

Чилла яра Болага чилла даврида чиқадиган яра, тошма. Шуҳратнинг бошига, бўй-

нига чилла яра чиқиб, олти ойга чўзилди. К. Кенжа, Тоғ йўлида бир оқшом. Чилласи чиқмаган 1) чилла даври тамом бўлмаган. Келар ҳафта туғуруқхонадан чиқади янган-гиз. Шунга, чилласи чиқмасаям майли, бир зиёфат қилмоқчи эдик. Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўчса. Қирқ марта айтдим, ҳов келин, қишилоқнинг оғзи ёмонлари бор, кулади, ҳеч бўлмаса, чиллангиз чиққунча шу зормандани кийиб, ишга боринг, деб. «Ёшлик»; 2) кўчма тажрибасиз; гўр, хом.

3 дин. Суфий ёки муриднинг якка ўзи алоҳида хона (хужра)да, одамлардан яшириниб, қирқ кун давомида тоат-ибодат қилиши.

Чилла ўтиromoқ 1) суфийлик тариқатидан: қирқ кун давомида уйдан чиқмасдан ёлғизликда тоат-ибодат қилмоқ. Чиллага ўтирган шунда қирқ кун шайх, Даф қиз, деба сўраб худодан уни. Т. Тўла. Чилла ўтириш вақти диндор томонидан олдиндан ният қилинган бўлади. «ЎзМЭ»; 2) кўчма узоқ вақт уйдан эшикка чиқмай, қимирламай ўтиromoқ. Чилла(га) ўтқазиб кетмоқ Аллаб, фириб бериб кетмоқ. Ипак-атлас карвонига бош бўлган савдогарлар косибларни чиллага ўтқазиб кетардилар. Н. Юсуфий, Фарғона шўх кулади.

ЧИЛЛАГУЗАРОН [ф. چىلەگىزىرەن] – чилланинг ўтиши] этн. Янги фарзанд кўрган онанинг чилласи чиққандан сўнг ўз отонасиникига ёки бoshқа яқинлариникига меҳмонга бориши ва шу муносабат билан ўтқазиладиган маросим. Чиллагузарон қилмоқ (ўтқазмоқ). Чиллагузаронга бормоқ.

ЧИЛЛАГУРАЗОН с. т. Чиллагузарон.

ЧИЛЛАК [ф. چىلىك] – бир турли болалар ўйини] 1 Битта узун, битта калта ёғоч билан ўйналадиган болалар ўйини ва шу ўйинда хизмат қиладиган ингичка ёғоч. Улар [болалар] чиллак ўйнаётган бўлса керак, ҳар дам-ҳар дамда қайсисидир зувуллаб юргади. «Ёшлик».

Чиллак бола Чиллак ўйинида ишлатиладиган икки ёғочнинг калтароги. Чиллак она Чиллак ўйинида ишлатиладиган икки ёғочнинг узунроғи; чиллаксон.

2 Варрак ипи ўраладиган қисқа чўп. Шамол тургандан, қоронги кечаларнинг қоқ ярмисида бўлса ҳам, чиллакдаги ипнинг ҳам-масини кўйиб, устунга боғлайман. Ойбек, Болалик.

ЧИЛЛАКДАЙ, -дек Ингичка, ориқ. Ўйнинг ўртасида оёқлари чиллакдек бир бола чол-кампирга қараб, тиржайиб турган эмиши. «Зумрад ва Қиммат».

ЧИЛЛАКИ [ф. چىلگى] – «чилла» с. дан: қирқ кунда (эрта) пишадиган] 1 от Эртапишар узум, узумнинг энг олдин пишадиган тури. Оқ чиллаки. Чиллаки чиллакини кўриб чумак уради. Мақол. ■ Оқ қишиши, қора, оқ чиллаки, чарос.. кўзларни қамаштиргудай серҳосил. Н. Сафаров, Оловли излар.

2 сфт. Эртапишар, эртаги. Чиллаки шафтотли. Чиллаки қовун.

3 сфт. кўчма Яхши тайёрлик кўрмаган, чала ўқиган. Чиллаки олим. ■ Маориф очган курсларда бир талай чиллаки муаллимлар ўқишаётиди. Урнимга ўшалардан биттасини ола беради-да. П. Турсун, ўқитувчи.

ЧИЛЛАКИРЎЗОН с.т. айн. чиллагузарон.

ЧИЛЛАКСОП Чиллак ўйинида ишлатиладиган икки ёғочнинг узунроғи. Катта доира чизилади-да, бир бола чиллаксони олиб, доиранинг ўртасида туради. М. Ҳазратқулов, Журъат. Собир яқинда олган «Урал» велосипеди билан ўзини тўсив, деворга қапишиб турриди. Бир қўлида чиллаксондай насос. А. Кўчимов, Ҳалқа.

ЧИЛЛАЛИ Чилласи чиқмаган. Чиллали она. ■ [Хотин:] Вой, мусулмонлар, дин қани, диёнат қани, янгигина туширган чиллали келинин бор. С. Аҳмад, Ҳукм.

ЧИЛЛАШИР 1 [ф. چىلەشىر] – чилла + شىر – сут: чилла даврида сут эмаётган ёки эмизаётган] Тўхтосиз ич кетиши, камқонлик, озиб кетиш билан кечадиган касаллик. Шуниси аниқки, отқулоқ.. камқонликда, колит, энтероколитда, болаларда бўладидиган чиллаширда дори сифатида ишлатилган. Газетадан.

2 Жуда озғин, ориқ. Илҳомжон гилдиракни ўрнатиб, мурватларни қалит билан қотираётганида, бир чўпон бола сутдан айрилган, чиллашир бузоқларни ҳайдаб ўтди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

ЧИЛЛИК Ўйин қартасининг қора рангили, уч барг шаклдаги тури. Чилликнинг тузи. Еттилик чиллик.

ЧИЛОН I [р. «член» (аъзо) с. нинг бузилган шакли] с. т. Чор Россияси давридаги Туркистанда: бирор муассаса ёки банк аъзоси. Мен банкнинг чилони. Ҳаммасининг сири менга равшан, ўғлим. Ойбек, Танланган

асарлар. Юзбошининг мол-дунёси бениҳоят кўп, кечалари уйини ўн иккита мерган қўриқлар эди. Уни «чилон» ҳам дейишар эди, билмадим, ўша вақтда нимага «чилон» экан. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

ЧИЛОН II [ф. چیلان – жийданинг бир тури] айн. **чилонжийда**. [Чилон] Ўзбекистонда қадимдан маълум бўлиб, номи турлича: чилонжийда, чилон, жилон, уноби деб аталиб келинмоқда. К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.

ЧИЛОНЖИЙДА бот. Жийданинг қизғишиш-жигарранг пўстли, оқ, ширин этли, думалоқ ёки тухумсимон меваси бўлган тури. Мутахассисларнинг фикрига қараганда, хиёбонларга, истироҳат масканларига.. нок, ўрик, чилонжийда, гилос, тут ўтқазии мумкин. Газетадан.

ЧИЛОПЧИН [ф. چلآبچین – қирққа бўлинган сувни тўпловчи] шв. Дааша. Хотини чилопчин билан обдастада сув олиб кирди. «Шарқ юлдузи».

ЧИЛПАРЧА айн. **чилпарчин**. Занг босган кишилар чилпарча бўлди. Ўйғун.

ЧИЛПАРЧИН [ф. چلپەچىن – қирққа бўлинган, парчалантган] рвш. Парча-парча, майда-майда; чил-чил.

Чилпарчин бўлмоқ 1) парча-парча бўлмоқ, чил-чил бўлмоқ. Ойна чилпарчин бўлди. ■ Шавкат ҳозир энг юқори қаватда, ердан жудаям баландда эканликларини, бу ердан йиқилган одам чилпарчин бўлишини ўйлади. К. Кенж, Тоғ йўлида бир оқшом; 2) кўчма маҳв бўлмоқ, тилка-пора бўлмоқ; йўқ бўлмоқ, қирққа чиқмоқ. Ёв чилпарчин бўлди. Душманнинг қора ниятлари чилпарчин бўлди.

■ Бўриевнинг қурилишни ўтирилишдан чиқаришга қараштилган дадил лойиҳаси.. чилпарчин бўлди. А. Мухтор, Туғилиш; 3) озор чекиб, ранжиб, эзилиб пора-пора бўлмоқ, садпора бўлмоқ. Нафисанинг қалби бирнасда чилпарчин бўлди. Ш. Гуломов, Ёрқин уфқлар. **Чилпарчин қилмоқ 1)** парча-парча, чил-чил қилмоқ, синдиримоқ. Бухоронинг Самарқанд дарвозаси ҳам чилпарчин қилинib, ўйл чептларига улоқтирилган. Ш. Тошматов, Эрк қуши; 2) кўчма маҳв этмоқ йўқ қилмоқ. Душман чилпарчин қилинди; 3) кўчма озор бермоқ, қаттиқ ранжитмоқ. Ортиқ шу бир оғиз гап билан унинг кўнглини чилпарчин қилиб ташлаганини сезди. М. Мансуров, Ёмби; 4) кўчма тўсатдан таъсир қилиб, тар-

қатиб юбормоқ; йўққа чиқармоқ. Наргисхоннинг жарангдор овози хаёлимни чилпарчин қилиб юборди. «Шарқ юлдузи».

ЧИЛПИМОҚ 1 к. х. Ўсимликни бўйига ўсишдан тўхтатиш, ҳосил тўплаш, тезроқ етилтириш мақсадида уларнинг бачки шохларини ёки ҳосил новданинг учки қисмини юлиб ёки кесиб ташламоқ; чеканка қилмоқ. **Ғўзаларни чилпимоқ**.

2 кўчма Умуман, бирор нарсанинг ортиқча, кераксиз қисмини олиб ташламоқ, йўқ қилмоқ. Унинг ёзганларини ҳар ким ва ҳар бир ҳукумат арбоби текшириб, ортиги бўлса – чилтиб, ками бўлса, тўлдириб бориши зарурдир. А. Қодирий, Кичик асарлар.

ЧИЛПОРА [ф. چلپاره – қирққа бўлинган, парчалантган] айн. **чилпарчин**. Ўртага тушган совуқчилик Фариданинг қалбини чилпора қилди. Мирмуҳсин, Чиниқиши.

ЧИЛП-ЧИЛП тақл. с. Лойгарчиликда юрганда, сув кечганда чиқадиган товушни билдиради. Чилп-чилп лой кечмоқ. ■ Вали ака таҳтанинг устига чиқиб, ариққа энгашди. Тахта эгилиб, таги чилп-чилп сувга тегди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ЧИЛТАН, чилтон [ф. چلتن – қирқ киши, қирқта руҳ] Диний тасаввурларга кўра, файритабии кучга эга бўлган, кўзга кўринмайдиган, бир-биридан ажралмайдиган афсонавий қирқ руҳ. Комил пирлар бўлсин сизга мададкор, Қирқ чилтандар бўлсин сизга жиловдор. «Маликаи айёр». Чилтандар назар қилди шекилли, хонадоним қайта бошдан обод бўлди. М. Осим, Карвон йўлларида.

ЧИЛТОР [ф. چلدار – қирқта тор; қирқторли мусиқа асбоби] Кўп торли қадимий чолғу асбоби. Чилтор қилларидаи таралар ёмғир. А. Орипов. Чилтор садоси эшишилиб, аёл киши мунгли товуш билан мусиқага жўр бўлди. Газетадан.

ЧИЛ-ЧИЛ [ф. چل-چل – қирқта-қирқта (бўлинган, парчалантган)] 1 рвш. Майда-майда, парча-парча, кул-кул. Коса чил-чил синди. ■ Шиша, зинаноя қиррасига тегиб, чилчил синди. «Ёшлик».

Чил-чил бўлмоқ 1) майда-майда, парча-парча бўлмоқ, кул-кул бўлмоқ. Ҳурининг бадан-бадани жимирлаб кетди, қўлидаги пиёла ерга тушиб, чил-чил бўлди. Н. Фозилов, Оқим; 2) кўчма озор чекиб, ранж тортиб, тилка-пора бўлмоқ. Умиди кесилдигина эмас, неча ўйлар кўнглида ардоқлаб келган нияти

чил-чил бўлди. «Ёшлик». Чил-чил қилмоқ 1) майдо-майдо, парча-парча қилмоқ, синдириб ташламоқ. У қўлидаги тақсимчани полга қарсилатиб уриб, чил-чил қилди. Мирмуҳин, Умид; 2) кўчма озор, ранж бериб, тилка-пора қилмоқ. Лекин унинг суйиб теккан половни, сунгандаги кўнглини чил-чил қилди. С. Сиёев, Отлиқ аёл.

ЧИЛЧИРОҚ [ф. چىلىرىق] – қирқта чироқ; қандил, люстра] эск. Кўп шамли чироқ, қандил. Супалар устидаги чилчироқлар нур сочиб турар, боғ кундуз кундагидай ёруғ эди. М. Осим, Карвон йўлларида.

ЧИЛЧЎП [ф. چىلىچىپ] – қирқта чўп, новда] Нишолда тайёрлашда ишлатиладиган бир даста ингичка чўп.

ЧИМ 1 айн. ажриқ. Биз учун кўкарап дўнгликларда чим, Биз учун яшайди кўкда кўлдузлар. «Ёшлик».

2 Ажриқнинг илдизлари, поялари билан бирга палахса-палахса қилиб кўчирилган тупроқ қатлами. Сувни чим тўхтатар, сўзни – чин. Мақол. — Ерни ҳайдашда ва мол боқилганда чим бузилса, тупроқ эрозияси рўй беради. «ЎзМЭ». Яна беш чақиримча юрилгач, учтacha ўтov ва чимдан ясалган қўтон чиқди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

Чим босмоқ 1) сув йўлини тўсиш ёки чимзор қилиш учун кўчириб келинган чимни маълум тартибда ерга ётқизмоқ. Эгатларга чим босмоқ. Футбол майдонига чим босмоқ. — Бирор жойни сув уриб кетса, кетмон билан ўша жойга чим босади, бебош сувни яна йўлга солиб юборади. Ж. Шарипов, Саодат; 2) кўчма гов солмоқ, йўлни тўсиб кўймоқ, бекитмоқ. Пошишон тушмагур, секретарликка сайданди-ю, барчасининг ўйлига чим босди. А. Муқимов, Қипчоқ сеники. Чимдай чиқмоқ Ёппасига, гиламдай бўлиб чиқмоқ (ўсимликлар ҳақида). Укрон чимдай чиқиди.

ЧИМДИЛАМОҚ 1 шв. айн. чимчиламоқ.

2 айн. чимдимоқ 1. [От] Кечгача адирларда, сой бўйларида ўт чимдилаб келади. С. Ахмад, Жимжитлик.

ЧИМДИМ Икки-уч бармоқ билан чимдид оларли миқдор. Овқатга уч-тўрт чимдим туз ташламоқ.

Бир чимдим 1) бир марта чимдид олишли миқдор. [Чол] Бир чимдим носни бурушик кафтига тўқди-да, уни тилининг тагига отди. «Ёшлик»; 2) кўчма озгина, жиндақ,

қиттак. Бир пиёладан чой ишиб, бир чимдим ҳол-аҳвол сўралгач, дўсти меҳмонни таниширишга тушди. М. Мансуров, Ёмби. Хитобда ҳам, мақтоворда ҳам бир чимдим кесатик бор эди. М. М. Дўст, Лолазор. Бир чимдим ухласанг, кучга тўлиб яйрайсан. Ойбек, О. В. шабадалар.

ЧИМДИМОҚ 1 Оз-оздан емоқ, чайнамоқ. Серка бўлса, ҳар замонда бир хашак чимдиганича, тенада туриб.. кузатаркан. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

2 Бармоқларнинг учи билан ушлаб, чимчиб олмоқ. Тиканзордан чиққан киши қўзи ер чизиб, от ўмровидаги хасни чимдид ташлади. Ш. Холмирзаев, Бодом қишида гуллади. Тожиҳон ая хотиржам, кенг-ковул қарғашоий кўйлагининг тўшибурмасидан чимдид ушлаб, елтинди. А. Мухтор, Кумуш тола.

З кўчма Гап билан узib олмоқ. -Ҳали бу ҳолвасими, Султонов ака, – Зулхумор ҳам гап билан чимдид олди. М. Мансуров, Ёмби.

ЧИМЗОР Чим босган ер, ажриқзор. Сўнг түёқ излари қотиб қолган чимзордан тез ўтаётган извощда чайқалиб кетаркан, губорли осмонга қаради. Ш. Холмирзаев, Қаҳрамоннинг сўнгги кунлари. Суярқула терлабнишиб чимзорга етиб борганида, ҳали футбол бошланмаган эди. А. Кўчимов, Ҳалқа.

ЧИМЗОРЛИК айн. чимзор. Ҳар иккениз маслаҳатлашиб, қўйларни чимзорликка ёйдик. Ф. Гулом, Шум бола.

ЧИМИЛДИҚ айн. гўшанга. Бутун қизлар, бутун жувонлар Чимилдиқда эрни кўрдилар. Ҳ. Олимжон. Гул-гул ёниб, муқаддас Чимилдиққа киарсан. М. Юсуф.

ЧИМИРИЛМОҚ 1 Чимиримоқ фл. ўзл. ва мажҳ. н. Қошлири чимирилди. Қулоқлари чимирилди.

2 Қош-қовоқни, пешонани тириштирмоқ (таажжуб, аччиқданиш ва ш. к. ҳис-туйғуларни ифодалаш учун). -Қанақа ҳикоя экан? – чимирилиб сўради аёл. «Шарқ юлдузи». Холиса чимирилиб, ана, айтмоводими, дегандек эрига қараб қўйди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

ЧИМИРМОҚ Қош-қовоқни йиғмоқ, буруштирмоқ (таажжуб, норозилик, ҳадиксираш, кибр каби ҳис-туйғуларни ифодалаш учун). Данлонов сийрак қошлирини чимириб, узоқ эзмаланди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа. -Ёқмаса.. – Алимардан кинояли жилмайиб, қошини чимириди. – Ёқмаса.. Кета қол! Ў. Хо-

шимов, Қалбингга қулоқ сол. *Асқар Бакирович норози қош чимирди*. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

Қулоқ чимирмоқ Қулоқларини орқага буриб, тик қилиб, бирор ҳаракатга ҳозирланмоқ (ҳайвонлар ҳақида). Қорабайир думини силкитиб, қулоқларини чимирганича.. орқа оёғини ҳавога ура бошлади. Ш. Тошматов, Эрк куши.

ЧИМЛАМОҚ Чим босмоқ, чим босиб тўсмоқ ёки қўқаламзор қилмоқ. *Уста бу йил эгат оғзини чимлаб сугоришида ҳам ибрат кўрсатишга аҳд қилган*. О. Ёқубов, Ларза.

ЧИММАТ [«чашмбанд» с. нинг бузилган шакли] 1 айн. чачвон. *Ой юзинг қаро чиммат зулмидан қутултиргил*. Ҳамза. Зеби чимматини юзидан олди.. Чўлпон, Кеча ва кундуз. Чимматдаги бекага кўзи тушганилар бош эгib салом беришиди. Мирмуҳсин, Темур Малик.

2 кўчма Парда, тўсиқ. *Туннинг қора чиммати жисмирлаб-жисмирлаб, ер бетини қоплади*. И. Раҳим, Тақдир.

ЧИМТОМОҚ Кам овқат ейдиган, овқатни танлаб, оз-оз ейдиган; чимхўр. [Малика] Чимтомоқ эди. Аммо бугун онаси қўйған бир товоқ овқатни ҳам пок-покиза туширди-да, кейин тоза мақтади. Ж. Абдуллахонов, Тонг ёришган соҳилда.

ЧИМХЎР 1 айн. чимтомоқ. *Овқатга асло мазангиз ўйқ экан, пошиша қиз, чимхўр экансиз*. Ойбек, Улуг йўл. *Шу қиликлари устига бу нозик ойим бирам чимхўрлар..* «Шарқ юлдизи».

2 Овқатни танлаб, оз-оз ейдиган, ҳар қандай овқатни еявермайдиган (ҳайвонлар ҳақида). Чимхўр ҳўқиз очдан ўлар. Мақол. — Шомурод хатчи [хат ташуевчи, почтальон] нинг сигри чимхўрроқ эди. М. М. Дўст, Галатепа қиссалари.

ЧИМЧАЛОҚ шв. Жимжилоқ.

ЧИМЧИЛАМОҚ 1 Тананинг бирор ерини бармоқлар билан қисиб олмоқ (кўпинча жазолаш учун, баъзан ҳазил тариқасида). *Шўхчан койиниб, эрининг биқинларидан чимчилаб, нариги хонага олиб чиқди*. М. М. Дўст, Лолазор. -Ахир камтилардай тишларинг тушган! — деди *Изатулла ака боланинг юзи*ни қайта чимчиламоқчи бўлиб. Н. Аминов, Қаҳқаҳа. *Фотима келин атласнинг бир четини чимчилаб кўрди*. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.

2 кўчма Ачитмоқ, жизиллатмоқ, жондан ўтмоқ (совуқ, шамол, изғирин ва ш. к. ҳақида). *Изғирин изиллаб, юз-кўзни чимчилайди*. С. Нуров, Нарвон. *Совуқ қулоқ-бурнингизни чимчилаб ўтади*. Т. Қосимова, Кўнгилли тасодиф. *Ёмғир томчилари билан ювилган ҳавонинг покиза еллари баданини чимчилаб ўтади, гоҳ сескантариради*. Шуҳрат, Шинеллий йиллар.

3 кўчма Гап билан узид олмоқ, тил тегизмоқ, кимсанинг шаънига аччик, қаттиқ гап айтмоқ; койимоқ. -Ҳали хотинчангизни ҳам бориб кўрарсиз, — гап билан чимчилаб олди у. «Ёшлик».

ЧИМЧИМОҚ 1 айн. чимчиламоқ. *Бурнини чимчиди*.

2 Бармоқларнинг учи билан ушлаб, чимдиг олмоқ. Зайнабнинг кўрқа-писа «Олинг, она!» сидан сўнг, икки тараф ҳам лагандан чимчиган бўлишидилар-да, бирин-сирин қўлни дастурхон четига артишиди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЧИМҚИРҚАР қ. х. Плугнинг чимни, илдизларни кесиб борувчи қисми, пичоги.

ЧИН I 1 от Ҳақиқий ҳол, иш, гап, ҳодиса ва ш. к.; рост, тўғри. *Отамнинг ўйқидир тайини, Мен айтай гапнинг чинини. «Нураги». Шу онда хавотири чинга айланди. «Шарқ юлдузи».*

2 сфт. Ҳақиқий, ҳаққоний, чинакам. Чин ваъда. Чин сўз — мўътабар, Яхши сўз — мухтасар. Мақол.

3 Асл, ҳақиқий, чинакам. *Оҳ, ширин ҳаёт, чин ўйлоди.. ҳар бир жиҳатдан комил, фозил инсон бўлса..* Ҳамза, Танланган асарлар.

Чин кўнгилдан (ёки қалбдан, юракдан) Астойдил, самимий. У бу аёлнинг, тили аччик бўлишига қарамай, чин дилдан орттириб берган пулларини сира унутгани ўйқ эди. «Ёшлик». **Чин маъноси билан** Асл, ҳақиқий маъноси билан; том маъноси билан. У чин маъноси билан одам. — Ҳуллас, чин маъноси билан серҳосил қишилоқ. Ҳ. Гулом, Машъал. **Чини билан** Ҳазилсиз, ростдан, ҳақиқатан, дарҳақиқат. Чини билан ҳам Ҳожининг тушибдаги бояги ҳасрат ва қайғу аломатлари ўйқолиб, уларнинг жойини шарқ оталиги вазияти олди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЧИН II [ф. چىن] Хитойнинг Шарқ мамлакатларида қабул қилинган ва ўзбек тилида ҳам учрайдиган номи. Чин ҳоқони. — Чин

чегарасидаги Ўтрор шаҳрига келгани замон йўлини қор девори тўёди. М. Осим, Ўтрор.

Чин (ёки **чинни**) **каптар** Хонаки кўк каптар.

ЧИНАК [ф. *چینک*] – «термоқ, тўпламоқ; йигиштирмоқ» фл. дан] Ўтмишда: маълум шартлар билан ёлланиб пахта териш тартиби ва шу тартибдаги пахта терими.

ЧИНАКАМ 1 Ҳақиқий, асл, чин. Чинакам дўст. ■ Аммо зиёфат дастурхони чинакам бойвачча номига яраша эди. «Ёшлик». Ёшлик – умринг чинакам асл даври. Газетадан. Мусоғирдан аҳвол сўраш савоб чинакам. А. Орипов.

2 айн. чиндан. Чинакам ишонмоқ. ■ Зиёдулла чинакам қўлга тушганига ишонди. Ҳ. Гулом, Машъал. Киши чинакам йиглаш учун мўл-кўл кўз ёши тўймоғи ёки фарёд кўттармоғи шарт эмас. П. Турсун, Ўқитувчи.

ЧИНАКАМИГА рвш. Чиндан, ҳақиқатан; ростдан. [Универмагда] ..халқимизнинг ажойиб миллий анъаналарини ифода этишига, давр билан уйғунаштиришига чинакамига эришилган. Газетадан.

ЧИНАКЧИ 1 Ёлланиб пахта терувчи киши. Нигоҳим кундузнинг нурига чўмган, Узоқдан чинакчи қизлар кўринар. У. Носир.

2 Чаноқда қолган пахталарни қўшимча равишида қўлда терувчи; теримчи. Машина теримига ажратиб, мослаб қўйилган пахтазорни бир гала чинакчи оралаб юрибди. И. Раҳим, Зангори кема капитани.

ЧИНАКЧИЛИК Чинакчи бўлиб ишлаш, чинак билан шуғулланиш. Эрназар аканинг хотини колективлаштиришдан илгари ҳам чинакчиликда донг чиқарган хотин. И. Раҳим, Ихлос.

ЧИНБАРГ Пахта ўсимлигининг шоналадиган барги, ҳосилдор барг. Ёзга энди икки-учтадан чинбарг чиқарганда, Мўминанинг бирдан тоби қочиб қолди. Ҳ. Нурий, Лочин боласи – лочин.

ЧИНГИЛ Дуккаклилар оиласига мансуб тиканли ўсимлик (илдизидан сариқ бўёқ тайёрланади).

ЧИНГЛИНГ шв. Ихчам, бежирим ва саранжом, шинам. Мирвали шу йўл ёқасига иккита чинглинг послёлка қуриб қўйди. С. Аҳмад, Жимжитлик.

ЧИНДАН рвш. Чини билан, тўғри; беҳазил. - Чиндан сўзлайман, Анвар! – деди Султонали. А. Қодирий, Мехробдан чайн.

2 Ҳақиқатан, ростдан. Шу тобда унинг гинаси Искандарга чиндан хуш ёқиб, жилмайди. М. Мансуров, Ёмби. Шаҳар чиндан ҳам ўлат чангалида экан. «Фан ва турмуш».

ЧИНДОВУЛ тар. Дубулга шаклидаги, бир томони тери билан қопланган урма чолғу асбоби (ҳарбий юришлар ва турли маросимларда қўлланган). Чиндовул отлиқ аскар эгарига бойланган, таёқ ёки қамчи дастаси билан чалинган. «ЎзМЭ».

ЧИННИЙ [ф. *چینی*] – Хитойга мансуб] эск. Хитойда тайёрланган. Ҳатни чиний қоғозга Мұхаммад Интизомнинг ўзи ёди. Мирмуҳсин, Темур Малик.

ЧИНИҚМОҚ 1 Мехнат ёки жисмоний тарбия билан ўз организмининг ҳар қандай оғир шароитга, касаллик ва ш.к. га бардош бериш қобилиятини оширмоқ; тобланмоқ, пишиқмоқ. Мехнатда чиниқканнинг ранги тоза бўлади. «Қўшиқлар». У кўйлаксиз эди, офтобда чиниқиб пишган бадани тер билан ялтиради. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

2 кўчма Амалий иш, тажриба жараённида етилмоқ, тобланмоқ. Дўстлик синовда чиниқади. Мақол. ■ Унинг [қизининг] муҳаббати айрилиқда чиниқди. Газетадан.

ЧИНИҚТИРМОҚ 1 Чиниқмоқ фл. орт. н. Организмни чиниқтирумоқ.

2 маҳс. Янги ишлаб чиқарилган автомобиль, трактор, трамвай, самолёт, дастгоҳ ва ш.к. ни дастлаб белгили тартибда ишлатиб, аста-секин равон ишлайдиган ҳолга келтирумоқ.

ЧИНИҚАНЛИК Ишда, меҳнатда ёки машқ билан тобланганлик. Ишда чиниқканлиги унга [мардикорга] қўл келди. «Ёшлик».

ЧИНК, чинг (қозоқча шинг) **1** Қир ва баландликларнинг тик тушган баланд ёнбағри; жарлик.

2 Чўққи; тоғ тепаси.

ЧИН-МОЧИН [ф. *چین و ماجین*] эск. Жанубий Хитой, Тибет ва Шарқий Туркистон худудининг эски, тарихий манбаларда учрайдиган номи.

ЧИННИ [ф. *چینی*] – Хитойга мансуб] **1** Турли идиш-оёқ, ёдгорликлар, изоляцион ашёлар тайёрлаш учун ишлатиладиган оқ лой. Хитой чинниси. Тошкент чинниси. Сопол чинни бўлмас, бегона – ини. Мақол. ■ Ўрта Осиёга чинни қадимдан Хитой ва Эрондан, кейинчалик Россиядан келтирилган. «ЎзМЭ».

2 сфт. Чиннидан ясалган. Чинни пиёла. ■ Сауда чинни чойнак-пиеаларни яхшилаб юваб, артиб, токча тенасига териб қўйди. Газетадан.

3 Чинни (хотин-қизлар исми).

ЧИННИГУЛ [ф. چینی‌گل – хитой гули]

Чиннигуллilar оиласига мансуб, қизил, пушти, оқ гулли кўп йиллик ўтсимон ўсимлик ва унинг гули. Рашиднинг кўлидаги чиннигулларни кўриб, Гули ёстиқдан бошини кўтарди. Ҳ. Бадалов, Боботог болалари.

ЧИННИДАЙ, -дек. Чинни каби, чиннига ўхшаб; топ-тоза. Умид гариб.. аммо ҳаммаёқ чиннидай озода бир уйда бўлганидан кўнгли равшан тортди. Мирмуҳсин, Умид.

ЧИННИСОЗ [ф. چینی‌ساز – чинни ясовчи] Чинни саноати ходими, мутахассиси; чинни ясовчи уста. Чиннисозларнинг 1991 йилги режалари ҳаммани қизиқтириши табиий. Газетадан.

ЧИННИТАРВУЗ Эртапишар, гулдор пўчоқли тарвуз нави.

ЧИННИТЕРАК Тикка ўсадиган баланд оқ терак.

ЧИННИФУРУШ [ф. چینی‌فروش – чинни сотувчи] эск. Чинни асбоблар билан савдо қилувчи савдогар, чинни сотувчи. У Соли чиннифуруши номи билан донг чиқарган. «Ёшлик».

ЧИННИЧИ айн. чиннисоз.

ЧИНОВНИК [қад. р. чин – «тартиб, қоида; даража, мансаб» с. дан ясалган от: амалдор] Чор Россиясида: амалдор, мансабдор шахс. Чор ҳукуматининг чиновниклари. ■ У ё чиновник, ё катта савдогар, ёки айни замонда ҳар иккиси. Ойбек, Танланган асарлар.

ЧИНОЁҚ Хитойи чинни идиш, хитой чинниси. Олти ўйигит ичидан отинг Турсун, Чиноёқка сув қуйдим – тиниб турсин. «Кўшиқлар». Мирёқуб курсини яқинроқ жилдирди, чироили бир чиноёқка самовардан қуюқ-қина чой қўйгач.. Чўлпон, Кечава кундуз.

ЧИНОР [ф. چینر] 1 Пўсти кўкиш, панжасимон шапалоқ баргли, узоқ умрли серсоя катта дарахт. Чинор чиримас, арча қури-мас. Мақол. ■ Ҳаммаёқ озода, сув сепилган, тоза. Сарҳовуз.. осмонга етадиган чинорлар.. «Нураги».

2 кўчма Турмуш ўртоги ёки ўғил, фарзанд (аёлга нисбатан). Чиройине борида чинорингни топ. Мақол. ■ Бўйнимга таққан

туморим сен эдинг, Олдимда ўсган чинорим сен эдинг. «Ойсулув».

3 кўчма Суячник, қўллаб-куватловчи шахс. [Турдиқуловнинг] Районда суянган чинорлари бор. «Ёшлик».

ЧИНОҚ 1 Кулоги кесилган ёки қулоги кертик. Чиноқ ит. Чиноқ қўй. ■ -Э, дом-лажон-а, сиз кўрмадингиз, ўртадаги девордан бир гишт кўчирганимизни биламиз, ҳай-ҳай-ҳай.. – деба бидирлай кетди чиноқ ўйигит унга эргашиб. М. Мансуров, Ёмби.

ЧИНОҚ бурун 1) кемтиги бор бурун; 2) чандиқ бурун. **Чиноқ қулоқ** Кесик қулоқ.

2 Кулоги кичкина ёки чандиқли кишиларга қўйиладиган лақаб. Ёдгорхўжанинг амакиси Қосимхўжа.. Тўрақул чиноқнинг сартароши бўлган. Ш. Холмирзаев, Қаҳрамоннинг сўнгги кунлари. Кўча бошида Аҳмад чиноқ кўринди. «Ёшлик».

ЧИНОҚЧИ қ. х. Чорва молларнинг қулоғини кесиб ёки кертиб, тамға, нишон соловчи киши.

ЧИНЧАЛОҚ шв. Жимжилок.

ЧИНҚИРИҚ Ингичка ва ўтқир овоз, қичқириқ. Ҷақалоқнинг чинқириғи. Гудокнинг кар қилгудек чинқириғи. ■ Узоқдан паровоз чинқириғи янгради. А. Мухтор, Опа-сингиллар.

ЧИНҚИРМОҚ Ингичка ва ўтқир товуш чиқармоқ, чийиллаган товуш билан қичқиримоқ. Гулнора чинқирганча ўрнидан турраб кетди. Ҳ. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар. -Вой-дод, кимсиз? Одамлар, ёрдам бе.. – деб чинқириди аёл ва шу заҳотиёқ тинчиб қолди. «Ёшлик». Жонивор Фиркўк от Авазни кўрди, Тўрт оёғин ерга тираб чинқириди. Эргаш Жуманбулбул ўғли. Поеzd яна бир чинқириди-ю, қалин дарахтзор ичига шўнгуб кетди. С. Кароматов, Бир томчи қон.

ЧИНҚИРОҚ Ингичка ва ўтқир, қулоқ тешгудай қаттиқ (товуш ҳақида). -Музaffer! – ойимнинг чинқироқ овозига Омоннинг ўйғиси қўшилди. Ҳ. Ҳошимов, Икки эшик ораси.

ЧИНГИЛ, жангат Чўл ва адирларда ўсадиган тиканли бута.

ЧИНГИЛЛАМОҚ 1 айн. шангилламоқ. Кулогим чингиллаяти.

2 айн. жирингламоқ. Эшик қўнгироғи чингиллади.

ЧИНГИРЛАМОҚ айн. чингилламоқ.

ЧИП тақл. с. Ялпоқ нарсаларнинг аста урилишида, ёпишқоқ нарсаларнинг кўчи-

шида чиқадиган товушларни ифодалайди. Чип этган товуш. — Сарик, қизия барглар чип этиб ерга шўнгиди. «Ёшлик».

Чип битмоқ айн. чиппа битмоқ қ. чиппа. Искандарнинг қулоқлари шангиллаб келиб, чип битди-ю, ҳеч нарса эшишилмай қўя қолди. «Ёшлик». Чип ёпишмоқ айн. чиппа ёпишмоқ қ. чиппа. ..баданига чип ёшишган қопқора қондан ғашланиб, [Жавлоннинг] юраги баттар сиқилди. «Ёшлик».

ЧИПОР Ола-була, олачипор. Чипор товуқ. Чипор илон. — Унда [суратда] каттакон дарахтга ўралиб ётган ўғон чипор илон тасвир этилган. Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўчса. Изатулла ака боланинг бошини чипор шапкачаси устидан силаркан, «балли», деб қўйди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

ЧИППА: чиппа битмоқ Бутунлай, том битмоқ (кулоқ ҳақида). Гулнор десам, қулоқ чиппа битибди. «Гулнорпари». Чиппа ёпишмоқ 1) яхши, зич ёпишмоқ. Яктағи икки курагининг ўртасига чиппа ёшишиб, елкаси ачишади. «Ёшлик». Пайкалга кирсангиз, этикка лой чиппа ёшишиб, оёғингиз билан кўшиб сугуриб оламан, дейди. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси; 2) кўйиб кўйгандай, ўлчагандай лойиқ келмоқ. Узун самбидтек қоматига, кенг ягринига ҳарбий форма чиппа ёшишиб турибди. Ойдин, Садағанг бўлай, командир.

ЧИППАК I с. т. Шиппак, сандал.

ЧИППАК II: чиппакка чиқмоқ 1) йўққа, пучга чиқмоқ. Ёлғон даъволар чиппакка чиқди. — Ўқувчиларнинг ишончлари табиат инжиқлиги туфайли чиппакка чиқадиган бўлди. О. Ёкубов, Олов қалблар; 2) беҳуда, зое кетмоқ. Салимхон Обидийнинг ҳужуми чиппакка чиқди. Мирмуҳсин, Умид.

ЧИППА-ЧИН Шак-шубҳасиз; тўғри, рост, чин. Чиппа-чин бўлган иш. Сўзларим ёлғон эмас, чиппа-чин. — Чиппа-чин ишондинг-а, тавба [деди Искандар]. М. Мансуров, Ёмби.

ЧИПТА I 1 Дағал буюмлар тўқиши учун тайёрланган юпқа тилим-тилим пўстлоқ ва ундан тўқилган нарса. Нарироқда атрофи чипта девор билан ўралган кўра. Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўчса.

2 Одатда токни бағазларга тараб боғлаш учун ишлатиладиган пўстлоқ толаси. Чипта билан боғламоқ.

ЧИПТА II 1 с. т. Поезд, автобус, самолёт каби транспорт воситаларида юриш, учиш ҳуқуқини берувчи билет. Мана бу гапни эшишинг, Андижонга борганимда, «Максимка» поизга [поездга] чипта ололмай, начайликнинг [начальник — бошлиқнинг] олдига кирдим. С. Аҳмад, Ҳукм.

2 Бирор томошахонага ёки турли спорт мусобақалари ўтказилаётган жойга кириш ҳуқуқини берадиган расмий қофоз; билет. «Пахтакор»нинг ўйинига чипта қолмабди.

ЧИПТАЧИ с. т. 1 Темир йўл билети сотувчиси; кассир.

2 Йўл транспорти билети сотувчиси; кондуктор. Автобус чиптачиси.

ЧИП-ЧИП Чип с. тақр. Кўйлагининг иккни кураги ўртаси баданига чип-чип ёпишарди. Шуҳрат, Шинелли йиллар.

ЧИПҚОН Тук халтачаси ҳамда унга боғлиқ ёғ бези ва тўқималарнинг йирингли ялийланиши; йирингли катта чиқиқ; хўппоз. Насим полвонга чипқон чиққани чин экан, бу даврада олишмади. Т. Мурод, Қўшиқ.

Дард устига чипқон қ. дард I. Дард устига чипқон деганларидай, Асрорнинг бир дарди икки бўлди. «Ёшлик».

ЧИР: чир айланмоқ Гир-гир айланмоқ, тез айланмоқ. Ўнап бўрон, чир айланаб қор, Тинмай инар кўқдан ер сари. Үйғун. Үнгирларда кўтаришган гирдоб хас-ҳашакларни чир айлантириб, осмони фалакка олиб чиқиб, қўйиб юборарди. С. Аҳмад, Жимжитлик.

ЧИРАНМАЧОҚ с.т. Мақтанчоқ, керилмачоқ. ..Шундай деди-ю, ўзини тутолмай кулиб юборди — Ошнога ишонмади, уни шунчаки чиранмачоқ деб ўлади. М. М. Дўст, Лолазор.

ЧИРАНМОҚ 1 Бирор мақсадда бор кучини ишга солиб ҳаракат қилмоқ; кучанмоқ. Буқа орқасига тисарилиб, уввало чиранди. «Шарқ ўлдузи». Сандиқ жуда оғир эди, зўрга зинага яқинлаштириб, чиранана-чиранана, тетага олиб чиқишиди. А. Кўчимов, Ҳалқа. Арава қўилт этмас.. ҳўқизлар ҳарчанд чирангани билан, арава жойидан жилмас эди. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.

2 кўчма салб. Ўз имкониятларини ҳисобга олмай катта кетмоқ; керилмоқ. -Чиранманг, полвон, -деди кулиб Үсаржон. Ойбек, О. в. шабадалар. Ўзинг жойисиз [ноўрин] чиранганингдек, мени ҳам ўз ёнингга тортмоқчи бўласан. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Аларга мен: -Шоҳи Эрон билан урушаман, деб чиранманг, — дедим. М. Осим, Карвон йўлларида.

ЧИРГИ шв. Терлик, ёпиқ (от абзали). Шул замонда солди отнинг устига Зарлию зарбоғдан бўлган чиргини. «Алпомиши». Омборхонадан от абзалларини — терлик, беллик, чирги.. юған, эгарни қўлтиқлаб келдим. Т. Мурод, От кишинаган оқшом.

ЧИРГИЛИК шв. 1 Чиргибоп материал, намат.

2 Чирги. Чиргилик тикаётганда, калавага мум едирмасанг бўлмайди — эртаси куни ёқ чириб тушади. М. М. Дўст, Галатепа қиссалари.

ЧИРИК 1 Чириган, чириб ишдан чиқкан, яроқсиз ҳолга келган. Чирик паҳта. Чирик тиши. Чирик олма. — Йигит чирик оғочлар тирқишидан паствга қаради. С. Сиёев, Аваз. Чирик сомон ва гўнг ҳиди [Сайднинг] димогига урилди. Х. Султонов, Бир оқшом эртаги.

2 от Нарсаларнинг чириган жойи. Олманинг чиригини олиб ташламоқ.

3 кўчма Ўлиб, йўқ бўлиб бораётган, ҳалокатга юз тутган; носоғлом; эски, бузук. Чирик назария. — Драма ёзганда, мавзуни турмушимизнинг нақ чирик бир жойидан олмоқ ва унинг ила баробар адабиёт тарозисига солиб ёзмоқ керакдир. А. Қодирий, Кичик асарлар.

ЧИРИЛДОҚ 1 сфт. Чирилловчи, ҳадеб чириллайверадиган.

2 от Қанотлари ишқаланиши натижасида «чири-чири» овоз чиқарадиган, тўғриқанотлилар оиласига мансуб ҳашарот; қора чигиртка. Чигирткалар, чирилдоқлар бири олиб-бира қўйиб хониш қиласди. С. Аҳмад, Жимжитлик. Чинқириб юборар куннинг зўридан Қайгадир беркиниб олган чирилдоқ. А. Орипов.

ЧИРИЛЛАМОҚ 1 «Чир-чири» қилмоқ; чиғилламоқ. Бу кечага ҳам бўрилар увлар, Чирилдоқлар чириллар бир-бир. «Ёшлик». У ер-бу ерда чигиртка эриниб чириллайди. «Ёшлик».

2 айн. Қаттиқ йигламоқ (чақалоқ, гўдак ҳақида). Бешикда ётган болакай тинимсиз чирилларди. «Ёшлик».

3 кўчма Куйиниб, изтироб билан, йиғи аралаш сўзламоқ. Чириллаб, акам, деб турса бошимда, Қалдиргоч — шўрлик жигарим

бўлмади. «Алпомиши». Узала тушиб ётган боласининг тепасида хола «Онанг ўлса бўлмасмиди, болам!» деб чирилларди. «Шарқ юлдузи».

4 айн. чир-чири айланмоқ қ. чир-чири.

ЧИРИМОҚ 1 Табиий таъсирлар туфайли парчаланмоқ; айнимоқ, ишдан чиқмоқ, яроқсиз ҳолга келмоқ. Чириган ип. Чинор чиримас, арича қуримас. Мақол. — Тутнинг шоҳлари тегиб турган айвон устуни қорайиб, чирий бошлади. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. Майли, мени бурдалаб ташласинлар, таним зинданда чирисин. С. Кароматов, Бир томчи қон.

ЧИРИМОҚ, айнимоқ. Чириган қовун. Чириган олма.

3 кўчма Адойи тамом бўлмоқ, хазон бўлмоқ. [Йўлчи:] Андак инсоф керак, уят керак. Чолнинг меҳнатда чириган кўксига бигизни қадайверманг! Ойбек, Танланган асарлар. -Нари туринг, — Лавли жаҳзил билан эрининг кўкрагидан итарди. — Эсиз умрим, бу ғамхонада чириб кетаётиди. Ҳ. Фулом, Машъал.

4 кўчма Умри тугаб, ўлиб, йўқ бўлиб бормоқ, ҳалокатга юз тутмоқ. Золимлар ёқ-қан ўт ёнмасин сира, Қора ниятлари чирисин дилда. Ф. Фулом.

ЧИРИНДИ Чўп-хас, хазон, ўсимлик ва ш.к. нинг чириб, тупроқнинг таркибий қисмига айланётган қисми, чирик нарса. Ерга чиринди солмоқ. — Чириндининг аччиқ ҳиди димоқни тешгудай эди. А. Кўчимов, Ҳалқа.

ЧИРИШ I 1 Чиримоқ фл. ҳар. н.

2 Микроорганизмлар таъсири натижасида бузилиш, айниш ҳодисаси, жараёни. Ҳозир илмий ходимлар илдиз чириши касалини ўрганишашётган экан. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

ЧИРИШ II: чиришни бузмоқ Иш, суҳбат ва ш.к. ни, ўтиришни бузмоқ; битган, бўлиб турган ишни йўқ қилмоқ.

ЧИРИҚЛАМОҚ айн. чирқијламоқ. Чумчукча келиб кетди, Ушоқларни еб кетди, Чирриқ-чурӯқ чириқлаб, Эрта келай, деб кетди. У. Баҳромова.

ЧИРК I [ф. چىركى] — кир, ифлос; кирлик, ифлослик] 1 Ёғ ва курум аралаш ёпишкоқ масса; ис. Қозоннинг чирки. Чирк босиб қорайган ўй. — Идиш ювадиган, ишичлар қўл ювадиган жой чирк босган. Газетадан.

2 Қалин қатирма кир, яғир. Чирк боғлаб кетган дўйти. — Чирк босган кепка кийиб

юрадиган.. қоп-қора, боши сұтоқ, сұяғи бузуқ, рангпар үйгит. А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда.

3 Қотиб қолған арава мойи.

ЧИРК II тақ. с. Чиркиллайдиган қүш ва ҳашаротларнинг овозини билдиради.

ЧИРКИН [ф. چرکین – кир, ифлос] 1 Чирк босған, чирк босиб қорайған; хира. Чиркин ва синиқ шашалар.

2 Қатирма кир, яғир, исқирит, ифлос. Улар гүлларни севадилар. Қийимлари чиркин бұлса ҳам, қаккаларига ғыл қыстериб қорадилар. Ойбек, Таңланған асарлар. Улардан бири енгіш майқада, бошиға.. чиркин дұппи күйған. Н. Аминов, Қаңқаға.

3 күчма РАЗИЛ, қабиҳ, тубан. Чиркин ҳаёт. Чиркин маңнавий қиёға. — Бу чиркин ғамхонада жоғ үчүн ижара тұлғайсизлар-а! Ойбек, Нур қидириб. У/Султон Ҳусайн/ кеңең бир дақықалық чиркин ҳисса бериліб, бемаңни ши қылғаныдан пушаймон әди. М. Осим, Карвон йүлларида.

4 күчма Чирик, чириған, ўлиб бораётганды. Үтмишнинг чиркин қолдуклари жамиятимизга иснод келтиради. А. Мухтор, Түғилиш.

ЧИРКИНЛАШМОҚ Тубанликка юзтұмоқ, тубанлашмоқ, разиллашмоқ, қабиҳлашмоқ. Бұхтөнчилар.. ўз ғалабалари нағынжасыда өзлари баттарроқ қорайғаныни, ичлари яна баттарроқ чиркинлашганини сезмайдылар. Ойбек, Нур қидириб.

ЧИРКИНЛИК РАЗИЛЛИК, тубанлик. Чиркинликлар тұлған эски дүнедан Үчмохлар үндіриш бизнинг ишишим. Е. Гулом.

ЧИРК-ЧИРК Чирк II с. тақр. Ахён-аҳён-да жимликни чигирткаларнинг чирк-чирк этганды овози бузарди, холос. Ш. Тошматов, Эрк қуши.

ЧИРМАЛМОҚ 1 Чирмамоқ фл. ўзл. ва мажх. н. Ахири жөдүгәр кампир катта паранжига чирмалиб олған қызни судраб киритди. «Ёшлик». Шаҳар касалхонасасининг озода хоналаридан биридаги қаравотда биши оқ дока билан чирмалған Абдужаббор бир неча соатдан бери ҳүшсиз ётар.. әди. С. Абдулла, Соялар.

2 Үралыб олмоқ, чирмашмоқ. Илон дарахтта чирмайды.

ЧИРМАМОҚ 1 рвши. Маҳкам ўраб, чандың боғламоқ. Тұқсона тұтнини ишкимаички бир-бираға кийілдірди, ўраб-чирмаб маҳ-

камлаб қүйди. «Малиқай айёр». Мурид Аваз-ни гужумга чирмаб боғлади. С. Сиёев, Аваз.

2 күчма Ўраб, қамраб, чулғаб олмоқ; ишғол қылмоқ. Иш үти [Зевархонни] чирмаб олибди. «Тоҳир ва Зухра». Бирдан Низомнинг жисму жонини ҳаяжон чирмаб олди. Н. Қиличев, Чифириқ.

ЧИРМАНДА айн. чилдирма. Йигит чирманданы құлғига олиб, завқ билан чала кетди. «Ёшлик». Гумбур, гумбур, гумбурлаб ҳөвлиқади чирманды. Газетадан.

ЧИРМАНДАШ айн. чилдирмачи.

ЧИРМАНДАЧИ айн. чилдирмачи.

ЧИРМАШМОҚ 1 Маҳкам құчмоқ, ўралмоқ, ўралыб, ёпишиб олмоқ. Чирмовуқ-лар – сарық, сүк қувалчанелар Қийнар райхонларни чирмашиб олиб. «Ёшлик». Илон уни [Юсуф Асвадни] қүйиб юбормай, маҳкам чирмашгани ҳолда, қаттиқ бүға бошлади. Мирмуҳсин, Илон ўйнатувчи. Қора сочи белгә чирмашиб, Шаҳло күйлар сүрар әди жон. Миртемир.

2 Маҳкам ёпишиб, тирмашиб, юқорига интилмоқ, тирмашмоқ. Еўлабур сарық Қраснов олдинлашиб, бинокль билан узоққа қарады, сұнгра, ҳарсиллаб-ҳарсиллаб, дараҳтта чирмашди-да, теваракни кузатди. Ойбек, Қуёш қораймас. Бирнасда қарасангиз, настадағы одамлар арқонға чирмашиб, тоққа чиқиб олишиди. Ойдин, Олтмиш газ арқон. Қишлоқ этагидан күтариған ой олисдаги фарзандлари – юлдузларни күрмөк истаб, осмонга чирмашарди. С. Нуров, Ёстиқ.

ЧИРМАШУВЧАН Қаттиқ чирмашадиган, чирмашиб, ўралыб оладиган. Чирмашувчан илон. Чирмашувчан ўсимликлар.

ЧИРМОВ I Чирмамоқ фл. ҳар. н. Ол ҳабар гүлшанда гүл ахволидан, әй боғбон, Үт гиёх чирмовига чирмалди қийноқ ичра гүл. С. Абдулла.

ЧИРМОВ II айн. чирмовуқ.

ЧИРМОВГУЛ Печакгул, карнайгул.

ЧИРМОВУҚ 1 Девпечак, зарпечак, пекчакгул сингари чирмашиб ўсадиган ўсимликларнинг умумий номи. Искандар ўзидан кичикроқ.. боланинг құңқорға чирмовуқ ўт берәттеганини кузатиб туриб, кейин ўзи ҳам аста-секин құй олдига борди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайды.

2 айн. зарпечак.

ЧИРОЙ 1 Гүзаллик; ҳусн, күрк. Мұхабат чирой танламас, үйқу – ўрин. Мақол.

— Асрор, қирққа борган бўлса-да, чиройини, тароватини ўйқотмаган бу аёлнинг киприклари узун кўзларига.. қарашга ботинмай, ерга бокқанча, «ҳа, кўрдим», деди. «Ёшлик»

2 Кўзга ёқадиган кўриниш, кўркамлик, кўрк, қиёфа. Шаҳар чирои. — Бино тайёр бўлгандан кейин унга чирои бериш, нафислик билан ичию ташига кўрк бағишилаш – санъат. «Саодат». Чол кўзида ўзгарар ҳар он Қишлоғининг чирои, туси. Ҳ. Олимжон.

Чирой очилмоқ Кайфияти яхшиланмоқ. Муҳсина хонимнинг чирои очилди: эрини бундай жаҳалдору чўрткесар ҳолда кўриши унга ёқарди. М. М. Дўст, Лолазор. Оқсоқолнинг чирои очилиб, «Баракалла, оқил йигит экансан», дегандай мийигида қуалмисрабди. М. Мансуров, Ёмби.

ЧИРОЙЛИ 1 сфт. Ҳусни одатдагидан ортиқ; гўзал; кўркам. Чиройли қиз. — Чолнинг келини чироили, оптоқ, кўзга яқин жувон эди. «Ёшлик». Шаҳарда шундай чироили қизлар бор – кўрсанг, оғзинг очилади. «Ёшлик»

2 сфт. Кўриниши, ташқи қиёфаси кўзга ёқимли кўринадиган. Энг чироили қуш деганда, ҳамманинг кўз ўнгига оққуш келиши табиий. Газетадан. Биласизми, дунёда чироили нарсалар шундай кўпки! Ўрмон, капалак, тоңг, ўтлоқ, тун.. А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда.

3 сфт. Манзараси кўзга ёқимли; кўркам. Фарғонадан ўйла чиққан енгил машина чироили асфальт ўйла учиб борарди. Мирмуҳсин, Умид. - Марказ чироили бўлиб кетди-а, одам суюнади, – деди Чарос мамнун жилмайб. Ў. Хошимов, Қалбингга қулоқ сол.

4 сфт. Яхши; ўринли; манзур. Чироили гап. Чироили тўй. — Чироили маърузага маҳлиё бўлиб, руҳиятимда сусткашлик бошлиланди. Ҳ. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар. Минг афсуски, ҳозир тўйларда ўйин-кулги, чироили анъаналар санъатини намойиш қилиш эмас, исрофгарчилклар мевъридан ошиб кетади. Мирмуҳсин, Умид. Ҳар бир ота-она орзиқиб кўрган фарзандига чироили ва мазмундор исм қўйишга ҳаракат қиласди. Газетадан.

5 рвш. Ёқимли, жозибали, батартиб; ўрнига қўйиб. Чироили гапирмоқ. Чироили қадам ташламоқ. Чироили кийинмоқ. — -Вої, шунақами? – Офтоб ўспиринга қараб, чироили жилмайди. М. Мансуров, Ёмби. Бирор

ишини пухта ва чироили қилган одамни тангири дўст тутади. «Фан ва турмуш».

ЧИРОЙСИЗ Кўримсиз, хунук.

ЧИРОК [ф. چراو - чироқ] 1 Хонани, жойни ёритиш учун хизмат қиласидиган ўйрўзфор асбоби; лампа. Жин чироқ. Неон чироқ. Осма чироқ. — Баширжон электр чироқлари порлаб турган катта ўйлдан юришига истиҳола қилибми.. ўзини қоронгилик қўйнига урди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа. Унинг [ўтовнинг] ичи иссиқ, лампа чироқ чароғон қилиб турарди. Газетадан.

2 Машина, телевизор, радио ва ш.к. нинг ёниб турувчи қисми. Машина мотори гуруллаб, чироқлари асфальт ўйл, ресторон деворларини пийнаслаб ўтди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

3 кўчма Фарзанд ёки яқин одам. Чироқинам, шундай ёмон туш кўрдим. «Юсуф ва Аҳмад». Ўғил тугул, ўйқдир-да бирор қизим, Чамбидла чироқсиз ўтганман ўзим. «Нураги».

Ичига чироқ ёқса ёришмайди Жуда хадфа, тушкун кайфиятда. Дилдорнинг ичи чироқ ёқса ёришмас, ҳамма нарсага бефарқ эди. «Саодат». Чироғини ёқмоқ Марҳумдан кейин унинг ўй-жойини обод қилиб, хотирасини асраромоқ. Ўғил ёққан чироқни қиз ҳам ёқар. Мақол. — Мендан кейин чироғимни ёқадиган шу набирам, – деди кампир. «Ёшлик».

ЧИРОҚПОЯ [ф. چراوپا - чироқ таглиги] Чироқ кўядиган таглик, чироқ ўрнатиладиган учоёқ. Кеч бўлди, мен қора чироқни ёқиб, чўпдан ясалган чироқпоя устига қўйдим. С. Айний, Эсдаликлар. [Ойхон:] Ҳаммаси бор. Бешик билан чироқпояси қолди, холос. Ҳамза, Майсаранинг иши.

ЧИРОҚЧИ 1 Кўча чироқларини ёкувчи; чироқ тутувчи; чироғбон.

2 кўчма Ўй-хонадон чироғини ёқиб, унинг анъаналарини давом эттирувчи, отаона хотирасини сақловчи авлод. Нодира Анварни.. отасининг уйига чироқчи қилмоқчи эди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

ЧИРОҒБОН [ф. چراوغان - чироқларга қаровчи] айн. чироқчи 1. Чироғбон кетидан ўйлакка кирдилар. С. Абдулла, Мавлоно Муқимий.

ЧИРПИНДИ Пойтеша, болта билан чопиш натижасида тўплланган майда-чўйда ўтин, тутантирик; пайраҳа.

ЧИРПИРАК: чирпирак бўлмоқ 1) гир-гир айланиб, буралиб-буралиб учмоқ. Гир-добр қосадек чирпирак бўлиб айланиб келиб, ўтиб кетди-ю, саксовулзорда олатўполон бошланди. «Ёшлик»; 2) умбалоқ ошиб, оёғи осмондан бўлиб йиқилмоқ, чархпалак бўлмоқ. Ўлмас чирпирак бўлганича, кўрпанинг устига учиб тушди. «Ёшлик». Чирпирак қилимоқ 1) гир-гир айлантироқ. Улар юдамлар.. бир-бирларини табриклаб қучоқлашар, чирпирак қилиб айлантишишар.. эди. М. Мансуров, Ёмби; 2) умбалоқ ошириб, чархпалак қилиб йиқитмоқ. У[Зарина] бехосдан келиб, ўигитни белидан олди-да, чирпирак қилиб, улоқтириб юборди. М. Осим, Карвон йўлларида.

ЧИРПИРАМОҚ 1 Гир-гир айланмоқ, гир-гир айланиб учмоқ, чирпирак бўлмоқ. Ер юмолари фифон билан чирпираб, гирдобр каби кўкка кўтарилади. Ойбек, Куёш қораймас.

2 Умбалоқ ошиб йиқилмоқ, чархпалак бўлмоқ. Худойқул пастга қараб чиртираб кетди. П. Турсун, Ўқитувчи.

ЧИРПИТ [р. четверть («чорак, тўртдан бир») с. нинг бузилган шакли] с. т. Метрик ўлчов системаси қабул қилингунча ишлатилган, уч литрга яқин ҳажм ўлчов бирлиги ва шу ҳажмдаги шиша идиш. Пешинга яқин Оқсоқонникидан тўй келди: ярим қон гуруч, бир чирпит ёғ, бир қон ун. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси. -[Эчкининг] Онаси ҳар ўили иккитадан туғади, — дерди даллол шантилаб, — кунига бир чирпитдан сут беради. «Ёшлик».

ЧИРС тақл. с. Шиша, муз ва ш.к. нинг синишидан, қуруқ ўтиннинг ёнишидан чиқадиган кучсиз товушларни билдиради. Лампа шиша чирс этиб синди. — Тухум тошга тушиб, чирс этиб ёрилди. «Ёшлик». Қадам босган сари оёғи остидаги муз чирс этиб ёриларди. Газетадан.

ЧИРСИЛЛАМА 1 Чирсиллаб ёрилгудай таранг, етилиб турган. Чирсиллама қовун.

2 Чирсиллаб ёнадиган, қуруқ. Чирсиллама ўтин.

3 кўчма Қирчиллама, аччиқ, қаттиқ. Чирсиллама совуқ.

ЧИРСИЛЛАМОҚ 1 «Чирс-чирс» овоз чиқармоқ. Каттакон тўнкадан чирсиллаб олов сачраяпти. Ў. Ҳошимов, Икки эшик

ораси. Магнитофоннинг лентаси тугаб, чирсиллаб айлана бошлади. «Ёшлик».

2 кўчма Жаҳли чиқиб кетмоқ; асабийлашмоқ. Энди Ҳалима чирсиллаб кетди: -Ҳа, сенга ҳазил қилиб ҳам бўлмайдими! Ў. Усмонов, Қисмат.

3 кўчма Долзарблик касб этмоқ; кескин тус олмоқ, кескинлашмоқ. Пахта масаласи — ҳамма вақт чирсиллаб турган масала. Мирмуҳсин, Умид. Замон чирсиллаб турибди. Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати.

4 кўчма Синиб кетай демоқ. Мехмонхона. Зиёфат столи ноз-неъматлардан чирсиллаб турити. «Муштум».

5 кўчма Кучаймоқ, зўраймоқ (совуқ ҳақида). Ҳамма ёқ кўкиш қор билан қопланган, совуқ чирсилларди. М. Осим, Элчилар.

ЧИРС-ЧИРС Чирс с. тақр. Кимдир чирс-чирс синдириб, бурган ҳидини анқитиб, чўп узатди. М. Мансуров, Ёмби. Пилиги сўхта чироқ чирс-чирс қилди. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.

ЧИРТ I тақл. с. Ип узилиши, чўпнинг синиши ва ш. к. дан ҳосил бўладиган кескин товушларни ифодалайди. Ип чирт узилди. — Илкис бир силтодан арқон чирт узилди. «Шарқ юлдузи». ..ҳар замонда олтинранг барг чирт узилиб, пилдираб учарди. А. Мухтор, Кумуш тола. Шербек тишлари орасидан чиқариб, чирт этказиб тупурди. С. Анорбоеев, Оқсой.

ЧИРТ II рвш. Шартта, кескин. Чирт ўғирилмоқ. Чирт бурилмоқ. — Гулсумнинг лаблари чирт юмилди. П. Турсун, Ўқитувчи.

Кўзни чирт юммоқ 1) кўзни қаттиқ юммоқ. Севаргул беихтиёр чинқириб, кўзларини чирт юмди. Н. Қиличев, Чигириқ. Жамол полвон кўзларини чирт юмид олди. «Шарқ юлдузи»; 2) кўчма бўлганича бўлар деб, таваккал қилмоқ. Кўзни чирт юмид, тўйни бошлайверинг.

ЧИРТИНГ-ПИРТИНГ с. т. Майдада, арзимас. Чиртинг-пиртинг гап. Чиртинг-пиртинг олиб, пул ҳам тамом бўлди.

ЧИРТ-ПИРТ: чирт-пирт бўлмоқ с. т. Майдада, чуйдага сарфланиб тамом бўлмоқ. Баззи вақтда унча-мунча пул ҳам сўраб оламан. Лекин чирт-пирт бўлиб, кўлдан учади-кетади. Ойбек, Танланган асарлар.

ЧИРГТА кам қўлл. айн. чирт II. Шундай пайтларда юрагим қинидан чиқиб, кўзимни

чиртта юмис олиб, чопиб ўтардим. Н. Сафаров, Оловли излар.

ЧИРТ-ЧИРТ Чирт I с. такр. Чирт-чирт узилмоқ. ■ [Мамажон] Ойнани чирт-чирт чертиб, сим-сим ёғаётган ёмғирга, қоп-қора булатларга хўмрайиб қарапди. С. Нуров, Нарвон.

ЧИР-ЧИР: чир-чир айланмоқ айн. чир айланмоқ қ. чир.

ЧИРҚ тақл. с. Қушларнинг чирқиллаши, баъзи майда нарсаларнинг урилиши ва ш. к. дан ҳосил бўладиган товушларни ифодалайди. Кўн ўтмай бир қушча чирқ этди. Кечаги читтакмикан? А. Мухтор, Чинор. Роҳила сумкани чирқ этиб беркитди-ю, кўчага қараб чопди. Ш. Тошматов, Тонгдаги кўланка.

ЧИРҚИЛЛАМОҚ 1 «Чирқ-чирқ» овоз чиқармоқ. Рор олдидан ўтиб кетаётсан, бир гала чумчук чирқиллаб ётипти. А. Кўчимов, Ҳалқа. Тик жарга ин қуриб, чирқиллашиб ётган минг хил қушларнинг уни ўчуб, ўзи гурра кўтарилди. М. Мансуров, Ёмби.

2 Қаттиқ қичқириб, чинқириб йиғламоқ (ёш бола ҳақида). -Мана сенга тепиши! - Карим қўлидаги думалоқланган қорни кучининг борича отди. Саида юзини чангаллаганича чирқиллаб қолди. «Ёшлик».

3 кўйма Зорланиб, илтижо қилиб ёки куйиниб гапирмоқ. -Яхши кўрасан деб, атай манти қилаётган эдим. Бир оз шошма, еб кет, - деб чирқиллаганича қолди она. М. Алавия, Севинчларим. Орадан озгина вақт ўтган. Жўравойнинг ўзи ва унга ҳамдардликда чирқиллаб, одамларни ёрдамга чакираётган бир хотин қолди, холос. «Ёшлик».

4 кўчма Моддий муҳтоҷ, оч ҳолатда бўлмоқ; қарам бўлмоқ. Уйимда саккизта бола чирқиллаб турити, қандай боқаман уларни? Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар.

Арвоҳи (ёки руҳи) чирқилламоқ Арвоҳи безовта ёки норози бўлмоқ. Тушига раҳматли Биноқул кирибди: қўлларини фотиҳага очиб турган эмиши. «Арвоҳи чирқиллаб юрибдимикан?» деб эзилди Ҳофиз Қўйкий. «Ёшлик». Шўрлик Адолатимнинг руҳи чирқиллаб ётгандир менинг бу шимдан?! О. Мухтор, Эгилган бош.

ЧИРҚИРАМОҚ айн. чирқилламоқ 1, 2. Қарчигай чирқирап баланд уядо. «Эрали ва Шерали». Чирқирап юнглайётган боланинг овозини эшишиб.. ичкарига отилдинг. А. Нурумуродов, Уруш бевалари.

ЧИРҚ-ЧИРҚ Чирқ с. такр. Сокинликда бое тўридан ёлғиз чигиртканинг чирқ-чирқи.. эшишилди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

ЧИСЛО [қад. р. число < чит-сло > читать — ўқимоқ, билиб олмоқ] с.т. Ой-кун, сана. Тўртинчи число. Биринчи число. ■ -Ўтган йилнинг худди шу бугунги числоси эсиндами? — сўради Баҳодир қиздан. «Ёшлик».

ЧИСТОН [ф. چەاستان < چستان > — у (бу) нимадир?] 1 Топишмоқ, жумбоқ.

2 Қочириқли гап, ибора; қочириқ, қочирим. Ҳа, тилингиздан олганми, нега индамайсиз? — чистон қилди яна Лобархон. Газетадан. Олимбой ака энди тўю ҳашамларда илгаригидек гапирмас, асқияга аралашадиган бўлса, юмшоқроқ қилиб, суюб чистон қиласа эди. С. Аҳмад, Ойдин кечалар.

3 ад. Шарқ шеъриятида лирик жанрлардан бири: нарса ёки ҳодисанинг муҳим белгиларини мажозий тавсифлаб, унинг нима эканлигини топишни ўқувчига ҳавола этадиган, икки байтдан ўн байтгача бўлган шеърий шакл. Шоиранинг [Увайсийнинг] шеърлари «Девон»да жамланган бўлиб, у асосан чистон жанрида катта шуҳрат қозондан. С. Матжон ва Ш. Сарив, Ўзбек адабиёти.

ЧИСТОНЧИ Чистон, қочирим билан гапириувчи, чистонга, қочиримга уста одам.

ЧИТ [ф. < ҳинд. چیت — гулли ип газлама] 1 Пахта толасидан тўқилган мато, газлама. Сидирға чит. Гулли чит. Астарбон чит. ■ [Хол Бўтаевич:] Ҳа, айтгандай, онангиз тунов куни бир тўп чит сўраган эди. А. Кўчимов, Ҳалқа.

2 сфт. Читдан тайёрланган, тикилган. Даҳлизнинг ярмисини тўсисб турган гулли чит парда кўтариб қўйилган эди. Н. Аминов, Қаҳқча. Кўн ўтмай ўйидан енглари кенг ва узун чит кўйлак кийиб.. чайир бир аёл чиқди. Н. Аминов, Қаҳқча

ЧИТГАР [ф. چیتگار — газламага гул босувчи] эск. Бўз матога ўйма ёғоч қолип ёрдамида гул босувчи ҳунарманд, уста. Читгарлар илгари барча жараён (тўқиши, бўяш ва гул босиш)ни устахоналарда бажаришган. «ЎзМЭ».

ЧИТГАРЛИК Матога гул босиш; читгар касби. 90-йиллар читгарликда ўзига хос ривожланиши босқичи бўлди: чойшаб, дас-

турхон каби бадиј буюмлар билан бир қаторди замонавий либосларни ишлаб чиқариша ҳам читгарлик санъати кенг қўлланади. «ЎзМЭ».

ЧИТИР I тақл. с. Куруқ ҳашак ёнгандан чиқадиган товушга ўхаш кучсиз товушларни билдиради. Ҳашак читир этиб аланга олди.

ЧИТИР II Чўл, адирларда ўсадиган бир йиллик ёввойи ўсимлик (ипак қурти пилла ўраши учун дасталаб қўйилади). Гиёхларнинг номлари ҳам ёдимдан чиқай деган экан: ёвшан, янток, каврак, қушқўнмас, читир.. М. М. Дўст, Лолазор. Гулзирарайхон ҳиди келиб турган читир дасталарини иккита-иккитадан кўтариб, ичкарига ташиб турди. А. Муҳтор, Кумуш тола.

ЧИТИРЛАМОҚ «Читир-читир» қўлмоқ, «читир-читир» овоз чиқармоқ. Тун оққанда, Қумри ўрнидан аста турниб, токчада читирлаб ёнаётган чироқни пуфлаб ўчирди. Ҳ. Фулом, Машъал.

ЧИТИР-ЧИТИР Читир с. такр. Қоқ чўкиртакларнинг керосин сепгандай читир-читир этиб ёниши қизиқ туюлди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

ЧИТМОҚ фольк. Чимирмоқ. Қошинг читиб, қовогингни уясан, Мендайин шунқорнинг кўнглини бўласан. «Авазхон». Қошу қовогинг читиб, Айладинг бизни хаста. «Қўшиқлар». Эрназар полвоннинг ўйриги эса бўлак — биргина қовоқ читишининг ўзиёқ юракни ларзага солади. Н. Норқобилов, Бекатдаги оқ уйча.

ЧИТТАК Кичкина, чаққон, сайроқи күш. Читтак дарахт коваклари ва шохшаббалағига уя қуради. «ЎзМЭ». Мен осмонни тутиб турган читтак — аканг қарагай! Газетадан.

Қанотсиз читтак Бир жойда муқим туромайдиган, кўнимсиз, бекарор (енгилтабиат одамлар ҳақида). [Қодир:] Мен қанотсиз читтакнинг уйига борган эдим, мавзум бўлишича, у ерда қанотсиз қўзғуллар ҳам бор экан. А. Қаҳҳор, Қанотсиз читтак.

ЧИТФУРУШ [ф. چیتفروش — чит сотиши] Чит савдоси билан шуғулланувчи савдогар; баззоз. Бувайдалик Низомиддин читфурушининг ўғли Фиёсiddин Бухоронинг Девонбеги мадрасасида таҳсил кўриб юрган пайтларида отаси уни оқ қилди. С. Аҳмад, Ҳукм.

ЧИТФУРУШЛИК Чит сотиши билан шуғулланиш; читфуруш касби. Бизнинг бу атроф маҳалладаги кўп бойлар.. баъзилари Тошкент бозорларида рассталарда читфурушлик, чойфурушлик.. қилар эдилар. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.

2 Бозорда чит дўконлари қатори, растаси.

ЧИХ унд. с. Туя чўқтиришда ишлатиладиган сўз.

ЧИЧАНГЛАМОҚ шв. Дикангламоқ, ўйноқламоқ. [Мадамин] Отнинг ёлига ёнишиб, қорнига тедди, от бир чичанглаб, уни учирив кетди. П. Турсун, Ўқитувчи.

ЧИЯ I Тоғли ерларда ўсадиган ёввойи олча ва унинг меваси. Тошкентларга посилкалар солайн, Ёр емакка чия, олма олайн. «Қўшиқлар». Fur-fur шамол эсади, қорақанд, чияларнинг ёқимли иси анқийди. С. Муродбеков, Ёвшан иси.

ЧИЯ II: чияси чиқмоқ фольк. Сири очилмоқ. Фарзанд бўлар кишининг меҳригиёси, Айрилганинг чиқар экан чияси. «Орзигул».

ЧИЯБЎРИ Итсимонлар оиласига мансуб йиртқич сутэмизувчи ҳайвон; шақал..арслон ўзи ов қиласди.. чиябўри эса арслондан қолган-қутган майиб-мажруҳларни тедриб юради. М. М. Дўст, Лолазор.

ЧИҚ тақл. с. Баъзи қушларнинг сайраши, енгил нарсаларнинг бирор нарсага урилишидан чиқсан ва шунга ўхаш товушларни ифодалайди. Қулф чиқ этиб очиди. Ҷумчук чиқ этиди. ■ Аҳмад чиқиб ўрнидан турди, қулогидаги қалам ерга чиқ этиб тушди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. Онам, томчининг ҳар «чиқ» этгани бир кунлик умрнинг чиқсани, дейдилар. П. Турсун, Ўқитувчи.

ЧИҚАВЕРИШ Бирор ердан, мас. уй, шаҳар, вокзал ва ш. к. дан ташқарига чиқиш жойи; зид. қиравериш. [Сидиқжон] Қишлоқнинг чиқаверишида унга этиб олди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. [Саттор] Шу хаёл билан чиқаверишга борди-ю, кечаги дуҳоба дўппили қоровул чолга йўлиқди. Ў. Усмонов, Қисмат.

ЧИҚАЗМОҚ Чиқмоқ фл. орт. н. Элликбоси шу қизини қаролига бериб, катта ердаги кўргонга чиқазиб юборди. С. Аҳмад, Ҳукм.

ЧИҚАРМОҚ 1 Чиқмоқ 1-4, 6, 8-10, 12, 13, 21, 24, 26, 27, 29-31, 35-37, 39-41 фл. орт. н. Тоққа чиқармоқ. Варракни осмонега чиқармоқ. Трамвайга чиқариб қўймоқ. Эсдан

чиқармоқ. Эсини чиқармоқ. Четга мол чиқармоқ. Газлама чиқармоқ. Завод ишилига минглаб трактор чиқаради. Қарор чиқармоқ. Қонун чиқармоқ. Ҳукм чиқармоқ. Пул чиқармоқ. Шира чиқармоқ. Қурилиш учун маблағ чиқармоқ. Отни аравадан чиқармоқ. — [Ўзбек ойим.] Тойчогимнинг кўрманасини чиқар, дадаси! А. Қодирий, Ўтган кунлар. Аммо, энди роҳатини кўради, энди сизларни рўёбга чиқараман. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Шундай деб ҳисобламоқ. Бирорлар уни модернист деди, бошқалар донишмандга чиқарди. «Ёшлик».

3 Феъл билан бирга қўлланиб, тахмин, чама маъносини билдиради. Унинг [Мирвалининг] бу жарликка келмаганига ҳам бешёнд ўйл бўлган чиқаров. С. Аҳмад, Жимжитлик.

Учини чиқармоқ 1) қаламнинг уч томонидаги ёғоч қисмини тарашламоқ. ..курсиде доимо қоғоз, учи яхшилаб чиқарилган бешёнта қалам тайёр туради. Газетадан; 2) мақсадга ўтмоқ. Ниҳоят, Ошно гапнинг учини чиқарди. М. М. Дўст, Лолазор. Қиз чиқармоқ Узатмоқ, эрга бермоқ. Ёзда қанча ташвишиш бор: қизимни чиқаришим, ўғлимни ўйлантиришиш керак. «Ёшлик». Қон чиқармоқ қ. қон 1. [Бекқул:] Биринчи иморатга қон чиқарган эдингми? «Ёшлик».

ЧИҚАСИ: чиқаси келса Агар чиқадиган, кетадиган, йўқоладиган бўлса. Чиқаси келса, эгаси сабаб бўлади. Мақол. — Дард чиқаси келса, табиб эшикдан келар, деган гап бор эди, — деди Зулфизар. «Зулфизар билан Авазхон».

ЧИҚИЛЛАМОҚ «Чиқ-чиқ» ёки «чиқирчиқир» овоз чиқармоқ (соат, механизм, ҳар хил нарсалар, асбоблар ҳақида). Машина тинмай чиқилларди. — Девор соати чиқиллагани қулогимга кириб, ўша ёққа қарадим. С. Кароматов, Бир томчи қон.

ЧИҚИМ 1 Сарфланган ёки сарфланадиган моддий маблағ; ҳаржат, буромад. Тўй чиқимлари. Чиқим дафтари. Чиқимига қараб кирими. Мақол. — Эсонбой, ҳозир Ҳури сарик.. камёб молларни чиқим қилмай олиб келиши қийинлигидан ҳасрат қиласди, деб ўйлаган эди. «Ёшлик». Ҳали бунчча қарз, чиқимларнинг устига иккни қизни узатиш, бир ўғилни ўйлантириш, бир ҳаттина тўйи ҳам бор. Ҳамза, Бой ила хизматчи.

2 Тез ва яхши дам ейиш хусусияти, татим (асосан чой ҳақида). Чиқими яхши чой.

ЧИҚИМДОР 1 Кўп сарф-ҳаржат, чиқим қилган ёки қиласдиган одам. Чиқимдор бўлмоқ. — Беҳуда нарсалар учун қудасини чиқимдор қиласвериши кўнгилни қолдирмасмикин? Н. Сафаров, Оловли излар.

2 Кўп чиқим, ҳаржат талаб қиласдиган, серчиқим. Чиқимдор соҳа. Чиқимдор қурилиш.

ЧИҚИМЛИ Моддий маблағ, чиқим, сарф-ҳаржат талаб қиласдиган; чиқимдор, серчиқим. Чиқимли иш. Чиқимли қурилиш.

ЧИҚИНДИ 1 Керакли қисми ишлатилгандан қолган нарсалар; чиқит, қолдиқ. Саноат чиқиндиси. Нефть чиқиндиси. — Табиатни ифлослантирадиган оғатлардан яна бири чиқиндилардир. «Фан ва турмуш». Республикаиздаги ёғ-мой комбинати чиқиндиси ишилига 80 000 тоннадан ортиб кетди. «Фан ва турмуш».

2 Ахлат. Жамики ахлат шу сувга тушади. Айниқса ёғингарчиллик, сел пайтлариде ёнбагирлардаги жами хонадонларнинг чиқиндилари ўлардан тошиб, шу сойга тушади. С. Аҳмад, Жимжитлик.

3 кўчма салб. Тубан, паст (одам ҳақида). Сабр косаси тўлган Қўзибоў ака умрида биринчи марта дагал гап қилди: -Э, сиздақа чиқинди.. Э, ҳатто ўғитга ҳам ярамайди. Ф. Мусажонов, Чиқинди.

ЧИҚИР мақл. с. Майда тош, чинни ёки кичик металл буюмларнинг бир-бираига урилиши ва ш. к. га ўхашаш товушларни ифодалайди. Чойнак қопқоғининг чиқирчиқири.

ЧИҚИРЛАМОҚ айн. чиқилламоқ.

ЧИҚИР-ЧИҚИР Чиқир с. тақр. Машинанинг чиқир-чиқири. — Кўшини хонадан машинканинг чиқир-чиқири эшишиларди. Газетадан.

ЧИҚИТ 1 Чиқинди, қолдиқ. Босмахона чиқитлари. — Ҳар тарафга тарқаб юрган товуқлардан иккита-учтаси сигир охури тагидаги юзароқ пўчоқларни, шунга ўхашаш сабзавот чиқитларини титиш билан машгул. «Ёшлик».

2 Яроқсиз нарса; брак. Кечакт билан чиқитга чиқарилган ресторонинг нимдоши чойнак-пиелаларидан бир дастасини уйга юборсан бўларди-ю.. Н. Аминов, Ёлғончи фаришталар.

3 кўчма Чиқиндига чиқарилган, паст назар билан қараладиган (одам ҳақида). У вақтларда хўжайинлар камбағални одам

қаторидан чиқит ҳисоблашган. Ойбек, Танланган асарлар.

4 Асосий ишдан четда қолган. *Бригадада кўп одам «чиқитга» чиқиб кетади. Бригадирларнинг ўзи, ошпаз, табелчи, аравакаш, яслиходими, шийтон қоровули. С. Нуров, Парвоз.*

ЧИҚИШ 1 Чиқмоқ фл. ҳар. н. *Ўйдан чиқши. Далага чиқши. Автобусга чиқши. — Ҳаво айнинти. Бунақа ҳавода чўққига чиқши хавфли. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.*

2 Кўёшнинг, ойнинг уфқдан кўтарилиш пайти, кўриниши. *Ўрданинг кун чиқши томонидаги ихчам гиштин хона — хазина, унинг сўл томонидаги хоналарда тўпларнинг ўқдориси, баъзи қурол-яроғлар сақланади. Мирмуҳсин, Қаҳрамонннома.*

3 Нутқ, мақола, асар, сўз ва ш.к. билан қатнашиш, кўриниши. *Катта чиқши қилиши. Олимнинг газетадаги чиқши. — [80-йилларда] Матбуотда чиқши қилган амалдор борки, ўзбек ҳалқига осилди. «Фан ва турмуш».*

Чиқиши келишиги тлиш. Иш-ҳаракатнинг бошланиш ўрни, манбай, сабаби каби маъноларни билдирадиган, кимдан? нимадан? қаердан? каби сўроқларга жавоб бўладиган келишиш.

ЧИҚИШМОҚ 1 Чиқмоқ фл. бирг. н. *Ишга чиқишиди. Йўлга чиқишиди. Ўйдан чиқишиди. Томга чиқишиди. Сайлга чиқишиди. — Орадан бир соатча вақт ўтгач, кириб кетганлар бирин-сирин чиқшиша бошлади. Мирмуҳсин, Умид.*

2 Муроса қилмоқ, аҳил, иттифоқ, эл бўлиб яшамоқ ёки ишламоқ. *Уҳамма билан чиқишиади. — Бу афандихон билан чиқишиолмайдиганга ўхшайман. С. Аҳмад, Ҳукм. Айниқса, тогаси Самад билан унча чиқишимайди. Н. Норқобилов, Тўқнашув.*

3 Ёктиримоқ. *Умушук билан чиқишимайди.*

ЧИҚИШОҚ Ҳамма билан тез чиқишиб кетадиган, тез эл бўладиган; киришимли. *Каминада уч келин бор. Келинларим жуда чиқишиоқ, ҳар ишда ҳамжиҳат. Ойбек, О. в. шабадалар.*

ЧИҚИҚ 1 от Яра, говмижжа, чипқон сингари касалликлар. *Чаканда яра-чақа, ҳар хил чиқиқларга даво бўлади. Газетадан.*

2 от Суяк чиққан жой. *Максим ана шундай чоғларда, айниқса, бетоқат болаларнинг синигини ушлаб, чиқигини солаётганда, уларни овутиб, кўнглини топиб шифолар эди. И. Рахим, Чин муҳаббат.*

3 от Туртиб чиққан жой, дўнг, дўмбок ер. *Кўйманинг чиқиги. Демалнинг чиқиги. Чиқигини текисламоқ.*

4 сфт. Туртиб чиққан; бўртган. Лекин бу кулча юзли, ёноқлари хиёл чиқиқ.. қиз Ҳуббижамол эди. Ш. Холмирзаев, Бодом қишида гуллади. *Кўриб оғзим очилиб қолди: унинг [хўжайиннинг] ёши олтмишлардан ошган, елкаси чиқиқ, калта соқол чол. Ҳ. Аҳмад, Яккама-якка.*

ЧИҚМОҚ 1 Юқорига, баландга ёки бирор нарса устига кўтарилимоқ. *Тепага чиқмоқ. Дараҳтга чиқмоқ. Тоққа чиқмоқ. — Қоровул тепаликка чиқиб, ҳар томонни дикқат билан кўздан кечирди. «Ёшлик». Альпинистлар шу чўққига чиқиб, уни забт этишга аҳд қилдилар. Газетадан.*

2 Бирор транспорт воситасига тушмоқ, ўтиримоқ, минмоқ. *Автобусга чиқмоқ. — Фосиҳ афанди сўрига эмас, извошга чиқди. М. Исмоилий, Фарғона, т. о.*

3 Бирор ҳаракатни амалга ошириш ёки бирор нарсага эришиш мақсадида муайян жойга бормоқ. *Дўконга чиқди. Сувга чиқди. — У бир куни саккиз юз ўйгит билан овга чиқибди. «Булбулигўё». — Нега яна Эрали билан тўйга чиқдинг? — деди эр. Н. Аминов, Қаҳқаҳа. Эрининг намоз ўқши учун масжидга чиқши янгилик эмас. «Шарқ юлдузи».*

4 Бирор мақсадда узоқ жойга бормоқ, турган жойидан узоқлашмоқ. *Бир соатдан сўнг узоқ йўлга чиқаман. Э. Самандар, Дарёсини йўқотган қирғоқ. Муқбили билан қаландар суратига кириб, сафарга чиқибди. «Чалпак ёққан кун».*

5 Табиий ўйналишини ўзгартиримоқ, тошмоқ. *Сув тошиб, қирғоққа чиқди. — Фақат анҳор ўз ўзанидан чиқолмади. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.*

6 Кўтарилиб, баландлашиб, бирор дарражага етмоқ (турли жараёнлар ҳақида). *Иссиги қирғоққа чиқди. Қон босими юзга чиқди.*

7 Умрнинг маълум бир муддатига, пайтига етмоқ. *Ёшим қирғоққа чиқди. — Ҳисобласам, бир кам тўқсонга чиқибман, — деди чол. «Ёшлик».*

8 Бирор ҳаракат, уриниши натижасида янги бир ҳолатга ўтмоқ, эришмоқ, етмоқ. *Озодликка чиқмоқ. — Ойнинг ўн беши қоронги бўлса, ўн беши ёруғ — биз ҳам ёруғ кунларга чиқамиз. «Ёшлик». Сусамбиликлар*

энди тамом эркинликка чиқиб.. сал кунда семириб кетибдишар. «Чалпак ёққан күн».

9 Ичкаридан ташқарига йўналмоқ, ичкаридан ташқарига ҳаракатланиб, майлум жойга етмоқ. Яхши гап билан илон инидан чиқар, Ёмон гап билан пичоқ қинидан чиқар. Мақол. — Лип этиб бир қора шарна уйдан чиқиб кетди. Э. Самандар, Дарёсини йўқотган қирғоқ. Жўра қизиқ индамай, боши эгилганича, кабинетдан чиқиб кетди. С. Караматов, Бир томчи қон. Келин уйдан ҳовлига чиқди. «Ёшлик».

10 Чукур жойдан юқорига ҳаракатланиб, уни тарк этмоқ. Ўрадан чиқмоқ. Жардан чиқмоқ. — Бу орада Ҳасан ақалар ҳам чуқурликдан чиқиб олишади. Ш. Ҳолмирзяев, Т. Усмонов, Сўнмас ўт.

11 Белгиланган йўлдан, йўналишдан тоймоқ, чекинмоқ. Машина издан чиқди. Ўқувчи дафтар чизигидан чиқиб кетди.

12 Бўшалмоқ, кутулмоқ, озод бўлмоқ (ҳайвон ва паррандалар ҳақида). Тулки қонқондан чиқиб, қочиб қолди. Газетадан. Бургут чангалидан чиқиши осон эмас. М. Мансуров, Ёмби. Эринмасдан тўр тўқийман, илинган жойга тузоқ ёзаман.. токи ўлжас қўлдан чиқмасин. М. М. Дўст, Лолазор.

13 Суғурилмоқ, ажралиб кетмоқ. Машинанинг гидираги чиқиб кетди.

14 Қийин шароитдан ёки бирор мавсумдан ўтиб олмоқ. Қирқ олтинчи йил оғир келди.. Урушдан янги чиқилган, одамлар эзилган. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.

15 Бунёд қилинмоқ, ясалмоқ, ишлов бе-рилмоқ. [Тақинчоқнинг] Тилла симдан тўйғилган икки жуфт шоқиласи, худди кеча заргар қўлидан чиққандек, ярқирайди. М. Мансуров Ёмби. Шоир қаламидан чиққан мисралар қоғозга шиддат билан битилмоқда эди. Газетадан.

16 Бирор фаолият доирасидан четда қолмоқ; фаолиятни тўхтатмоқ. Үрфдан чиқмоқ. — Ҳой Абдумажид, нима бало, хотининг одамгарчиликдан чиқиб қолганми, дейман. С. Аҳмад, Уфқ. Ҳозирга келиб.. грамматикализация асосидаги усуллар истеъмолдан чиқкан. «ЎТА».

17 Бирор жойдан, табақадан пайдо бўлмоқ, юзага келмоқ, бирор даражага етишмоқ. Ишчидан чиққан ёзувчи. Сендан яхши футболист чиқади. — Мусавирининг Шарқ халқлари орасидан чиққан машҳур кишилар..

қиёфасини акс эттирган асарлари ҳам томошабин эътиборини тортади. Газетадан. Тамаки асли Ҳиндистондан чиққан. К. Қаҳҳорова, Чорак аср ҳамнафас. Сен каллаварамдан космонавт тугул, шоғёр ҳам чиқмайди. Н. Норқобилов, Тўқнашув.

18 Бирор руҳий ҳолатдан кутулмоқ. У газетани ёнига кўйиб, бир неча минут столни чертиб, ҳозир ўқиган нарсалари таъсиридан чиқолмай турби қолди. С. Аҳмад, Уфқ.

19 Бирор нарсадан безор бўлмоқ, зерикмоқ ёки кўтара олмай қолмоқ. У ошдан чиқиб қолди. Ёш болаларнинг харҳашасидан жуда чиқибман.

20 Тамом бўлмоқ, охирламоқ, ўтмоқ, тутамоқ, кечмоқ. Чилла чиқди. — Ҳа, энди қиши чиқди, — дейшиди кўзли дехқонлар. Р. Раҳмон, Мехр кўзда.

21 Вужудга келмоқ; пайдо бўлмоқ. Машинанинг «Матиз» деган янги хили чиқибди.

22 Топилмоқ. Йўқолган нарса уйимиздан чиқди. Фордан чиққан бойлик. — Уч кундан кейин минг сўмга олувчи харидор чиқади. А. Қаҳҳор, Сароб. Ўтирганлардан бири иргиб ўридан турди-ю, даҳлизининг эшигини очиб, қаттиқ ишвирлади: -Мўйдин, кир, аризанг чиқди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

23 Юзага келиш эътибори билан бирор манбага мансуб бўлмоқ. Расмий доиралардан чиққан хабар. — Бунақа гаплар кимдан чиқади? — деди Аҳмадов мийигида кулиб. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

24 Нашр бўлмоқ, чоп этилмоқ, босилмоқ. Китоб босмадан чиқди. — Мақола вақтида чиқди, — деди Сафаров, — айни вақтида чиқди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

25 Маҳсул, самара, натижка сифатида юзага келмоқ. Курук гапдан фойда чиқмайди. Беш килограмм гилодсан неча килограмм мураббо чиқади? Сўнгги пушаймондан наф чиқмас. Мақол. — Ҳар қутидан етмиси саккиз килодан пилла чиқса бўладими! А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

26 Бирор иш, жой, ташкилот ва ш.к. дан ажралмоқ, узилмоқ, ажралиб, узилиб қолмоқ; ташлаб кетмоқ. Ташкилотдан чиқмоқ. Ҳалқа сунясанг, бўласан, Ҳалқдан чиқсанг, сўласан. Мақол. — Мусулмонқулга тарафдорларингиз бўлса, тинчликча қўшиндан чиқсин! А. Қодирий, Ўтган кунлар.

27 Алоқани узмоқ, аҳдни бузмоқ, ажралишмоқ. Ўртоқчилекдан чиқмоқ. Эрдан чиқмоқ.

28 Учрамоқ, йўлиқмоқ, пайдо бўлмоқ. Сарвинознинг қаршисидан кутмалаганда ўша ўйгит чиқиб қолди. «Ёшлиқ». Бонгинг бир чеккасидан чироили кийик чиқиб қолибди. «Булбулигё».

29 Қазиш, ковлаш натижасида топилмоқ, кўринмоқ. Нефть чиқди. Газ чиқди. Ерни қазимасанг, олтин чиқмас. Мақол. — Тупроқ қатлами тагидан тарих гувоҳлари — ҳар хил ашёлар чиқди. Газетадан.

30 Ўрнидан кўзгалмоқ (бўғим суяклари ҳақида). Кўлум чиқиб кетди. — Лутфулла қалъа деворидан сакраб, оёғи чиқди. Мирмуҳсин, Қаҳрамонннома.

31 Рўй бермоқ, содир бўлмоқ. Тўполон чиқди. Келишмовчилик чиқди. — Азизхон бу суратни кўриб қолиб, ойнани синдириб, суратни ўйртиб ташлаган, катта жанжал чиқиб, зўрга милиция кўлидан қочиб қолган эди. С. Аҳмад, Уфқ.

32 Осмонда кўринмоқ, пайдо бўлмоқ (осмон жисмлари ҳақида). Ҳали қуёш чиқмаган, сув юзида нозик туман пардаси силкениб турарди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Тоту тошни қоплайди сукут, Ой булуотга ўраниб чиқар. «Ёшлиқ».

33 Туртиб, бўртиб турмоқ. Ёноқлари чиқкан қиз. — Унинг [Баширжоннинг].. елкалари чиқиб, қомати олдинга энгашиб қолгандек эди. Н. Аминов, Қаҳқча

34 Тошмоқ, сиртга тепмоқ. Яра чиқди. Сўғал чиқди. — [Қизнинг] Лабларига учук чиқиб кетибди. «Шарқ юлдузи».

35 Сиртга тепмоқ, ажралиб намоён бўлмоқ, кўринмоқ. Иситмаси чиқди. — [Каримнинг] Пешонасига тер чиқди. «Шарқ юлдузи». Қўзларидан ёш чиқиб кетди. А. Кўчиғимов, Ҳалқа.

36 Тепага кўтарилиб, атрофга ёйилмоқ; тўзғимоқ (чанг ҳақида). Ёр юрган кўчаларни супурай сочим билан, Чанги чиқса, сув сепай кўздаги ёшим билан. «Қўшиқлар».

37 Муайян тарзда эшитилмоқ (товуш, овоз ҳақида). Торнинг овози жаранглаб чиқди. — «Бас қыл, хой! — Махмуданинг овози баттар хириллаб чиқди. «Ёшлиқ». Овози ўиги аралаш қалтираб чиқди. «Шарқ юлдузи».

38 Натижга сифатида юзага келмоқ. Чизган суратим нотўғри чиқди. «Ёшлиқ». Дал-

варзинтепадан топилган.. қуроллар ҳам антиқа чиқиб қолди. «Фан ва турмуш». Директорнинг гапи акс бўлиб чиқди. «Ёшлиқ». Аммо унинг тахмини нотўғри чиқди. «Ёшлиқ».

39 Бирор белги-хусусияти юқори дарражага етмоқ. Увадаси чиқсан тўн. — ..барханлар орасида яғири чиқсан тўртта ўтov қад ростлаган. Газетадан.

40 Тарқалмоқ, таралмоқ (ҳид ҳақида). Мансур ҳемоданни очган эди, уйга ҳандалакнинг ҳиди чиқиб кетди. «Ёшлиқ».

41 спрт. Мот бўлиш вазиятини ўзгартириб, ундан кутулмоқ (шахмат ўйинига нисбатан). Оқлар юршини ўзгартириб, вазиятдан чиқиб кетди. Газетадан.

42 Телевизор ёки радио орқали сўзламоқ, бирор ҳаракатни бажармоқ. Телевизорда ашула айтуб чиқди. Радиода чиқди.

43 Чекига, номерига ва ш.к. га тўғри келмоқ. Лотереяга машина чиқди. Чиптасига жек-пот чиқди.

44 Унмоқ, кўкармоқ (ўсимликлар ҳақида). Бойчечак чиқибди, наврўз экан.. «Қўшиқлар».

45 Табиий таъсир натижасида матодан ажралиб, унинг сифатига салбий таъсир кўрсатмоқ (газламанинг ранги ҳақида). Ранги чиқадиган чит. Кўйлагини ювган эди, ранги чиқиб, ола-була бўлиб қолди.

46 Кўмакчи феълли сўз кўшилмалари таркибидаги -и(б) кўшимчали равишдошлар билан келиб, иш-ҳаракатнинг тўлиқ бажарилганилиги ва тугалланганилигини билдиради (мас., қараб чиқмоқ, кўриб чиқмоқ, санаб чиқмоқ). — Эрталабгача мижжга қоқмай, ўйлаб чиқдим. «Шарқ юлдузи». [Қора қоплон] Ҳонанинг у ёқ-бу ёғига кўз ташлаб чиқиб, каравот устида ётган китобни кўриб қолди. К. Яшин, Ҳамза.

47 Қўшма феъллар таркибида келади. Мас., сўзга чиқди, олиб чиқди, қарши чиқди.

Абжаги чиқмоқ қ. абжақ. Фашистни ур, абжагини чиқар, у ёғи билан ишинг бўлмасин. Ойбек, Танланган асарлар. Авж(и)га чиқмоқ қ. авж 2. Қий-чув қилишиб, кулгилар авжга чиқди. «Шарқ юлдузи». Бошига чиқмоқ қ. бош. Бошингиз тўйдан чиқмасин «Ҳар доим хурсанд бўлиб юринг» маъносида айтиладиган тилак. «Бошингиз тўйдан чиқмасин», деб тиллар эканлар-у, аммо бу тилак ҳамма вақт ҳам амалга ошавермас экан. Н. Сафаров, Оловли излар. Гапдан гап чиқиб қ. гап. Гапдан

ган чиқиб: *—Абдуллажон, — дедилар Иззат Отахонович, — Намангандан Санжар Тилла келган. К. Қаҳҳорова, Чорак аср ҳамнафас. Дараги чиқди Топилди, топилгани ҳақида хабар келди. Уч кун деганда опасининг дараги чиқди. «Шарқ юлдузи». Жойи чиқмоқ Муносиб, кўнгилдагидек күёв (йигит) учрамоқ. Янганг ҳам [қизларнинг] жойи чиқса, узатмоқчи бирин-кетин. С. Нуров, Нарвон. Жон(и) чиқмоқ қ. жон. Чиқмаган жондан — умид. Мақол. — ..бўридан бир қўзини ажратиб олган эди. Жони чиқмаган экан. С. Анорбоев, Оқсой. Менга насиҳат қиласвериб, жонимни чиқарманг! Ойдин, Кўнгли тўлдими, яхши йигит? Издан чиқмоқ қ. из. Мехнат интизоми издан чиқди. «Шарқ юлдузи». Ишдан чиқмоқ қ. иш. Агар машина ва ускуналардаги тебранишлар олди олинмаса, бора-бора улар ишдан чиқши.. мумкин. «Фан ва турмуш». Йўлдан чиқмоқ Айнимоқ, ёмон одатта ўрганмоқ. Тўғри йўлдан чиқма, зинҳор адашма. Ҳабибий. Миси чиқди қ. мис. Нархи осмонга чиқди Нархи жуда қиммат бўлиб кетди. Картошканинг нархи дёхон бозорида осмонга чиқиб кетди. Газетадан. Оғзининг бир чеккасидан чиқиб кетаверади Мулоҳаза қилмай айтаверади. Пулингта чечак чиққанми? қ. чечак II. Сўз(и)нинг устидан чиқмоқ Ваъда қилган ишини амалга оширмоқ. Ошно сўзининг устидан чиқди. М. М. Дўст, Лолазор. Тили чиқмоқ қ. тил II 2. [Бола] Тили чиқиб, ҷудираб қолди. «Шарқ юлдузи». Турмушга чиқмоқ қ. турмуш. Қизимиз турмушга чиқиб кетди. Мирмуҳсин, Умид. Уддасидан чиқмоқ қ. удда. Эпламоқ; бажара олмоқ. Одилбекдан бошқа киши бу ишнинг уддасидан чиқолмайди. «Булбулигўё». Умиди пучга чиқмоқ Орзуси амалга ошмай қолмоқ. Йўқ, Қизгулнинг бу умиди ҳам пучга чиқди. «Шарқ юлдузи». Фигони фалакка чиқмоқ қ. фалак. Ҳожининг фигони фалакка чиқди. «Фан ва турмуш». Чуви чиқмоқ қ. чув II. Юз жойига пичоқ урсанг, бир жойидан қон чиқмайди. Ҳар қанча гапирсанг ҳам, таъсир қилмайди. Энка-тенкаси чиқди 1) қийналиб кетди. ..отни тўхтатиб, қайриб олгунча, Кудратнинг энка-тенкаси чиқди. Ҳ. Назир, Кўкорол чироқлари; 2) тўсатдан қаттиқ кўрқмоқ. Жамиланинг ўз ёнидан ғойиб бўлганини пайка-май қолибди. Бирдан энка-тенкаси чиқиб, ўрнидан турган эди.. ўиқилиб тушди. Мирмуҳсин, Жамила. Юзага чиқмоқ қ. юза. Юра-*

ги қинидан чиқмоқ қ. юрак. Юраги қинидан чиқиб, қотиб қолди. «Шарқ юлдузи». Куюшқондан чиқмоқ қ. куюшқон. -Куюшқондан чиқманг-да бундай, жўражон! — деди Зариф Сайфининг елкасига қўй ташлаб. Газетадан. Ҳасратидан чанг чиқади қ. чанг I.

ЧИҚОН шв. Дугона, ўртоқ. Яхши кўрган чиқоним қўшнимизга тушибди. «Кўшиқлар». «Жуда қийин шароитда ишлайтман, чиқон», деб ёзган эди у. «Ёшлик».

ЧИҚ-ЧИҚ Чиқ с. такр. Соатим чиқ-чиқ этар, Кўлимда ҳар иш битар. «Кўшиқлар». Шитирлаб ёғаётган ёмғирнинг томчилари дераза ойналарига уриларди: у баъзан нариги хонадаги ёзув машинкасининг чиқ-чиқини ҳам босиб кетарди. Мирмуҳсин, Умид.

ЧИФ тақл. с. Баъзи қушларнинг овозини билдиради. Қарқуноқ чиғ этиб, оғзини очди.

ЧИҒАНОҚ 1 айн. шиллиқ курт қ. шиллик II.

2 Баъзи умуртқасиз жониворларнинг, мас., моллюскаларнинг турли шаклда бўладиган косаси; уларнинг танасини қоплаб, ҳимоя вазифасини бажарувчи скелет тузилмаси. Чиганоқ маржон. Чиганоқ кулдон. — Дарёнинг тагидан бир ҳовуч асл Чиганоқ тошлардан чиқариб бердим. Ҳ. Олимжон.

З анат. Тирсак; тирсак сугяти.

ЧИҒАТОЙ 1 Ўзбек уруғларидан бирининг номи. Ўзиям чигатойлардан экан, яхши аёл.. [улар] вақтида довруги кетган эл. Ш. Холмирзаев, Офир тош кўчса.

2 Эски ўзбек тили ва адабиётининг гарб илмий адабиётида нотўғри қўлланиб келган номи. Чигатой тили. Чигатой адабаёти. — Навоий чигатой, яъни туркий тилда қалам тебратган биринчи шоир бўлган. «Фан ва турмуш».

Чигатой гурунги тар. Абдурауф Фитрат бошчилигига Туркистон жадидлари томонидан ташкил этилган маданий-маърифий ва илмий-адабий ташкилот (1919—1921 йиллар). Тузук, «Чигатой гурунги» сиёсат билан машғул бўлмоқни истамади, ёлғиз тил, имло, адабиёт билан шуғулланди. Фитрат, Ёпишмаган гажаклар.

З Чигатой (Чингизхоннинг тўрт ўғлидан иккинчисининг номи).

Чигатой улуси тар. Чингизийлар империясида Чигатой қўй остида бўлган, Қашқар, Еттисув, Мовароуннаҳр ерларини қамраб олган ҳудуд.

ЧИФИЛЛАМОҚ «Чиғ-чиғ» овоз чиқармоқ, «чиғ-чиғ» қилмоқ (қушлар ҳақида). *Какликлар бирдан ваҳимали чиғиллаб, том оша учиб кетишиди.* Ш. Холмирзаев, Сайланма.

ЧИФИР 1 Юкларни кўтариш ёки силжитиш учун мўлжалланган машина. Чиғирдан кўтариш-ташиши машинаси ёки мураккаб кранларнинг кўтариши механизми сифатида фойдаланиш мумкин. «ЎзМЭ».

2 Одам, уй ҳайвонлари ёки оқар сув кучи билан ҳаракатга келтирилиб, сувни юқорига кўтариб берадиган қадимги энг оддий гидравлик мослама. *Тарихий маълумотларга кўра, оқар сув кучи билан ҳаракатлантириладиган чиғир Ўрта Осиёда (айниқса, Хоразмда) 9-11-асрларда кенг тарқалган.* «ЎзМЭ».

ЧИФИРИҚ 1 Пахтани чигитидан ажратиш учун ишлатиладиган қадимги қўл асбоби. Чигириқда пахта тозаламоқ.

Чигириқдан ўтказмоқ 1) чигириқ орқали ўтказиб, пахтани тозаламоқ; 2) кўчма обдан текширмоқ, ҳамма синовлардан ўтказиб текширмоқ. *Минг бир чигириқдан ўтган Равшан полвоннинг ўзи ҳам ҳозир кўп нарсаларга фахми етмай қолди.* О. Ёқубов, Ларза; 3) ўйлаб мулоҳаза қилмоқ. *[Асрор] Тренернинг гапларини бир-бир ақл чигириғидан ўтказди.* «Ёшлиқ».

2 Дорнинг энг тепасида дорбозлар ўйин кўрсатадиган, нарвонга ўхшаш погонали курилма. Ҳакимжон ака, ўғиллари ва жиянлари билан мусобақа қилгандай, дорда ва чигирда ўйнаб қўяди. М. Қодиров, Кекса дорбозлар. Ҳамманинг нигоҳи чигириқ устиди чиртирак бўлиб айланадиган дорбоз Барчинойга қадалган эди. Н. Қиличев, Чигириқ.

3 айн. чиғир. *[Ал-Хоразмий]* Механикани ричаг ёрдамида оғирликларни кўтариш, гидравлик машиналарни эса чигириқ, тегирмон билан шуғулланиш деб ўйлади. «Фан ва турмуш».

ЧИФИРЛАМОҚ I айн. чиғилламоқ. Чумчуклар зўр бераб чигирлар.. эди. А. Қаҳдор, Қўшчинор чироқлари.

ЧИФИРЛАМОҚ II тех. Чиғирдан ўтказиб ёймоқ, юпқаламоқ. Пўлатни чигирламоқ.

ЧИФ-ЧИФ Чиғ с. тақр. Қушларнинг чиғири.

ЧОБУКСУВОР [ф. چابکسوار] – тез чопувчи; моҳир чавандоз] Моҳир, эпчил чавандоз. *Изларам сиздан шафоат, Чобуксуворим, ё Али.* «Маликаи айёр».

ЧОВ I анат. Қориннинг пастки қисми билан сон оралиғи; бут. *Отнинг чови. Чов безлари.* ■ -Қассобларнинг қўли тарози бўллиб қолган, қўйнинг човига қўл югуртириб туриб, қанча ёғ, қанча гўшт қилишини айттиб берадиган одамлар, – деб ўйлади Шоқирижон ака. С. Абдулла, Соялар. У чови қирор босган ҳорғин отини анҳор бўйида тўхтаттиб, эзардан тушиди. «Ёшлиқ».

ЧОВ II шв. Эшкак.

ЧОВГУМ айн. човгун. Үчоқдаги човгум қайнаб, тўқила бошлади. «Ёшлиқ».

ЧОВГУН Ўтда чой қайнатиш учун мосланган идиш, чойдиш, қумғон. *Мис човгун. Чўян човгун. Човгунда чой қайнатмоқ.* ■ *[Севаргул]* Рўмолчани сувга тутиб, обдан ишқалади, сўнг кўхна мис човгунни тўлатиб, жўмракни маҳкамлади. Н. Қиличев, Чигириқ.

ЧОВЛИ Новда ёки симдан тўқилган, угра, шилпилдоқ ва ш.к. хамир овқатларни сузиб олиш учун ишлатиладиган чўмичсимон рўзгор асбоби. Чўп човли. Сим човли:

Човли солмоқ (ёки урмоқ) 1) хамир овқатни ёки бирор нарсани човли билан сузиб олмоқ; 2) кўчма бироннинг ишига аралашмоқ; ҳар нарсага суқилавермоқ, бурун суқмоқ. *Врачнинг иши – касалларни даволаш.* Нигорага ҳайронман, ҳар нарсага ўз човлисини солавермай, тинчгина юрса нима қиларкин? С. Анорбоев, Оқсой.

ЧОВУТ: човут солмоқ (ёки урмоқ, қилмоқ) 1) айн. чанг солмоқ қ. чанг III. Бургут қўзичоққа човут солди. ■ -Ким нокас? – Мирзакул унга *[Анзиратга]* човут солди. «Ёшлиқ». Қорабой Кўктойнинг бўйнига човут солди-ку. Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўчса; 2) кўчма тажовуз қилмоқ, ҳамла қилмоқ, бостириб келмоқ. -Чингизхон Машриқдаги барча катта-кичик ўлкаларни олиб бўлгач, бари бир бизга човут солади! – деди Иночич. М. Осим, Ўтрор.

ЧОГАН Шўрҳок ерларда ўсадиган камбарли ёввойи ўсимлик.

ЧОДИР [ф. چوڈر] – капа, бостирма; ёпинчиқ 1 Матодан курилган капа; палатка. Чодир тикмоқ. Чодир қурмоқ. ■ Кутайбанинг чодири, таомилга кўра, баланд тепаликка жойлашганди. З. Аълам, Зарб. Азизхон ўша

куни кечаси чодирда ётмай, Орзихон аяникига кетди. С. Аҳмад, Уфқ.

2 этн. Гўшанга, чимилдик. *Хушрӯй*, чодирдан чиқмасданоқ, чой ташиб, хизмат қилиб юрган кундошига кесатиқ билан ҳужум бошлайдир. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

3 этн. Аёллар паранжи ўрнида ёпинадиган махсус ёпинчиқ; чодра. *Бир вақт қаердан ҳам устига қора чодир ёпинган Ёсуман пайдо бўлармиш*. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Қара, унинг кўксидаги юлдуз — *Мехнатидан бўлмиш қаҳрамон*. Сен-чи, нечун чодир ичидаги Қолиб кетдинг, азизим, ҳамон? Зулфия.

4 кўчма Парда, ёпинчиқ; уртуқ. *Юксак дараҳатларнинг улари қучоқлашиб, муаззам яшил чодир ясаган*. Ойбек, Қуёш қораймас. Ҳамма ёқни оппоқ қор қоплаган, ҳавони кулранг булути чодири тўсив олган бир кун эди. П. Турсун, Ўқитувчи.

5 Мева қоққандаги тагига тутиладиган катта мато. *Тўрттаси чодир тутади, биттаси товоққа чопади*. «Кўшиқлар». Ҳабиба буви қарқ ямоқ бўлиб кетган чодирни олиб чиқади. Камида ўтизиста бола қалдиричоҳек тизилиб, чодирнинг тўрт тарафидан ушлаб турди. «Ёшлик».

ЧОДИРЖАМОЛ эск. Ўзбек анъанавий қўғирчоқ театрининг қўғирчоқлар кўлга кийиб ўйнатиладиган тури.

ЧОДИРХАЁЛ эск. Ўзбек анъанавий қўғирчоқ театри тури: қўғирчоқнинг барча қисмлари (аъзолари) иплар билан боғланниб, бир дастчўпга уланади ва чодир (парда) ортидаги қўғирчоқбоз ипларни тортиш орқали қўғирчоқни ҳаракатлантиради. Илгари ҳайит кунлари қўмисаройда қўғирчоқбозлик бўлар эди, «чодирхаёл» бўлар эди. Ойбек, Танланган асарлар. Матпано чодирхаёлдаги йигитнинг қиликларига маҳлиё бўлиб, тикилиб турнибди. С. Сиёёв, Аваз.

ЧОД(И)РА [ф. چادره – ёпинчиқ; ҳижоб] айн. чодир З. Бир оздан кейин чодрага ўралган бир жувон ёш табибининг олдига келиб, бир нима деди. М. Осим, Карвон йўлларида. [Нигина] Яна қора чодрасига ўралиб, ҳовлидан чиқиб кетди. Мирмуҳсин, Темур Малик.

ЧОЙ [т.ф. چای < хит. ча] 1 Барги дамлаб ичиладиган, жанубий ўлкаларда ўсуви доимий яшил бута дараҳати, бута. Чой плантациялари. — Чой ўсимлиги 2-3 ёшлик бўл-

ганда, тупларга шакл берилади, ён шохлар кесилади. «ЎзМЭ».

2 Шу ўсимликнинг қуритиб махсус ишланган, майдаланган, дамлаб ичиладиган барглари. Кўк чой. Ҳинд чойи. Цейлон чойи. Грузин чойи. Бир дамлам чой. Чой қути. — Кўкрагимда вайим қолди, уч юмалоқ чойим қолди. Эргаш Жуманбулбул ўғли. Кўк чойни кўк чойнакка дамлаб, кўк кўзли, кўйлаги кўк Каримга бердими? Тез айтиш.

3 Шу ўсимликнинг махсус ишланган, майдаланган баргларидан дамланган хушбўй ичимлик. Бир пиёла чой. Аччиқ чой. Иссиқ чой. Яхна чой. — Ҳиндининг ичгани асл чой бўлар. «Гулнорпари».

4 Шу ичимлик билан бирга овқатланиш. Эрталабки чой. Тушки чой. — Сидиқжон чойни кутмай, ишга кетди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. [Анзират хола] Чой маҳалида гоҳ кулиб, гоҳ йигламсираб, ўзи, болалари тўғрисида гапириди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

Олма чой қ. олма. Сут чой Сутли чой. Чой пули айн. чойчақа. Чой қошиқ Ош қошиқдан кичикроқ металл қошиқ. Мураббо ола турриб, чой қошиқни тушириб юбордим — куёв буниям сезди. М. М. Дўст, Лолазор. Қора чой 1) куруғи қора тусда, дамлагандага, тўқ қизишиш ранг чиқарадиган чой; 2) сутсиз чой.

ЧОЙГУМ с.т. Чойдиш. [Суярқўлнинг] Онаси чой дамлаб, чойгумга яна сув тўлдираётган экан. А. Кўчимов, Ҳалқа.

ЧОЙДИШ Сув, чой қайнатиладиган металл идиш, қумғон. Бир чойдиш чой. Чойдиш шақиллаб қайнади. — Лангиллаб ёнаётган кўмир тепасига қўйилган чойдиш ҳамма вақт вақирлаб қайнаб туради. С. Аҳмад, Жимжитлик. Чол қўрдаги қора қумғон ёнида турган чойдишни олиб, меҳмоннинг олдига қўйди. А. Мухтор, Бўронларда бордек ҳаловат. Ўчоқда заранг бодом чўғи ловуллайди, бир чеккасида чойдиш секин шигиллайди. А. Суюн, Олис жанглар.

ЧОЙДОН [хит. + ф. چایدان] Чой идиш, чой қути.

ЧОЙЖЎШ [хит. + ф. چایجوش – чой қайнатувчи] шв. Чойдиш, човгун. Нуъмонжон чойжўшини қайнатиши учун ўт ёқди. О. Хусанов, Най.

ЧОЙКОР [хит. + ф. چایکار – чой етиштирувчи] Чой етиштирувчи дехқон ёки хў-

жалик. *Грузия чойкорлари. Чойкор жамоа хўжалиги.*

ЧОЙЛАШМОҚ Бирга чойхўрлик қилмоқ, чой ичишиб ўтириб сұхбат қилмоқ. *Биз Маъмуржон билан чойлашиб ўтиридик. «Ёшлик». ..ҳузур қилиб овқатланиши, чойлашишиди.* Н. Норқобилов, Бекатдаги оқ учча.

ЧОЙНАК [р. чайник – чой идиш] Чой дамлаб ичиладиган, жўмракли ва дастали идиш, уй-рўзгор асбоби. *Чинни чойнак. Мис чойнак. Бир чойнак чой.* ■ *Нусратбек устига сочиқ ёпилган чойнакдаги чойни қайтариб, бир ниёллага қўиди.* С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. *Бўта.. чойнакнинг қонқонини тескари ёпиб, иккита беш тийинликни ташлаб, ўрнидан турди.* С. Аҳмад, Қиссалар.

ЧОЙПОЯ [чой + поя] Дала-даштда сув, чой қайнатиш учун ясалган қурилма; учёёқ.

ЧОЙФУРУШ [хит. + ф. چایفروش – чой сотовучи] Чой савдоси билан шуғулланувчи тижоратчи. *Тимнинг икки томонидаги қатор дўйон-расталарда чойфуруши эронийлар.. улуржси савдони кутардилар.* Ш. Тошматов, Эрк қуши.

ЧОЙФУРУШЛИК 1 Чой савдоси билан шуғулланишлик. *[Бойларнинг] Баъзилари Тошкент бозорларидаги расталарда чит-фурушлиқ, чойфурушлиқ.. дўйонлари очиб, савдо қилар эди.* М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.

2 Бозорда чой дўйонлари қатори, распаси.

ЧОЙХОНА [чой + хона] Чой ичиб, тамадди қилиб, ҳордик чиқариладиган жамоат жойи; самовар, самовархона. *Мажалла чойхонаси. Оталар чойхонаси. Чойхонада учтўрт чол чақ-чақ сұхбат қиласи.* ■ *Бозордаги чойхоналарнинг ҳаммаси сершовқин ва тўполон бўлади.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

Чойхона палов ҳ. палов. Чойхона паловларда ошнинг сабзисини албатта Эличев тўғрайди. Э. Аъзамов, Жавоб.

ЧОЙХОНАЧИ Чойхонада хизмат қилювчи, чойхонада чой сотовучи ёки чой ташиб берувчи киши. *Чойхўрлар кўплигидан чойхоначининг қўли-қўлига тегмайди.* Газетадан.

ЧОЙХЎР [хит. + ф. چایخور – чой ичувучи] **1** Чойни яхши кўрадиган, кўп чой ичадиган. *[Анвар] Сўриларда чойхўрлар чордана қуриб ўтирган чойхона олдидан югуриб ўтди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ

сол. *Ҳозирда ер куррасида яшайдиган аҳолининг бир ярим миллиардан зиёди чойхўр ҳисобланади.* Газетадан.

2 Чойхонада чой ичувчи, мижоз. *Куз ҳавосининг сүякларни зирқиратувчи совуғига қарамай, гузарда чойхўр кўп эди.* М. Исмоилий, Фаргона т. о.

ЧОЙХЎРЛИК Чой ичиб, сұхбатлашиб ўтириш. *Меҳмонлар чойхўрлик қилаётib, футбол, шахматдан гап бошлиши.* С. Нуров, Нарвон. *Учтўртта қариялар эса ўрик тагидаги каттакон супада чойхўрлик қилишарди.* «Шарқ юлдузи».

ЧОЙЧАҚА 1 Кўча-кўйдаги майда харжатлар учун мўлжалланган оз миқдордаги пул; чой пули. *Ота чойчақага муҳтож бўлиб, бозор кунлари Қўйлиқда ҳаммоллик қилди.* Ҳ. Гулом, Машъял.

2 Унча-мунча хизмат учун бериладиган ҳақ, хизмат ҳақи. *Агар Шоқосим иши билан ўзини ёқтираса, хўжайин ўз билгича «чойчақа» ҳам бериб туради.* Ойбек, Танланган асарлар.

3 Тақчил молни топиб бергани учун дўйончига бериладиган устами ҳақ, пул. *Ўғли қанча овора-саргардан бўлиб, магазинчиларга чойчақа бериб олиб келган нарсаси қувонч багишилаш ўрнига, айвонда чанг босиб турса..* С. Нуров, Нарвон.

ЧОЙЧЎП [чой + чўп] Чўл-кўмда ўсадиган, хушбўй, оч бинафшаранг гулли кўп ийлилк ўтсимон ўсимлик.

ЧОЙШАБ [ф. چاوشاب – тунги чодир, ёпинчик] *Ўрин-тўшак устига ёзиладиган ялангҶават тўртбурчак мато, ёпинчик.* Оқ чойшаб. ■ *[Полина] Қўлтигидаги чойшаб ва адёлларни бурчакдаги бўш каравот устига қўйиб, бирин-кетин ёзди.* Ш. Холмирзаев, Бодом қишида гуллади. *Бирлашмада чойшаб ва ёстик жиҳди тикилади.* Газетадан.

Оқ чойшаб 1) гулсиз, гул босилмаган чойшаб; 2) кўчма қор. *Қиши келиб, ялов ва ўрмонлар устига оқ чойшабини ёзгунига қадар гул-чечаклар кулиб боқсан-боқсан.* Н. Сафаров, Оловли излар. *Сурмаранг чойшаб кўчма Нимкоронғилик.* Қоши қорайиб, сурмаранг чойшаб борлиққа таралди. «Шарқ юлдузи».

ЧОК [ф. چاک – тешик, тирқиш; кесик, йиртиқ, қийик жой] **1** Чеварликда: газлама, тери ва ш.к. дан тикилган буюмларнинг

тикиб бириктирилган жойи. *Кўйлак чоки. Маҳсининг чоки сўқилибди. Чокидан йиртилди.* ■ Унинг тиккан чокин кўрсанг, донадай силик. F. Фулом. *Сумкаларнинг чоклари текис.. астари шойидан. «Саодат».*

2 тех. Машинасозликда: деталларнинг пайвандлаб, парчинлаб ёки бошқа бирор усул билан уланган жойи. *Пайванд чок. Учмачук чок. Устма-уст чок.* ■ *Муҳими шундаки, лазер пайвандда ҳосил бўладиган чоклар ниҳоятда мустаҳкамдир. «Фан ва турмуш».*

З бнк. Терилган гиштлар, блокларнинг оралиги, панелли уйларда панеллар туташган жой.

4 анат. Калла суяги қисмларини бириктириб турдиган асосий тузилма.

5 тиб. Жарроҳлик амалиётида жароҳатланган, кесилган жойларни, тўқималарни бириктириш усули.

Ёқани чок қўлмоқ (ёки этмоқ) Йиртмоқ, пора-пора қўлмоқ. *Онамни сўрайман сендан эрта-кеч, Қайтар, деб сўрайман чок этиб яқо.* А. Орипов. *Ёқам чок-чок этиб, қиларман фарёд. «Гулшанбог».* **Юраги** (ёки бағри, дили) чок бўлмоқ Юраги пора-пора бўлмоқ, гам-алам, изтиробдан эзилмоқ. *Дўстлар шоду* хандон, душман бағри чок. F. Фулом.

ЧОКАР [ф. چاکر – хизматкор, малай] эск. Хизматкор, чоракор, малай. *Бойнинг Холёр деган чўпони бўлиб, унинг Эрназар деган чокари бор эди. «Ойсулув».* Яқзон бир чокари ни Ибн Синоға ҳамроҳ қилиб, қалъадан чиқариб юборди. М. Осим, Карвон йўлларида.

ЧОКЛАМОҚ Чокини тикмоқ, чокини тикиб уламоқ. *Кўрпанинг астарини чоклади.*

ЧОКЧИ 1 Фақат бичилган нарсаларни тикувчи ҳунарманд.

2 Тикувчи, каштачи, чевар.

ЧОКЧИЛИК Бозорда бирор кийим тури билан савдо қўлувчи одамга бичилган кийимни тикиб тайёр қилиб бериш билан шуғулланиш. [Хосият буви] *Каримжон машинчига битта тўнни ўттиз пулдан тикиб, роса ўн саккиз йил чокчилик қилган.* С. Зунунова, Гулхан.

ЧОК-ЧОК: чок-чок бўлмоқ 1) чок-чокидан сўқилмоқ. *Кўйлаги чок-чок бўлди;* 2) кўчма қаттиқ изтиробга тушмок; пора-пора бўлмоқ. *Юраги чок-чок бўлди.* Чок-чок қўлмоқ (ёки этмоқ) 1) чок-чокидан сўқилмоқ; 2) кўчма пора-пора, тилка-пора қўлмоқ. Ёв-

войи мўғул сени оёғости қилиб, бағрингни чок-чок этади. М. Осим, Карвон йўлларида

ЧОЛ Қари эр киши; қария; кекса, мўйсафид. *Нуроний чол. Донишманд чол.* ■ *Гўё ажин кетди қари бетидан, Яшаргандек бўлди, тетикланди чол.* Ҳ. Олимжон. *Бояги ёғоч ва бордонлар орқасидан олтмиш ёшлардаги бир чол арава миниб икди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

Чолни кўриб, бобом дема! Таний олмай адашган, янгишган кишига айтиладиган ибора.

ЧОЛВОР [р. шаровары – кенг иштон < ф. شلوار – иштон, шим] Асосан уйда кийиладиган, шимга ўхшаш кийим. *У[Акбар] уйда киядиган олачипор чолворда, майкачан бўлиб, майка остидан юмалоқ қорни ҳам дўнпайиб туради.* Ж. Абдуллахонов, Хонадон.

ЧОЛ-КАМПИР, чолу кампир 1 Кексайган ота-она; кексайган эр-хотин. Чол-кампирим бор, нима ғамим бор! ■ Чол-кампир бир-бира гялт этиб қаради. А. Қаҳҳор, Асрор бобо.

2 Умуман, кекса эркак ва хотин. Қишлоқнинг ҳамма чол-кампирлари йигиди.

ЧОЛГУ 1 Мусиқа асбоби. Ўзбек халқ чолгулари. Чолғу асбоби. ■ *Танловда халқ чолгу асбоблари ҳам тўлиқ қамраб олинган.* Газетадан. *Машоқлар чолгуларини қўлга олдилар.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Мусиқа асбобларида ижро этилган куй, оҳанг; мусиқа. Унинг асл исми – Наби. Ўзининг ашуласи, чолгуси ва қизиқчилиги билан сўхбатларни гуллатгани учун маҳалладаги улфатлари уни «гул» – «Набигул» деб атаганлар. А. Қаҳҳор, Қанотсиз читтак.

ЧОЛГУЛИ эск. айн. мусиқали. Чолгули драма. Чолгули асар.

ЧОЛГУЧИ Чолғу чалувчи созанда; мусиқачи. Озодаҳон чолғучилар билан янги айтиладиган қўшиқ ҳақида пичирлашиб турган эди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа. *Бас, етар, чолғучи, бас қил созингни, Бас, етар, қалбимга урмагин ханжар.* А. Орипов.

ЧОП [ф. چوپ – нашр, босиб чиқариш; босма]: чоп қўлмоқ (ёки этмоқ) Нашр этмоқ, матбуотда босиб чиқармоқ. Ҳайқириғим, хитобим Сизга, Чоп этилган китобим Сизга! «Ёшлиқ». *Машҳур адаб Жюль Вернининг бутун дунёга донги кетган «Ердан ой сари» номли романи чоп этилганидан бўён 110 йил ўтди.* «Фан ва турмуш».

ЧОПАР тар. Давлат аҳамиятига эга ва ошиғич хабарни етказиш учун юборилган отлиқ, сувори. *Намозгар пайти Кўқондан чопар келиб, нома машлаб кетганди.* Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар. Ана, чопар, сунончи деб, Эралихонга етти. «Юсуф ва Аҳмад».

ЧОПАФОН с. т. Тез, яхши югурдиган; чопқир. Чопафон от. ■ Яшил майдон атрофидаги ўйлакага чопафонлар чиқишиди. С. Нуров, Чопафон.

ЧОПАФОНЛИК Тез югурга олишлик, шундай хусусиятга эгалик.

ЧОПИШМОҚ I Чопмоқ I фл. бирг. н. Болалар кўчага чопишиб чиқишиди.

2 Бир-бiri билан ким ўзиш ўйнамоқ, югуришдан мусобақа қилмоқ. Қани, чопишишми мен билан? Ойбек, Танланган асарлар.

ЧОПИШМОҚ II Чопмоқ II фл. бирг. н. Қилич билан чопишимоқ. Ёзани кетмон билан чопишиди.

ЧОПИҚ қ.х. Ўсимликларнинг таги, ён-атрофларини чопиб юмшатиш. Ёзга чопиги. Теша чопиқ. ■ Пахта олма пишиди, шотут қизарди, Учинчи чопиқни бошладик кечади. Ф. Фулом. Нижхоллар ўзини тутиб олгунча шу хилда уч марта чопиқ қилиши керак. А. Кўчимов, Ҳалтқа.

Чопиқ трактори Экинларнинг қатор ораларига ишлов берадиган трактор.

ЧОПИҚЧИ Чопиқ қилувчи, чопиқ ишларини бажарувчи деҳқон. Қумонда чой келиши билан.. чопиқчилар чугуручукдек қумонга ёпишидилар. А. Қодирий, Обид кетмон. Тогда эсган шабада.. қизил, кўк, оқ ва сарқ кўйлакли чопиқчи дёлларнинг чекка сочлари ва бошларидаги рўмollарини бетиним елтийди. П. Турсун, Ўқитувчи.

ЧОПМОҚ I Бирор йўналишда оёқлар билан жуда тез ҳаракат қилмоқ, югурмоқ. Қўпинча Азизхон сменадан чиқарди-ю, адир ёқалаб «Қирғизову»га чопарди. С. Аҳмад, Уфқ. Катта теззик билан қиялаб чопаётган Фозил ака дуч келган харсангдан ҳатлаётib, қоқилиб тушибдилар. М. Хидир, Қирғоқлар.

2 Отга минган ҳолда уни югуртироқ. Бувиси буваси билан ёнма-ён от чопиб, душман билан олишган экан. Ў. Умарбеков, Бобоёнғоқ.

3 Кўпкари мусобақасида қатнашмоқ, иштирок қилмоқ. Улоқ чопмоқ. ■ Кўпкари-

ни чопиб ётир Ўн икки мингча бойбачча. «Гулшанбог».

4 кўчма Бирор мақсадни амалга ошириш учун тегишли жойларга бормоқ, ҳаракат қилмоқ. - У ёққа чопдим, бу ёққа чопдим, охири ишимни битирдим, - деди хола. Газетадан.

5 Ирғимоқ, ошмоқ (эркак ҳайвон ҳакида).

Бахти (ёки омади) чопмоқ Бахти, омади келмоқ. Ўйлаб кўрсам, укам, баҳтинг чопибди. «Ойсулув». Аёллар бобида омадим чопмаган. М. М. Дўст, Лолазор. Бетга (ёки юзга) чопмоқ Раъй-андиша қилмай, қаттиқ, шартта гапирмоқ. Бечора Зеби.. Қанчадан-қанча заҳру заққум ютди-ю, ҳеч кимнинг раҳми келмади. Ёрдам қилиш ўрнига, юзига чопдилар, нолойиқ хотин, қўшнимизнинг тенги эмас, дедилар. Ш. Рашидов, Қудратли куч. Қўнгли чопмади Бирор хатти-ҳаракатни амалга оширишга юраги бетламади, юраги дов бермади.

ЧОПМОҚ II 1 Тифли асбоблар билан зарб бериб парчаламоқ, ёрмоқ, кесмоқ. Севаргул хаёли чалғиб, ташқарига қулоқ солди: онаси гўштқундада гўшт чопяпти. Н. Қиличев, Чифириқ. [Толибжоннинг қўшниларидан] Бирни ходаларнинг пўстлогини шилади. Бирни пойтеша билан тўсин чопади. С. Аҳмад, Жимжитлик.

2 Тигли асбоблар билан зарб бериб ўлдирмоқ, кесмоқ. Юртдан айрилганни ёв чопар. Мақол. ■ Одамлар гуж бўлиб, бирбира га наиза санчар, қилич билан чопар эди. М. Осим, Карвон йўлларида.

3 Ўсимлик таги ва атрофини, умуман, ерни кетмон ва ш.к. билан ишламоқ, юмшатмоқ; чопиқ қилмоқ. Ёзаларни чопмоқ. ■ Кетмон чопдим, тер тўқдим, Арна, буғдои – дон экдим. Қ. Муҳаммадий. Ойим молга қарайди.. қулунтай пушталарини чопади, терт қоради. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.

ЧОПОВУЛ 1 тар. ҳарб. 14–19-асрларда Ўтра Осиёда душман томонга қўққисдан хужум қилиб, уни парокандага учратишдан иборат тактик усул.

2 тар. Душман ҳарбий кучлари ва обьектларига тўсатдан хужум қилиб, ўлжа келтирувчи суворий гурӯҳ.

3 шв. Югурдак, хизматкор.

ЧОПОН Кийим устидан кийиладиган, ичига пахта солиб қавилган узун миллий

кайим; түн. *Бекасам чопон. Пахтали чопон. Зарбоф чопон. Чопон кийгизмок.* ■ *Баъдан ош тортилиб, андин сүнг фақирга заррин чопон ва яна жигалиқ салла келди. А. Қодирий, Кичик асарлар. Зийрак чол уйқудан уйғониб саҳар, Янги чопонини ташлар елкага. Миртемир. Юсуфбек ҳожи әгнида кимхоб чопон билан ўрдадан чиқди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

Бир чопони (ёки түни) икки бўлмади Қашшоқликда кун кечиради; косаси оқармади; ёлчимади. Ўзингиз биласиз, тўрт ўйлдан бери бу ерда иштаман, тиним иўқ, ишдан бошим чиқмайди. Лекин ҳали ҳам бир чопоним икки бўлмади. Ойбек, Танланган асарлар. **Чопонини тескари киймоқ айн. түнини тескари киймоқ қ. түн.** Эски чопонлар эск. Камбағал одамлар, қашшоқлар. Эски чопонлардан битта-яримтаси соддалик билан мабоддо келиб қолса, тўйбошиларнинг кўзлари олаяди. Ойбек, Танланган асарлар.

ЧОПОНФУРУШ Чопон, түн билан савдо қилувчи, чопон сотовучи. *Рўзиматнинг отаси.. маҳалласидаги Сўфичопон деган чонғурушга қароллик ҳам қиларди. Туйғун, Шоир ҳақида ҳақиқатлар.*

ЧОПТИРМОҚ I Чопмоқ I фл. орт. н. Ҷўпон ийгит отини чоптириб кетди. С. Анорбоев, Мехр.

2 с. т. бол. Шариллатиб сиймоқ (эркаклар ҳақида). Анов бойваччанинг устига чоптирайми! Жуда қистаниб турибман. Ойбек, Танланган асарлар.

ЧОП-ЧОП Бирор ишни битириш учун тезлик билан ҳаракат қилиш; югур-югур. Атиги уч кун мұхлам берилган эса-да, ҳайъат аззолари қарийб икки ҳафта чоп-чоп қилиб ҳам топширикни уддалай олмади. «Ёшлик».

ЧОПҚИ 1 Шоҳ-шабба қирқиши, гўшт, пиёз қиймалаш ва ш.к. ишларда ишлатиладиган катта ва оғир, пичоққа ўхшаш рўзгор асбоби; ошпичоқ. Чопқида гўшт қиймаламоқ. ■ *Пичоқ, ўрок, чопқи, ранда ва бошқа меҳнат қуролларини ўтиклилаш учун ишлатиладиган предмет «эгов» деб юритилади. «ЎТА». Ҳадемай баргни новдадан ажратиш учун ҳаракатга келган чопқи ва пичоқларнинг чиқ-чиқи авжга минди. Газетадан.*

2 эск. Қиличга ўхшаш жанг қуроли; ойболта. Шу олмос чопқи билан бир уриб, кишини узди. «Нурали».

ЧОПҚИЛАМОҚ Чопқи билан бирор нарсани кертоқ, қиймаламоқ ёки чопмоқ. Гўшт чопқиламоқ.

ЧОПҚИЛАМОҚ Майда қадамлар билан тез юрмоқ, югурмок. Гулнора «Шошма» деди-ю, чопқиллаб уйларига кириб кетди. «Ёшлик». Бола иккиланиб, пулни олди-да, эшик томон чопқиллаб кетди. А. Кўчимов, Ҳалқа. Эъзозхон Ботиралининг ёнбошида ҳамон чопқиллаб юриб келарди. Ҳ. Фулом, Машъал.

ЧОПҚИН Тифли қурол билан ёппасига чопиш, кесиш; қирғин. [Алимқулбек] Умрининг кўпчилиги жонталашларда, чопқинларда ўтган. Мирмуҳсин, Тунги қақмоқлар.

ЧОПҚИР Тез чопадиган, елдай югурадиган; чопағон, учқур, югурни. Чопқир бола. Чопқир от – ўтқир пичоқ. Мақол. ■ *Бу ерда узоқ кутуб қоладиган бўлса, ҳар қандай чопқир отда, шамол извошида ҳам отасига етиб олиши амримаҳол. Ҳ. Фулом, Замин юлдузлари. ..муаллимнинг кўп яхши чопқир оти бор эди. Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўчса.*

ЧОПҚИРЛИК Чопағонлик, учқурлик, тез югуршилик. Туркман отлари чопқирлиги билан машҳур.

ЧОР I [ф. چار – тўрт, тўртта] Тўрт, тўртта. Чор фасл. ■ *Қочай деса, чор атрофи беркилди майдон ичинда. Эргаш Жуманбулбул ўғли.*

ЧОР АЙЛАНМОҚ Гир айланмок. [Махмуд] Атторлик дўйон эгаси сифати билан савдо бозорини чор айланга бошлади. Н. Сафаров, Никоб йиртилди. **Чор ишқал** Қўл, оёқ, кўз ва қулоқ. Чор ишқали бут 1) тўрт мучаси бут, соғлом; 2) кўчма ҳамма иши жойида, хотиржам. Чор улфат ёки улфати чор Тўрт улфат, тўрт дўст; улфатлар, дўстлар. Улфати чор, анда маза бор. Матал. ■ *Бу «улфати чор» ичидаги китта саллали, оппоқ соқолли, лекин важоҳати ийгитдай бир кекса киши.. дикқатни ўзига жалб этади. Ойбек, Танланган асарлар.*

ЧОР II [р. царь – подшоҳ, ҳукмдор] тар. Россия подшоси. Чор ҳукумати. Чор Россияси. ■ *Табиий, отам Россия чор ҳукуматини сира ҳам тиламайдир. А. Қодирий, Кичик асарлар.*

ЧОРА I [ф. چاره – ёрдам бериш йўли; дори-дармон; пул; кутилиш йўли] 1 Бирор ишни, мақсадни амалга ошириш, рўёбга

чиқариш ёки унинг олдини олиш учун пухта ўйлаб тузилган, ишлаб чиқилган тадбирлар мажмуи; илож, тадбир. Сўнгги чора. Кескин чоралар. Эҳтиёт чоралари. Касалликка қарши кураш чоралари. — Завод иктиносидини кўтариш чораларини излаб топиш энг долзарб масала бўлиб турибди. Газетадан.

Жазо чоралари Маъмурний ёки суд ўйли билан бериладиган жазолар. **Маъмурний чоралар** Маъмурний йўл билан бериладиган жазолар.

2 Бирор қийинчиликдан, мураккаб ва зиятдан қутулиш йўли; илож. Чора изламоқ. Чора топмоқ. — Қайнин отангиз, эҳтимол, бунинг бирор чорасини топар! А. Қодирий, Ўтган кунлар. У [Темур Малик] мўгулларга панд бериб, уларни қириб ташлаш чорасини изларди. Мирмуҳсин, Темур Малик. Долон ўртасида тезак тутаб туради. Бу чивинлардан сақланиш учун бир чора. Ж. Шарипов, Хоразм.

Чора кўрмоқ 1) тадбир кўрмоқ; бирор мақсадни, ишни амалга ошириш ёки унинг олдини олиш учун зарур шароит яратмоқ. Врачлар мумкин бўлган барча тиббий чораларни кўрдилар. «Фан ва турмуш»; 2) иложини, йўлини топмоқ, иложини қилмоқ; 3) жазо, танбех бермоқ. Қаерда қўй йўқолса, Айбдор — биз, бўрилар. Еган мудир-ку, унга Қачон чора кўрилар? Газетадан.

ЧОРА II Катта ёғоч тогора. Дастурхон ёзилиб, каттакон чора товоқда архар гўшти келтирилганда, Махсум меҳрибонлик билан сўз бошлади. С. Аноробоев, Оқсой.

ЧОРАБЗАЛ [ф. چاراڙار — тўрт буюм, ашё] Керакли нарсалар, асбоб-ускуналар, қурол-яроғлар ва ш.к. нинг жами. Ишининг чорабзали бут. Тўйининг чорабзали таҳт қилинди. Сафарга чиқиши учун чорабзали шай қилинди.

ЧОРАК [ф. چاریک — тўртдан бир] 1 Тўртдан бир улуш; тенг тўрт бўлакнинг ҳар бири. Чорак аср. Чорак кам бир соат. — Мен Абдулла Қаҳҳор билан чорак аср турмуш кечириб, «Хотинни хотин қиладиган ҳам эр» деган хуласага келдим. К. Қаҳҳорова, Чорак аср ҳамнафас.

2 Ўқув йилининг тўртдан бир қисми. Биринчи чорак. Чорак баҳолари. — Учинчи чоракнинг охри эди. «Ёшлик». Ўша йили кузда Бегимхон еттинчи синфнинг биринчи

чорагидан кетиб қолди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

3 шв. Баъзи ҳудудларда беш пуд (87,36 кг) га, баъзи жойларда беш қадоққа, яъни икки килограммга (кичик чорак), баъзи жойларда эса ўн қадоққа, яъни 4,1 кг га (кatta чорак) тенг оғирлик ўлчови. [Қодирқул:] Ундаи бўлса, мени банкага ташлаб келасан-да.. омбордан ярим чорак гуруч олиб, секингина боғ томондан Нурмат акангниги үтказиб қўясан. Ҳамза, Бурунги сайловлар.

ЧОРАКОР [ф. چاره‌کار — тўртдан бирга ишловчи] тар. Бойлар ерида, олинадиган ҳосилнинг тўртдан уч қисмини ер эгасига бериш шарти билан ёлланиб ишлаган, ўз ери ёки от-уловига эга бўлмаган дехқон. [Ҳасан:] Ана шу мен оламан деб турган ерни йўсматбойнинг чоракори олиб қўймадими? Ҳамза, Бурунги сайловлар.

ЧОРАКОРЛИК Чоракор бўлиб ишлаш; ер ижараси турларидан бири. Бутун умри чоракорликда ўйъчилик билан ўтган оиласда дунёга келган Тошпўлат.. К. Яшин, Ҳамза.

ЧОРАКТА Чорак катталигидаги, чорак қисмга тенг. Чоракта нон.

ЧОРАСИЗ 1 Амалга оширишнинг ёки олдини олишнинг иложи бўлмаган; чораси йўқ, иложисиз. Чорасиз дард. Чорасиз иш. — Фуссага ботса одам — муҳаббатга суюнгай, Чорасиз қотса одам — муҳаббатга суюнгай. А. Орипов.

ЧОРАСИЗЛИК Ноилож ҳолга тушиб қолишилик, чорасиз аҳвол. Аҳмадали кўпrikка ета-етгунча чорасизлик азобидан бўзлаб ўтирган опасининг қиёфаси кўз ўнгидан ўчмади. «Ёшлик».

ЧОРАСОЗ [ф. چاره‌ساز — чора қилувчи, топувчи] кам қўлл. Тадбиркор, тадбирли, ишбилиармон. Тўғонбек каби пухта, чорасоз одамлардан бир нечасини шаҳарда ўз хизматларига олурлар. Ойбек, Навоий.

ЧОРБОЗОР [ф. چاربازار — тўрт бозор] тар. Ҳафтанинг ҳар хил кунларида, бошқабошқа яқин қишлоқларда бирин-кетин ўтказиладиган бозорлар. Пиёз яхши битган билан нархи арzon, [Қўкан] Сотолмасдан чорбозорда бўпти сарсон. Ф. Фулом.

ЧОРБОЗОРЧИ тар. Чорбозорда савдосотиқ билан шуғулланувчи савдогар. **Чорбозорчи жаллоблар**. — Кеча бир чорбозорчи келди. *Хуржусун тўла каклик*. Ш. Холмирзаев, Бодом қишида гуллади. Ёз ҳам ўтди, куз ҳам келди, қишлоқ чорбозорчиларининг куни туғди. С. Абдулла, Соялар.

ЧОРБОҒ [ф. چارپا - тўртта боғ: катта ва қўркам боғ] Шаҳардан ташқаридаги ҳовли-жойли, қўрғонли боғ, боғча. *Алишер Навоий шаҳар ташқарисидаги чорбогига кўчиб чиқди*. М. Осим, Карвон йўлларида. Чорбогларингда мевалар пишиб, тагига тушиб ётибди. С. Нуров, Нарвон.

ЧОРБУРЧАК айн. тўртбурчак. Чорбурчак хона. Чорбурчак қоғоз. — Ҳарамхона ҳовлисига чорбурчак гишт ётқизилган. М. Осим, Карвон йўлларида. *Хайрят.. атир солинган чорбурчак қути ҳам ҳеч жойда кўринмади*. М. М. Дўст, Лолазор.

ЧОРВА [ф. چاروا - тўрт оёқ(ли)] Қишлоқ хўжалигида: кўй-кўзи, мол. Чорва моллари. Чорва қишлови. — Чорва иши пахта ишидан ҳам нозик. Ш. Холмирзаев, Бодом қишида гуллади.

Чорва одам с.т. Содда, оққўнгил одам.

ЧОРВАДОР [ф. چارودар - юқ ҳайвонларини ҳайдовчи; чорва эгаси] Чорвачилик билан шуғулланувчи киши. Чорвадорсан, ботирсан, қўлда қўбизинг билан. А. Орипов. *Устма-уст ёққан қор икки кунда тизза бўйи бўлди. Бу чорвадорларни гангитиб қўйди*. М. Ҳазратқулов, Журъат.

ЧОРВАДОРЛИК айн. чорвачилик. Чорвадорлик билан шуғулланувчи ширкат хўжалиги.

ЧОРВАЧИ айн. чорвадор. Янги ерларга кўчиши чорвачилар учун бир байрамдек эди. М. Осим, Карвон йўлларида.

ЧОРВАЧИЛИК Қишлоқ хўжалигининг чорва молларини боқиши ва урчитиш, чорва маҳсулотлари етишиши билан шуғулланувчи соҳаси. Чорвачилик маҳсулотлари. — Утган йилдан эътиборан чорвачилик ҳам фойда бера бошлади, — дейди бош иқтисодчи Ҳайдарали Жўраев. «Муштум». Сополитепаликлар чорвачилик билан ҳам шуғулланган. «Фан ва турмуш»

ЧОРГОҲ [ф. چارگاه - тўрт давр, вақт; тўрт жой, ўрин] Ўзбек мумтоз куйларидан бирининг номи. «Чоргоҳ» неча юз йиллардан бери айтилиб келган бўлса, яна юз йил-

лар бўйи айтилиши мумкин. С. Хўжаев, Курмак.

ЧОРДАНА: чордана қурмоқ (ёки қуриб ўтироқ) Оёқларни тиззадан букиб ва тиззадан пастини бир-бирига чалкаштириб босиб ўтироқ. Шундан сўнг ўзи [Юсуф Асвад] ҳам саватнинг ёнига келиб, чордана қурди. Мирмуҳсин, Илон ўргатувчи. Ошно ўзини сал ўнглаб, ерга чордана қуриб ўтироди. М. М. Дўст, Лолазор.

ЧОРДАРД [ф. چاردرد - оғир дард: тўлғоқ азоби] Туғиши вақтидаги энг кучли ва давомли дард, тўлғоқ.

ЧОРДЕВОР [ф. چارديوار - тўрт(та) девор] Ҳамма томони девор билан ўраб олинган, тўрт девор. Йиллар ўтди-ю, қишлоқ Үзгармади ва бироқ Ҷадаги чордевор Чўкиб қолди бемадор. Ҳ. Олимжон. Деворларда, чордеворларда исириқнинг бўйларин туйдим. А. Маҳкам.

ЧОРДОҚ [ф. + а. چارطاق - тўрт қиррали гумбаз] Том билан шип оралиғидаги бўш жой; чердак. Чеккадаги эгасиз ҳовлиниң чордогига биқиниб, қишлоқни кузатдик. Н. Сафаров, Оловли излар.

ЧОРЁР [ф. + а. چهاريار / چاريار - тўрт дўст: Муҳаммад пайғамбарнинг тўрт издоши] дин. Муҳаммад пайғамбар вафотидан кейин араб халифалигига ҳокимият тепасида турган дастлабки тўрт халифа (Абу Бакр, Умар, Усмон, Али). - Олинг, олдирманг.. чорёр мададкорингиз бўлғайлар! — деб халифа.. уйдан чиқдилар. С. Айний, Куллар. Мусулмонни дўстим десин чорёр. «Юсуф ва Аҳмад». Ислом анъанасида чорёрлар ҳукмронлик даври исломнинг олтин асри деб юритилади. «ЎзМЭ».

ЧОРЗАРБ [ф. + а. چهарضرب / چارзарб - тўрт зарб, такт] Ўзбек мумтоз куйларидан бирининг номи.

ЧОРИ Дон маҳсулотларини ғалвирлаб тозалашда, элашда ҳосил бўладиган қолдик. Катта хирмон қизил бўлса, чори чиқмас. Мақол. — Бозорда хирмоннинг фақат чори-си қолди. С. Айний, Дохунда.

ЧОРИЗМ [р. царизм — подшоҳлик] тар. Россия подшоҳининг, монархиянинг чекланмаган ҳокимиятга асосланган давлат тузуми.

ЧОРИКОР с.т. айн. чоракор. Кетмон, чўкич, ўроқ, сўйил кўтарган жабрдийда косиблар, дэҳқонлар, чорикорлар, қўшчилар

тұдалашиб, *Хива сари отланди*. С. Сиёев, Аваз.

ЧОРИҚ Қаттиқ хом теридан тикилган, асосан тоғлик худудлар халқлари орасыда расм бұлған оёқ кийими. *Нодонни сийласанғ, чориги билан тұрга чиқар*. Мақол. — *Омон мерған маҳсү устидан чориқ кийіб олған, оёғи енгіл, қорға ботнасади*. Ш. Холмирзаев, Бодом қишида гуллади.

Чориқ судрамоқ Бирнеге иккі бұлмай, ҳеч нарсага ёлчимай күн кечирмоқ. Қиынчикликка қишин, болам. Лекин чоригимизни судраб юрибмиз. Ойбек, Танғанған асарлар. **Юзи чориқ** Юзи шүмшүк; юзи хунук. Борнинг юзи ёргут, шұқнинг юзи чориқ. Мақол.

ЧОРКУНЖ [ф. چارکچ - тұрт бурчак(ли)] айн. **чорбурчак**. Шағар чеккасадағи тор, каталяк ҳөвли. Дарваза олдидаги чоркунж, кичик мәхмөнхонада отаси Зайниниң күсә маҳсү тикарди. Н. Аминов, Елвізак. *Паст бұйыл, елқалари кенг, юзи чоркунж Шайдулов.. пихних күлди*. Ш. Холмирзаев, Сайланма.

ЧОРКҮЧА [ф. چارکوچ - тұрт күча, йүл] айн. **чорраҳа**.

ЧОРЛАМОҚ 1 Ҳузурига чақирмоқ. *Күёвни у [Рахимов] тез-тез Тошкентта чорлаб туради*. С. Ахмад, Жимжитлик. Табибий гүё ушбу фармопи била туриб, атайнин Авазни саройга чорлаб кетгандек хижолат чекди. С. Сиёев, Аваз. Азон жамоатни пешин намозига чорлади. «Шарқ юлдзу».

2 күчма Бирор нарсага ундағы. Бу нидо кеттегай қулогимиздан, *Бизни тинчлик учун курашга чорлаб*. «Шарқ юлдзу». *Бағор бизни яна янги меҳнатга, ижодда.. чорламоқда.. «Саодат»*.

ЧОРЛОВ Чакириш, ундаш. *Мархұмнинг тушидаги чорлови бир неча күнгача юрагини ғаш қилиб юрди*. «Ёшлик». Бу соғинч, бу чорлов [қызыннан] юз-күзларыда ўз ифодасини топади. «Саодат».

ЧОРМИХ [ф. چارمیخ - тұртта мих; тұрт қирралы мих; ўтмишда жазолаш воситаси ва усули] Катта мих. *Отаси Ағғонистондан олиб келган дандон сопли устара ярим очиқ-лигича чормыхга илниб туради*. С. Сиёев, Аваз.

ЧОР-НОЧОР [ф. چارتاچار - истар-истамас, ноилож] рвш. 1 Ноилож; истар-истамас. Чор-ночор рози бұлмоқ. — *Саид күнгли ғашланиб, ўрнидан туроди, чор-ночор галстуғиги-ни тақди*. Х. Султонов, Бир оқшом эртаги.

Шавкат чор-ночор үртөклари билан хайрлаши. К. Кенжә, Тоғ йўлида бир оқшом.

2 Мұхтожлик билан, мұхтожликда. Чор-ночор күн кечирмоқ.

ЧОРОЙНА [ф. چارآئینه - тұрт ойна, күзгү: совут; курол-яроғ] фольк. Тұрт парча ясси темирни бириктириб ясаладиган, зирхли кийим устидан күккрак ва елкага тақиладиган ҳимоя мосламаси. Дубулға бошида, чоройна түшида, худди яшин оққандай бұлғыб, беклар тизилиб келяпти. «Юсуф ва Ахмад».

ЧОРПАЛАК [ф. چارفلک - тұртта палак]

1 Бодринг, қовун, ғұза сингари үсімликларда тұртинчи барг чиқарған ниҳол. Ғұзалар чорпалак бұлғыб қолди.

2 Шундай ниҳоллар чиқариш даври.

ЧОРПАХИЛ [ф. چارپھلو - тұртта томон(ли); семиз, тұла] Тұладан келган, яғрини кенг; фұлабур, миқти. Чорпаҳил ийигит. — [Үртогининг] Бүйін Маҳкамникидан пастроқ, лекин чорпаҳил эди. П. Қодиров, Уч илдиз. *Ийигит дарвозахонага кириб кетди-да, чорпаҳилдан келган үрта ёшли кишини бошлаб чиқди*. М. Осим, Карвон йўлларида.

ЧОРПОЯ [ф. چارپایе - тұртта оёқ(ли); табуретка] Очық ҳавода ўтиришга, ётишга мүлжалланған, тұрт оёқли ва панжаралы катта кенг ёғоч карапот, сүри. *Хола айвондаги чорпояға күрпача тұшаб, чой дамлаб келди*. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайды. Қызлар чорпояға чиқиб, күрпачага ўтиргач, Ражаббай Сатторни ўчоқбошига чақириди. Ў. Усмонов, Қысмат.

ЧОРРАХА [ф. چارراه / چارراه - тұртта күча ёки йүл кесишган жой] 1 Транспорт қатнайдыған күчаларнинг кесишган, серқатнов, гавжум жойи; чоркүча. Ахмад бригадир чорраҳадағы светофорнинг сарық күзи ёниб турғанда шошиб ўтиб кетди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайды. ..чорраҳалардағы олабула тұсықлар, семафор чироқлари жуда күримли эди. «Шарқ юлдзу».

2 күчма Ҳаёт, умр йўли; ҳаётдаги туб бурилишлар даври. Умр чорраҳалари. — Ахмаджоннинг ҳаёт чорраҳаларидан Адолат ғойиб бұлди-ю, бу чорраҳалар жуда-жуда зерикарли, файзсиз. бұлғыб қолди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайды.

ЧАРСОВ / چارسوқ - тұрт томон; тұғри бурчакли квадрат; бозорда расталар кесишган майдон] 1 сфт. тар. Тұрт томони тенг тұртбұрчак шаклидаги;

квадрат. Чорси рўмол. Чорси ҳовуз. ■ Новдалари қўрқилавериб тўмтоқ каллак бўлиб қолган қатор тут дараҳатлари чорси карталарни ажратиб турибди. Мирмуҳсин, Умид. У каттакон чорси қийиқчанинг бир учидан тутиб силкитди. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.

2 шв. от Белбоғ, қийиқча. Бобур мижжаларида йилтираган томчиларни ишак чорси билан артишдан истиҳола қўлмади. Ҳ. Султонов, Бир оқшом эртаги. Мулла Чори, қўлида тупроқ солинган кўк чорси, Файбаровнинг ёнига келди. М. М. Дўст, Галатепага қайтиш.

3 шв. от Катта рўмол. Кампир негадир оқ сурп чорсисининг учини лабига қистириб олган, юзи сирлироқ кўринарди. М. М. Дўст, Галатепа қиссалари. Қаршиимда оппоқ чорсига ўралган.. бор дунёси фариштадай улуф сиймо туради. А. Нурмуродов, Уруш бевалари. Юзларини тилим-тилим ажин қоплаган қайнонаси дока чорсисининг учларини кифтларига елевгай ташлаган кўйи.. муштдек кичрайиб ўтиради. Н. Қиличев, Чифириқ.

4 Тарихий шаҳарларда: усти ёпиқ савдосотиқ жойи, яъни бозорнинг марказий, расталар кесишган жойи; умуман, савдосотиқ жойи. Авазхон бундай қараса, шаҳар.. чорсу билан регистондан иборат экан. «Гулшанбоғ». Ҳивада чорсу дўйконлари кўпроқ Ота ва Полвон дарвозалар кўчалари бўйлаб жойлашган эди. «ЎзМЭ».

ЧОРСУПА [ф. + а. چارصفه – тўрт(та) супа] Тўрт томонининг узунлиги бир хил супа. Ҳовли саҳни оппоқ, чорсупа юзи, супа устидаги сўри ёғочлари оппоқ. «Шарқ юлдизи».

ЧОРТАНГ [ф. چارتىڭ – тўрт томони сиқиқ, камбар, зич] Қизғин, жўшқин, жонли (гап, сұхбат ва ш. к. ҳақида). Чортанг сұхбат. Чортанг ўтириши. ■ Шоирнинг одатда сұхбат қурадиган хонасига кирганида, гап чортанг эди. Ойбек, Навоий.

ЧОРТОР [ф. چارتار – тўртта тор(ли)] Тўрт торли мусиқа асбоби.

ЧОРТОҚ [ф. + а. چارتاق – тўрт қиррали гумбаз; айвон] Ҳонларга, бекларга мансуб ҳашаматли бино; сарой, қаср. Тўнов кун Бадиуzzамон мирзо ўз чортокида.. бир мажлис тартиб бермишлар. Ойбек, Навоий.

ЧОРХАРИ 1 Тўртта кесишувчи хариси бўлган, тўрт харили.

Чорхари ўй (ёки айвон) Ўртадаги битта устунга таянувчи тўртга харили катта квадрат хона, айвон. Катта, чорхари ўйга кирдилар. Чол Жамшидни қўярда-қўймай тўрга ўтқазди. «Ёшлиқ».

2 Моллар турадиган бостирма.

ЧОРЧЎП [ф. چارچوب – тўртта ёғоч, тахта] 1 Тўртта тахтачадан ясалган рамка. Дераза кўзлари, ром чорчўлари ва гишлари яна титради. «Ёшлиқ». Стол устидаги чироили чорчўга солинган, чоғроқ катталикдаги сурат.. беихтиёр киши ихтиёрини ўзига жалб этарди. Н. Қиличев, Чифириқ.

2 бнк. Иморатнинг тўрт девори пойдерорига қўйиладиган тўрт тагсинч.

ЧОРШАНБА [ф. چارشنبه / چارشنبه – шанбадан кейинги тўртинчи (кун)] Ҳафтанинг якшанбадан кейинги учинчи куни. Пайшанбанинг келиши чоршанбадан белгили. Мақол. ■ Чоршанба – муродбахи кун, дейдилар. Газетадан.

ЧОРҚИРРА 1 Тўрт қиррали. Шавкат айвоннинг чорқирра устунини қучоқлаб, энасига зимдан қараб, жилмайиб тураверарди. Қ. Кенжা, Тоғ йўлида бир оқшом.

2 Буғдой нави.

ЧОТ Икки сон ораси; бут оралиғи. Ғозга эргашаман деб, чумчукнинг чоти айрилибди. Мақол.

ЧОТМОҚ фольк. Урмоқ, саваламоқ. Аччиқлансам, отга қамчи чотарман.. «Алпомиши». Гайрат қилиб бу бекзот «Чух», деб қамчини чотди. «Интизор».

ЧОЧ с.т. Соч, зулф. Турқи яхши болам, сендан сўрайман, Чочи узун қизим, қайда борасан? «Эрали ва Шерали».

ЧОЧВОҚ с.т. Сочбоғ. Ҳотинининг кучи ўйқ, Чочвогининг уни йўқ. «Қўшиқлар».

Чочвоқ ўт Пояси сутли ёввойи ўсимлик.

ЧОЧИҚ I с.т. Сочиқ, лунги.

ЧОЧИҚ II 1 Сочилган, сочилиб ётган; паришон.

2 этн. Тўйларда күёв, янги туғилган ёки хатна қилинаётган бола бошидан сочиладиган ва асосан, болалар талашиб-тортишиб териб оладиган майдада пул, ширинлик ва ш.к.; сочиқи. Күёв поччангиз келди, қочингиз, Чочиқ поччингиз, йўлни очингиз. Ф. Гулом.

ЧОЧМОҚ с.т. Сочмоқ; сепмоқ. Эралихон подшо арава-арава танга-тишлар чиқарип, Бўзўлон подшонинг ўз иззати билан бошидан чочди. «Юсуф ва Аҳмад».

ЧОЧОҚ Сочоқ, попук. *Дастурхон чоҷоғи.* Чоҷоқ гулли ўсимлик. — Мингандишиш түбичоқлар, Найзада заррин чоҷоқлар. «Гўр-ўглиниң туғилиши».

ЧОЧОҚБОШ Чоҷоқ бошли, супургисимон гулли ўсимлик.

ЧОЧПОПУК с.т. Сочпопук.

ЧОЧҚИ айн. чочиқ II 2. Аскарнинг боши узра чоҷқилар чочилди. «Ёшлик».

ЧОШ 1 Тозаланган фалла, пахта ва ш.к. нинг хирмондаги уюми; уйилган фалла, хирмон. Қариндошингни ошга чақир, чошга чақирма. Мақол. — Ҳайдар фалвирни олиб, чош бошига келиб тўлдири. С. Айний, Куллар.

2 рвш. Лиммо-лим, лиқ тўла. Яхшилаб ош дамлаб, ноз-невматлару бизнинг ўзимиздан чиққанларини дастурхонга чош этиб, гурунегни гуллатиб юбордик. М. М. Дўст, Лолазор. Бир оз фурсат ўтиб, кампир уйга ҳам катта товоққа чош қилиб солинган ёшт кўтариб кириб кетди. Н. Қиличев, Чигириқ.

Чош фалвир Йирик кўзли фалвир.

ЧОШГОХ [ф. چاشتگا] — тушгача бўлган вақт] Кун анча кўтарилиб қолган вақт. Чошгоҳ вақти ўтиб, ота, туш бўлди. «Интизор». Кун чошгоҳга бориб, туман бутунлай кўтарили. «Ёшлик». Ўша куни чошгоҳдан то ярим кечагача Темур беҳуш ётди. Б. Аҳмедов, Улуғбек.

ЧОШНИГИР [ф. چاشنیگیر] — татиб кўрувчи] тар. Ҳон ва подшоҳлар саройида: шоҳ оиласи ошхонасининг бошлифи (шоҳга тайёрланадиган таомларни дастлаб татиб кўрувчи шахс).

ЧОШ-ЧОШ рвш. Тўла-тўла, лиммо-лим тўлдириб, тошириб. Чоши-чоши тўрт пиёла гуруч.

ЧОҚ айн. чоғ I. Ўлимга ким тайёр турса ушбу чоқ, Олдинроқ ўлган, ё туғилган ўлик. Ҳ. Даврон, Қақнус. Пайдо бўлади айни шу чоқда Тепаликда иккита одам. Ҳ. Олимжон.

ЧОҚЛАМОҚ фольк. айн. чоғламоқ. Қалдирғоч акасини отлантириб, от-анжомини чоқлаб, яхши бор, деб бул сўзни айтуб турди. «Алпомиш».

ЧОҚҚИНА Кичикроқ, унча катта бўлмаган. Чоққина хона. Ерга қалин кигиз тўшалган. Ш. Холмирзаев, Қаҳрамоннинг сўнгги кунлари. *Мастура кекса бувиси билан Қоратошдаги чоққина ҳовлида яшарди.* Э. Аъзамов, Жавоб.

ЧОҒ I Вакт, давр; пайт, кез, кун, он. Тонг чоги. Терим чоги. Шу чоғ. Айни чогда. Ёш чогим — олтин чогим. Мақол. — Йигитлик ўйларим ёдимга келур, Зарафшон бўйларин ўйлаган чогим. Ф. Гулом. ..қариган чогимда бир замонлар беомон бой берилган вақтиминг ҳам ҳиссасини чиқарсан, юзим ёруғ бўлса, деб ўйлайман. М. М. Дўст, Лолазор.

ЧОҒ II Ҳурсанд, шод, яхши. Қарга «қағ» этади, ўз вақтини чоғ этади. Мақол.

Димоги (ёки қайфи, кўнгли) чоғ Кайфияти жуда яхши. Гўрўғли султоннинг димогини чандон чоғ қилиб ёта берди. «Маликаи айёр». Қизлар, қайфи чоғ, гуғулашиб, коридорга чиқшиди. Мирмуҳсин, Илдизлар ва япроқлар. Қассобнинг ўнг қаватида Самад чол, кўнгли чоғ, келгувчилардан ҳол-аҳвол сўраб қўяди. «Ёшлик».

ЧОҒ III Ўлчови, ўлчами мўлжалдан кичик, кичкина. Қадди чоғ. — Унинг [боланинг] жуссаси чоғ бўлса ҳам, чайир эди. Газетадан. Кўн ўтмай, ўртадаги чоғроқ столга дастурхон ёзилди. «Шарқ ўлдузи». -Марҳамат, дўстлар, — деб дастёр йигит чоғроқ бир баркашда столга тўрт сих катоб қўйди. Н. Қиличев, Чигириқ.

ЧОҒ IV чоғ бўлиб турмоқ Тайёр, шай бўлиб турмоқ.

ЧОҒ V Куч-кувват, қурб; имконият; истак. Чоғим келмади. — Тогай деворга беҳол суняркан, уларни қувиб етишга чоғи келмаслигини сезди. «Ёшлик». Энди қўйиб берсанг, одамни писанд қилмайдиган чоғи бор. Н. Норқобилов, Тўқнашув.

ЧОҒИ 1 мод. с. Афтидан, шекилли. Бу ўйл қурғоқчилик бўлади, чоги. М. М. Дўст, Лолазор.

ЧОҒИ 2 Тахминан; қарийб, чамаси; -га яқин. Икки минг чоги одам. — Алланарса деб пичирлади. Чоғимда, ўша икки сатрни тақрорлади. Ш. Холмирзаев, Бодом қишида гуллади.

ЧОҒИР эск. Май, шароб. Фироқ ўтида овунсан чоғир била не ажаб.. Бобур. Ўй эгаси пешвуз бўлиб.. чоғир — қирмиз шароб тутади. Ҳ. Олимжон.

ЧОҒИШТИРМА Солиштирма, таққослама; қиёсий. Чоғиштирма анатомия. Чоғиштирма грамматика.

ЧОГИШТИРМОҚ Бирор нарса, воқеа-ҳодиса, белги ва ш.к. ни бошқаси билан ўзаро таққослаб кўрмоқ; қиёсламоқ, со-лиштирмоқ. *Ўзаро чогишиштирмоқ. Икки ва-риантни чогишиштирмоқ.* ■ Нозик Амакини хаёлан ўз дадасига чогишиштириб кўрди. X. Гулом, Тошкентликлар. Яна чогишиштиринг: сапча, чўпчак, чақалоқ каби. «ЎТА».

ЧОГЛАМОҚ I 1 Ҳозирламоқ, тайёрла-моқ, шай қилмоқ. Соқи Мажнун кўк отни чоғлаб, эгарлаб олиб келди. «Нурали». Ўзимни ўйлга чоғласам, Ҳар кимдан сўроқласам, То-парманни, болам, сени? «Ойсулув».

2 Ҳисобламоқ, ..деб ўйламоқ. Ҳуррамбек! ..Э-э, ўзини қарийб Иброҳимбек билан тенг чоғлайди. Ш. Ҳолмирзаев, Қаҳрамоннинг сўнгги кунлари. Йўл устида бундай жойда бўйлабсан, Ўзингни ким чоғлаб, бобо, туррабсан? «Интизор».

3 Тахмин, мўлжал билан аниқламоқ, мўлжалламоқ, тахмин қилмоқ. Қўйнинг гўштини қанча чоғладингиз? ■ Акбарнинг гў-лабурдай бўй-бастига кўз қирини ташлаб, бир уришда қулатиш мумкинлигини чоғлади. Н. Қиличев, Чириқ. Агар ёшимни назарда тутаётган бўлсангиз, мени.. йигирма беш яшар чоғланг. Н. Норқобилов, Бекатдаги оқ уйча.

4 Мўлжалга олмоқ, кўзламоқ. Хотин ҳарам дарвозасини чоғлаб борар эди. А. Ко-дирий, Мехробдан чаён. Үрлайверди само-лёт Олис-олисни чоғлаб. Газетадан.

ЧОГЛАМОҚ II Ўзини ёки кимсани хурсанд қилмоқ; вақтини, кайфини ёки димогини чоғ қилмоқ. Подшо димогин чоғлади. «Гулнорпари».

ЧОГЛИ Тахминан, қарийб, деярли; ..чамасидаги. Эллик чоғли аскар. Бир тонна чоғли юк. ■ Уни [секретарни] бирданига юз чоғли одам ўраб олди. «Шарқ юлдози». Ўт-тиз чоғли эркак-аёллар йигишиштиринмоқда эдилар. Э. Самандар, Дарёсини йўқотган қирғоқ.

ЧОГЛИК I: вақти (ёки кайфи, димоги) чоғлик Хурсандлик, шодлик. Одам деган вақти чоғликда ҳам, хафагарчиликда ҳам посангисини ўйқотмагани тузук. М. Исмоилий, Фаргона т. о. **Вақти (ёки кайфи, димоги) чоғлик қилмоқ** Хурсандчилик қилмоқ, хурсандлик, вақтихушлик билан вақт ўтказиб, кўнгилни ёзмоқ. Даёрон бу бемаъ-

ни таърифдан дилгашланиб, киноя билан: -Нега, вақти чоғлик қилиш учунми? — деди.

ЧОГЛИК Кичиклик; торлик. Аммо Яши-нимиз жуссаси бу пўстинлар учун чоғлик қилиб қолди. Н. Сафаров, Оловли излар.

ЧОҲ [ф. ҳаҷ — қудук; чукур, ўра] 1 Чу-кур ўра. Бирорга чоҳ қазиссанг, ўзинг йиқи-ласан. Мақол. ■ Зум ўтмай, пол ёрилиб, даҳ-шатли чоҳ кўринди. «Ёшлиқ».

2 кўчма Қаър; оғуш. Сен уни оқ қилдинг! Нега оқ қилдинг?! Разолат ҳоҳига тушдинг юзтубан! «Ёшлиқ».

(Тагига) чоҳ қазимоқ Бирор кимсага зарар-заҳмат етказиш мақсадида зимдан ҳаракат қилмоқ. Аслини сўрасангиз, ҳаммамиз бу дунёга мөхмомназ. Лекин бандаси шуни била-кўра турниб, бир-бирининг тагига чоҳ қазииди. К. Яшин, Ҳамза. [Душманлари] Сўнг муллага қарши чоҳ қазишнинг амалий то-монларини гаплашилар. «Ёшлиқ».

ЧУ айн. чув I. Чу, қора тойчогим! Чу, қо-ра ўўргам! Муродга қасд қилиб юргурган етур. У. Носир. Кейин эгарга ўтиридим-у, «чу, жонивор», дег эшакка хала босдим. А. Кў-чимов, Ҳалқа.

ЧУБУР шв. Оддий, хашаки от. Бир тул-порни нодон олса, Түёғидан эгар солса, Чубур қилиб миниб олса, Бедовнинг қадрин на бил-син. «Гўрўғлининг туғилиши».

ЧУВ I унд. с. Отни чоптириш, олдинга ундаш учун ишлатилади. -Чув, ҳа! — деди, қамчи чотди, Урган қамчи симдай ботди. «Ширин билан Шакар». Чув, дейди тулпор отни, Отни қилиди ғайратни, Гўрўғли шердай ҳайбатли. «Гулшанбоғ».

ЧУВ II Арава ўқининг фидиракни тутиб турадиган кулоғи; чув чўп.

Чувчиқмоқ Сири очилмоқ; ёлғони фош бўлмоқ. Ёлғон гапнинг чувчиқар. Мақол. ■ Борди-ю Маматовнинг чувчиқадиган бўлса, менинг ҳам ҳолимга маймунлар йиғлаши турган гап. Ж. Абдуллахонов, Хонадон.

ЧУВ III Қиморда тўрт ошиқнинг ют-қизиқ ҳолати (битта олчи, учта чикка ёки битта товва, учта пукка).

Чув тушмоқ 1) қиморда ташланган тўрт ошиқ чув ҳолатини олгани учун ютқизмоқ. Очиқ кўксига уриб, ошиқ отади. Чув тушшиб нечалар, кайф тарқатади. Ғайратий; 2) кўч-ма зарар кўрмоқ, зиён тортмоқ, фириб емоқ. -Тоза чув тушдик-ку! — Ортиқ чидамай, ўрнидан турниб кетди. М. Мансуров, Ёмби.

ЧУВАК I Қотмадан келган, ориқ; кичкина, озғин. *Чувак бола.* — *Бош агроном рангпар, чувак юз, бидиллаб гапирадиган* ийгит эди. С. Сиёев, Отлик аёл. *Узоқ қишлоқларимиздан бирида Уста Ҳушвақт деган чуваккина одам яшайди.* Мирмуҳсин, Ясама гул.

ЧУВАК II Ёзлик енгил оёқ кийими; шиппак. *Ниҳоят, кимнинедир тақ этиб полга тушгани, сўнг енгил чувак судраган оёқ товуши эшиштилди.* Ж. Абдулахонов, Хонадон.

ЧУВАЛАНМОҚ 1 айн. *чувалмоқ 1.* Чувалган ип. Чуваланган бўйра. — [Аёл] *Пойгакда чуваланиб ётган улама сочини олиб, ичкари уйга кирди.* Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

2 айн. чувалмоқ 2. [Нурбекнинг] *Хаёли чуваланмоқда эди.* «Ёшлик».

ЧУВАЛАШМОҚ 1 айн. *чувалмоқ 1.* *Махалла кўчаларида.. симёғочлар қийшайиб, бабзи ерларда электр, телефон симлари узилиб, чувалашиб ётарди.* Мирмуҳсин, Умид.

2 айн. чувалмоқ 2. *Баҳонаю сабаб риштадарининг қанчалар чувалашиб бораётганини сезаётган чиқарсиз?* М. М. Дўст, Лолазор. *Заргаров гапиради-ю, лекин фикри қандайдир чувалашиб кетганини, айтадиган асосий гапи бу эмаслигини пайқаб турар, асабийлашар эди.* А. Мухтор, Бўронларда бордек ҳаловат.

3 Чуввос солиб ўралашиб юрмоқ (асосан болалар ҳақида). *Оёқ остида чувалаша-верманлар!*

ЧУВАЛМОҚ 1 Чувамоқ фл. ўзл. ва мажҳ. н. *Қўлида узилган чипор арқон, салласи чувалиб кетган Вафо аттор рўпарасида ҳансираб турарди.* Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

2 кўчма Аралаш-қуралаш бўлмоқ, қоришмоқ. Чувалиб кетган фикрлар. Чувалган хаёллар. — *Чувалади ўйларим сенсиз, Хаёлимга тароқ ургайман.* А. Орипов. *Ўй-хаёллар гирдобида онанинг фикри чувалгани чувалган.* «Ёшлик».

Гап (ёки сўз) чувалди Гап кўпайди. *Оқсоқолларга бор-буд ахволни билдириши мумкин эмас.* Айниқса, энди гап чувалиб кетади. О. Мухтор, Эгилган бош.

ЧУВАЛЧАНГ Ер остида яшовчи, ёмғирдан сўнг ер устига чиқиб, судралиб юрадиган, умуртқасиз жониворлар гуруҳига мансуб узун қорамтири-қизғиши қурт. *Боссанг, чувалчанг ҳам қимирлайди.* Мақол. — Ариқ-

дан топилган ёлғиз чувалчанг ўрмалаб чиқаётган экан. Ш. Холмирзаев, Бодом қишида гуллади.

ЧУВАМОҚ 1 Ёзмоқ, бўшатмоқ (котокка, фалтакка ўралган ёки калаваланган ип, сим ва ш.к. ҳақида). *Фалтакдаги ипни чувамоқ.* — *Ҳакимжон акамлар актни гумдан қилибдилар.* Калаваннинг учи чувамасин, деб мени «Солор» ресторанига кўчирмоқчилар. Б. Раҳмонов, Хўжайин кўчди.

2 Тўқилган нарсани титиб, сугуриб бузмоқ. *Бўйрани чувамоқ.*

Гап чувамоқ Гап ковламоқ, гап-сўзни кўпайтироқ. Гап чувайди Гап айланади, гап-сўз кўпаяди. *Секин, секин гапири!* Хотинлар эшиштса, гап-сўз чувайди.. Ойбек, Танланган асарлар.

ЧУВАТМОҚ Чувамоқ фл. орт. н.

Гап чуватмоқ айн. гап чувамоқ қ. чувамоқ. *Миробиод Муҳаббат тўғрисида ҳам унча-мунча гап чуватиб қўйди.* В. Фофуров, Вафодор.

ЧУВАШ қ. чувашлар. Чуваш тили. Чуваш аёл.

ЧУВАШЛАР Россия Федерациясининг Чувашия (Чаваш) Республикасида ва унга кўшни ҳудудларда яшовчи туркий халқлардан бири. Чувашиянинг шимолий қисмига келиб ўрнашган булғорлар билан фин-угор аҳолисининг аралашуви натижасида 15-асрда келиб чуваш халқи шаклланди. «ЎзМЭ».

ЧУВВОС Тартибсиз ғовур-ғувур гап, товуш; қий-чув. *Қизлар чуввос солиб кулади.* С. Сиёев, Отлик аёл. *Бир уй хотин чуввос кўтарди.* С. Аҳмад, Ҳукм.

ЧУВИМОҚ 1 Титкилаб юмшатмоқ, титмоқ. Жун чувимоқ. Эски пахтани чувимоқ.

2 Пахтани чаноғидан сугуриб чиқармоқ. [Аёл] *Лавлагини қозондаги қуруқ сувга ташлаб қўйиб, керосин чироқ ёргуғида саҳаргача кўсак чувиди.* С. Нуров, Нарвон.

ЧУВЛАМОҚ I «Чув-чув» деб, отни юришга унданмоқ. Чувлаб от қўяди ул замон беклар. «Маликаи айёр».

ЧУВЛАМОҚ II шв. Чувурлашмоқ, қий-чув кўтармоқ. Ҳаммалари чувлаши, Боққа тезроқ етсан, деб. «Маликаи айёр».

ЧУВОҚ 1 Чувалнган, чувалашиб, чалкашиб кетган. Чувоқ ип. — *Убошини қийига энгаштирида ва чувоқ соқолини тузатиб, фикрда қолди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 айн. офтобчувоқ. Исинди чувоқда қушлар. «Шарқ юлдузи».

Чувоқ офтоб айн. офтобчувоқ.

ЧУВРИНДИ 1 Эски-туски, увада, жулдур (асосан, кийим-кечак ҳақида). -Чувринди чопончада эдинг, оёқларингда эски калиш.. кўча четида писта сотиб ўтирадинг, – деди Яхибоев. М. М. Дўст, Лолазор.

2 кўчма Эски, жулдур кийимли одам; қашшоқ. Наинки шу етимча чувринди ҳам эшонойи бўлиб, бизнинг қаторимизга қўшилса?! С. Анорбоев, Мехр. Сен-ку бир чувринди эдинг. Энди одам бўлиб қолдингеми? «Шарқ юлдузи».

ЧУВУЛЛАМОҚ айн. чувурламоқ. Ҳамма чувуллаб, раиснинг гапини маъқуллади. С. Сиёев, Отилиқ аёл. Чувуллашар шодланиб қушлар. Ўйғун.

ЧУВУР I Қоришиқ қий-чув, ғовур-ғувур гап, овоз; чугур. Кўчадаги хотинлар чувури, болалар йигиси юрагига ваҳм соларди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ЧУВУР II шв. айн. чубур. Шу ёмон чувур билан биздан илгари келибсан. «Алпомиши».

ЧУВУРЛАМОҚ Тартибсиз, ҳар ёқдан сўзламоқ, ғовур-ғувур, қий-чув қилмоқ. Қизлар кампирни алаҳситиши учун бирдан чувурлаб юборишиди. С. Аҳмад, Онажонлар.

ЧУВУР-ЧУВУР Чувур I с. такр. *Лак-лак* одам. Чувур-чувур қилиб, алланималарни гаплашишади. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси. Чувур-чувур тўхтади. Ҳ. Назир, Ёнар дарё.

ЧУВ-ЧУВ айн. чувур-чувур. Амаки дарвозани очиши билан болаларнинг чув-чуви эшилди. Газетадан.

ЧУЙМОҚ фольк. Овга қуш солмоқ; қуш солиб ов қилмоқ. Шаҳзодаси шунқор қувиб ҷийиб юрганда, Ҳизматкор беклари тинч бўнётарми? «Юсуф ва Аҳмад». Беклар чуяр олтин кўлга қушини. «Юнус пари».

ЧУК бол. Ўғил боланинг таносил аъзоси.

ЧУКБУРРОН [чук + ф. بُرَان – қирқиши, кесиш] этн. Хатна (ўғил) тўйида тўйининг охирги босқичи, боланинг чукини кесиш маросими. Ўғини чукбуррон қилдираётган экан. Э. Аъзам, Кечикаётган одам.

ЧУКРИ шв. Ровоч. [Хуррам:] Тоғдан чукри опекелиб сотишишни биласизми? «Ёшлиқ». Рангон тоғнинг ҳақиқий чўққилари, чукрилар тигиз ўғсан унгурлар.. ҳали олдинда эди. Ш. Бўтаев, Қўргонланган ой.

ЧУК(У)РОН с. т. айн. чукбуррон.

ЧУЛДИРАМОҚ 1 Шалдирамоқ, шилдирамоқ. Баҳор чоги чулдираган ирмоқлардан.. Салом бўлсин саҳоватли йил бошига. А. Орипов. Жилғаларда сувлар пастликларга шитоб билан чулдираб оқа бошлади. С. Аҳмад, Жимжитлик.

2 Чулдир-чулдир, ёқимли овоз билан сайрамоқ. Қир устида сўфитўргай нозик чулдиради. М. Мансуров, Ёмби. ..рўпарадаги қалин боғлар қўйнида бижилдок қушларнинг чулдираб сайрагани эшишилади. «Ёшлиқ».

3 Гўдакка хос гапирмоқ; бижирламоқ. Жамалаксоч қизалоқ ботинкаси билан эшикни тениб очиб, чулдираб, Жўрабек ака қаравоти ёнига келди. Мирмуҳсин, Қуламас қоя.

Чулдираб қолмоқ Қайфи ошиб ёки довдираб, тили гапга келмай қолмоқ. Ичкиликка Иваннинг энди иштаҳаси очилган пайтда Мутавали маст бўлиб чулдираб қолди. М. Осим, Элчилар. Азимбойвачча икки пиёладаёт қулдираб қолди. С. Аҳмад, Ҳукм.

ЧУЛДИРАТМОҚ 1 Чулдирамоқ фл. орт. н.

2 «Чулдир-чулдир» овоз чиқармоқ (хуштак чалганда, чилим чекканда ва б. ҳолатларда). Ҳуштакни чулдиратиб чалмоқ. Чилимни чулдиратиб тортмоқ.

ЧУЛДИР-ЧУЛДИР тақл. с. Сувнинг оқиши, қушларнинг сайраши, ҳуштакнинг чалиниши ва ш.к. да чиқадиган овозни ифодалайди. Сувнинг чулдир-чулдирни.

ЧУЛИ-ЧУЛИ: чули-чули бўлмоқ 1) бетартиб, бошбошдоқ бўлиб қолмоқ; 2) айн. чулдираб қолмоқ қ. чулдирамоқ 3.

ЧУЛКИ [р. чулки, бирл. – чулок < т. «чулғов, чулғамоқ» с. дан] Хотин-қизларнинг тиззадан юқоригача кийиладиган узун пайтоги. Капрон чулки.

ЧУЛОН шв. Шулон, тугун оши. Гўрўғлибек айтди: -Подшо деганинг қаторида нори бўлади, Ҳамиша фуқароларга бериб турадиган чулони бўлади. «Гўрўғлининг туғилиши».

ЧУЛЧИТ с.т. Гапга сира ҳам тушунмайдиган, гап уқмайдиган одам. [Фотима:] Ҳеч бўлмаса насибангни олсанг-чи! Қандоқ чулчитсан! А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар. [Малик:] Чулчитга ўхшаб нега гапга тушунмайсан? А. Кўчимов, Ҳалқа.

ЧУЛҒАМОҚ 1 Айлантириб, атрофлаб ўрамоқ, атрофига ўраб қўймоқ, ўраб чиқмоқ. Нари-бери бўз салласини бошига чулғаб..

дарвозадан ичкарига кириб бормоқда бўлган Сафар бўзчини маҳдум тўхтатди. А. Қодирий, Мехробдан чаён. Икромжон от жиловини эгар қошига омонатгина чулғаб, тол тагига келди. С. Аҳмад, Уфқ.

2 Қопламоқ, босмоқ, буркамоқ. Ҳона ичини гира-шира қоронғилик чулғади. «Ёшлиқ». Нурбек эти увшаганини, теграсини нимҳарир туман чулғаганини пайқади. «Ёшлиқ».

3 кўчма Руҳиятини, вужудини эгалламоқ, банд этмоқ, қамраб олмоқ. [Авазнинг] Кўксини алам, кек, ифодасиз бир ўтли түғён чулғади. С. Сиёев, Аваз. Сунбулахон аяни куни бўйи ваҳимали хаёллар чулғади. Мирмуҳсин, Умид. Шундагина бирдан Нурбекнинг вужудини кўркув чулғади. «Ёшлиқ».

ЧУМАК I шв. Жўмрак. Нормат яна уйда қамалиб қолди, энди эски чориқларни ямаш, чумаги синган чойнакларни чегалаш билан овунар эди. «Ёшлиқ».

ЧУМАК II: чумак урмоқ Ранг, тус олиб, қизариб пиша бошламоқ (эртапишар узум, чиллаки ҳақида). Бизнинг томорқадаги чиллаки ҳамманикидан олдин чумак уради. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси. Чиллаки чиллакини кўриб чумак уради Бир-биридан кўриб ўрнак олади, тақлид қиласди, бир-биридан ўрганади. Чиллаки чиллакини кўриб чумак уради, дегандек Зебонинг шодон руҳи, қараши Муҳаррамга кўча бошлади. Шуҳрат, Шинелли йиллар.

ЧУМОЛИ Оила, тўда бўлиб бир уядада яшайдиган кичкина ҳашарот; қумурсقا. Қизил чумоли. Қанотли чумоли. — Эрта кузнинг илиқ, майин, тиниқ тунидаги чумолининг япроқлар устида ўрмалагани ҳам эшишилади. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. Бир гал яримта бошоқни судраб кетаётгандаги чумолини кўрганман. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.

Чумоли бел Хипча, ингичка белли, нозик бел.

ЧУМОЛИЧА рвш. Чумолидай кичкина, зигирдай. Шу замон кўзингиз олдида бирдан Кичик чумолича қолгуси Фарҳод. А. Орипов. [Директор:] Тушунаман, ҳаммамиз ҳам ёшилкда ўт-олов бўлганмиз, кўзимизга фил ҳам чумолича кўринмаган. «Ёшлиқ».

ЧУМЧУҚ Кўпинча хонадонларга яқин жойларда яшайдиган, ҳашарот ва дон билан озиқланадиган кичкина қуш. Чумчукдан

кўрккан тариқ экмас. Мақол. — Чумчуклар чирқилайди — Шом бўлганга ўҳшайди. «Кўшиқлар». Ёмғир ёғаётгандаги шодон шовуллаған тарнов ҳам, бўғотдаги чумчуклар ҳам бир нимадан чўчигандай овозсиз қотди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

Чумчук пир этса, юраги шир этади Салга қўрқадиган, чўчийдиган, қўрқоқ одам ҳақида.

ЧУМЧУҚҚЎЗ Меваси жингалак туклар билан қопланган, бир йиллик доривор ўсимлик. Қўйма навбаҳорда илк кўкариб чиққан отқулоқ, чумчуккўз каби доривор гиёҳлардан тайёрланади. К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари. Унда митти-митти чумчуккўздан тортиб қўнғир қўзигуллару оссарик бойчечаклар ҳам очилиб ётарди. Ш. Холмираев, Сайланма.

ЧУН [ф. چون – қандай? нимага? айнан, худди; чунки] Ҳудди, айнан, -дек, ўхшаб. Кетиб тандин мадорим, гул юзим чун завфарон ўлди. Ҳамза. Кампир бир кун зор-зор чун абри навбаҳор ийғлаб.. мени бисёр танглика солди. Гайратий, Довдираш.

ЧУНКИ [ф. چونکى – чунки, зероки] сабаб боғл. Бош гап билан эргаш гапнинг сабабий боғланишини кўрсатади; «негаки», «сабаб шуки», «зероки» маъноларини билдиради. Ҷақимчилик ёмон иллатдир, чунки у туфайли одамлар ўртаси бузилади. Газетадан. Айниқса, стронций-90 хатарли, чунки у атом портлашларида ҳосил бўлади. «Фан ва турмуш». Янги сўзлар жуда кўп чиқди, чунки ҳалқ оғзаки ижоди ниҳоятда бой. Газетадан.

ЧУНОН [ф. چونان – шундай; шундай қилиб, шунчалик] рвш. Шунча, шундай, шу қадар, роса. Чунон ҳаракат қилди. Чунон уринса ҳам бўлмади. — Одамлар-чи тўпланди шу он Фарёдига қиломай тоқат. Бир қамишини ийғлатиб чунон, Сўнг ўзлари қилдилар роҳат. А. Орипов. Ҳонадонга шоду хуррамлик тўлиб-тошган чунон. Ҳабибий.

ЧУНОНАМ [асли чунон ҳам] с.т. Чунон ҳам, чунон. Рўзиевнинг чунонам жаҳли чиқдикни, асти қўяверинг. «Ёшлиқ». [Бузоқ] Газаб билан мўраганча, думини хода қилиб, чунонам югурди! «Шарқ юлдузи».

ЧУНОНЧИ [ф. چونانچى – шундайки, шунчаликки, зеро] Яъни, масалан; жумладан. У кўп тилни, чунончи, рус, инглиз, араб тилларини ўрганган. — Соҳи касалликлари

бир неча хил. Чунончи, сочининг тугунсимон касаллиги халқ орасида «сув сиркаси» деб аталади. «Фан ва турмуш».

ЧУРВАКА Майда-чуйда, ёш болалар. /Чори ота:/ Ёнимда ейман, ичаман, деб тишини қайраб турган беш-ўнта чурвақам йўқ. С. Нуров, Нарвон.

ЧУРР тақл. с. Ҳуштак овозига ўхашаш товушларни ифодалайди. Қоровул бинодан югуриб чиқиб, «чурр» этиб ҳуштагини чалди. «Ёшлик».

ЧУРРА Ички аъзолардан бирининг ёки улар бир қисмининг, мас., ичакнинг осилиб, бирор бўшлиққа ички қорин пардаси билан туртиб чиқиб қолишидан иборат касаллик; дабба. Чурра умуртқалараро дискдан чиқадиган бўлса, бел ва оёқларга оғриқ беради, ҳаракат чекланади. «ЎЗМЭ».

Чурраси тушмоқ 1) чурра касаллигига йўлиқмоқ. Орқадан қудасининг «ҳұҳ», «ҳұҳ» деб кетмон уриб, лой ағдаришини эшиштаганида, кўзидан ёш сирқиб чиқди: Чурраси тушиб қолмаса эди. А. Мухтор, Кумуш тола; 2) катта чиқим қилмоқ. Тўйининг ўзи бўладими, унча-мунчанинг чуррасини туширади. Шуҳрат, Умр поғоналари.

ЧУРРАК I Үрдакдан кичикроқ, ов қилинадиган ёввойи қуш. Кун чиққунча ов қилди, шундай олгир қушлар ақалли бир чурракни олмади. «Юсуф ва Аҳмад».

ЧУРРАК II: чуррак нон с.т. Кавказ халқларининг тўртбурчак шаклли тарам-тарам миллий нони.

ЧУРУК с.т. Эски, жулдур, чириб кетган. Чурук тўн. Чурук маҳси. ■ Чурук кўрпача ташланган сандик, палос – уйнинг бор жиҳози шу. «Ёшлик». Чурук костюм кийиб олган киши айниқса хирилаб кўп гапиради. «Шарқ юлдузи».

ЧУРУЛЛАМОҚ «Чурр» этган овоз чиқармоқ (ҳуштак ҳақида). Узоқда ҳуштак чуруллади. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.

ЧУРҚ: чурқ этмади Овоз чиқармади; оғиз очиб, бирор нарса демади, индамади. Йўлда Яхшибоев анчагача чурқ этмади. М. М. Дўст, Лолазор. Амакиси унча-мунчага чурқ этмайди, камган. «Ёшлик».

Чурқ этган товуш йўқ Ҳеч қандай товуш эшитилмайди, жимжит.

ЧУЧВАРА Ичига қийма солиб тутилган, мантидан кўра кичикроқ хамир овқат. Кўк чучвара. Қовурма чучвара. ■ Чучвара жа-

ҳон пазандалигига кенг тарқалган таом ҳибобланади. К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари. Вафо атторнинг келини бир лаган чучвара чиқарди. Н. Аминов, Ёлғончи фаришталар.

Чучварани хом санамоқ Йўқ ёки амалга ошмайдиган нарсага ишонмоқ; хом ўйламоқ, хомхаёл қилмоқ. Сен чучварани хом санаб юрибсан, ука, дўст билан душманни ажратолмайсан. И. Раҳим, Ихлос.

ЧУЧВАРАХОНА Чучвара пишириб, хўрндаларга хизмат қиладиган маҳсус ошхона.

ЧУЧИМОҚ 1 Ширин тортмоқ, ширин бўлмоқ. Ҳолва деган билан оғиз чучимайди. Мақол. ■ Қисқаси, ҳозир ширин гапирган билан оғиз чучимайди, бу қуруқ гап бўлади. А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда.

2 Қизиб, доф бўлиб тозаланмоқ. Энди отни советмоққа киришид: тузни сувга ивитиб, отни ювди.. зигир мойини чучитиб, ичига ишқор солиб ювди. «Гўрўғлининг туғилиши».

ЧУЧИТИЛМОҚ Чучитмоқ фл. мажҳ. н. Чучитилган мой ва қовурилган гўштнинг мазали ҳиди димоғларга урилди. Ойбек, Навоий. Кўшини ҳовлидан чучитилган жувоз мойининг иси келди. С. Аҳмад, Ҳукм.

ЧУЧИТИЛГАН СУВ Маҳсус йўл билан шўрии кетказилган денгиз суви.

ЧУЧКИРМОҚ айн. акса урмоқ қ. акса. Илгари Аҳмадали устма-уста чучкирса, «ғўза гуллаяпти», деб башорат қилар.. эди. «Ёшлик».

ЧУЧМАЛ 1 Тузи ёки шираси меъеридан кам, маза-матраси йўқ; бадхўр, totsiz, bemaza. Чучмал овқат. ■ [Нусратбек] Амунинг қизғиши-лойқа сувини эслатувчи чучмал қаҳвадан тотиб кўрди-ю, ичмади. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

2 кўчма салб. Тайинли бир маъноси йўқ; бетайин, ноаниқ, дудмол. Чучмал жавоб. Чучмал гап. ■ -Шунинг учун ер юзида чучмал одам кўп-да, – деди ўигит бармоқларини асабий ўйнабиб. Х. Султонов, Бир оқшом эртаги. Рухсат айланг, о буюк зот, тиз чўкай сизга, Ҳар хил чучмал тавозедан ўирокман гарчанд. А. Орипов, Йиллар армони. Дастёр ўигит чучмалгина ишишайиб, аравасини шийлон томон сурниб кетди. «Ёшлик».

ЧУЧМАЛЛАШМОҚ Бачканалашмоқ, бачкана бўлмоқ; дудмоллашмоқ. -Бир аёл бор

екан, — деди Баширжон чучмаланиб.. Н. Аминов, Ёлғончи фаришталар.

ЧУЧМУМА Эрта баҳорда очиладиган бинафшаранг, чоқоқ гулли ўтсимон ўсимлик ва унинг гули. Ёнбагирларда худди бирор атайлаб сағсар сиёҳ тўкиб юборган-дек, чучмумалар шамолда силкинади. С. Ахмад, Жимжитлик. Қизғалдоғу чучмумалар билан қопланган ариқ уватига беҳол чўкдим. А. Кўчимов, Ҳамза.

ЧУЧУК 1 Аччиқ эмас, нордон эмас; ширин. Чучук олма. Чучук анор. — Чучук қалампир асосий дармондориларнинг манбаи бўлиб.. айниқса, С дармондорига жуда бойдир. К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари. Лимонли шарбатлар, чучук чойлар.. ўзининг ижобий натижасини кўрсатмасдан қўймайди. Газетадан.

Чучук сув Таъми яхши, ичимли сув (дарё, булоқ ва ш. к. суви ҳақида). Чучук сувни соғиниш туйғуси ҳали менга таниш эмас, лекин шу дақиқадан уни мен сеза бошладим. А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда.

2 кўчма Кишига озор бермайдиган; ёқимили, кўнгилли, ширин. Бир аччиқнинг бир чучуги бор. Мақол. — Бир оғиз чучук сўз одамнинг кўнглини қанчалар кўтариади! Газетадан. Мени Юлдуз пари дейди, Тилим бордир болдан чучук. «Нурали».

3 кўчма Айрим товушларни (мас., «р»ни) тўла айта олмайдиган. Тили чучук бола. — Насимжон Файзуллаев, — деди чучук тил билан секретарь ва гилам четига омонатгина ўлтириб, сўзини давом эттириди. Ойбек, О. в. шабадалар.

ЧУЧУКЛИК 1 Чучук эканлик. Олманинг чучуклиги. Тилнинг чучуклиги.

2 Ширинлик, қанд-курс. Чучукликка ўч одам. Чучуклик билан чой ичмоқ.

ЧУЧУКМИЯ айн. ширинмия.

ЧУЧУКТОМОҚ айн. ширинтомоқ.

ЧУЧУТ: чучут отмоқ Сайрамоқ (бедана ҳақида). Наврузий беданаларнинг пайдар-пай сайрашлари кўклам келишига «Хушвақт, хушвақт» деб чучут отади. Ф. Гулом, Ёдгор

ЧУШКИРМОҚ шв. Акса урмоқ, аксирмоқ. Билинар-билинмас чушкирди. П. Турсун, Ўқитувчи.

ЧУҚУЛАМОҚ Ўйиб, ковлаб, чуқур(ча) ҳосил қилмоқ; чуқурламоқ. Эркиндан садо

чиқмас, у бошини эгуб, қумни чуқулаб ўтирадар эди. Газетадан.

Ер чуқулаб ўтироқ кам қўлл. айн. ер чизиб қолмоқ (ёки ўтироқ) қ. чизмоқ. Валижон.. бошини қуий согланча, ер чуқулаб ўтиради. О. Ёқубов, Ларза.

ЧУҚУР 1 от Қазилган, ўйилган ёки табиий чуқурлик, ўйик; ўра. Бирорга чуқур қазисанг, ўзинг ийқиласан. Мақол. — Бу ахлатларни тезда шупуриб, бир чуқурга тўкиб, устидан тупроқ тортаб.. А. Қодирий, Кичик асарлар. Кўчат келтириб, чуқурга қўяман, танасидан тутуб турман, Яхшибоев ўртасига тупроқ тортади. М. М. Дўст, Лолазор.

2 сфт. Сатҳдан анча паст; чўнқир, теран. Чуқур дарё. Чуқур ҳовуз. Чуқур жарлик. — Бинонинг ранги униқиб кетган, кўхна ёғоч дарвазаси олдидан чуқур ариқ оқарди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

Елкамнинг чуқури кўрсинг «Бирор жойга ҳеч қаҷон қадам босмайман» деган маънода айтиладиган ибора. -Шу магазинни елкамнинг чуқури кўрсинг, — деб жаҳи билан чиқиб кетди [қиз]. «Ёшлиқ».

3 рвш. Ичдан, ўпкадан тўлиб-тошиб чиққан ёки ўпкани тўлдирувчи. Қудрат «тушимми, ўнгимми?» деб чуқур хўрсинди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. Нигора чуқур нағас олди. «Шарқ юлдузи». Яхшибоев чуқур тин олди. М. М. Дўст, Лолазор.

4 сфт. кўчма Ҳар томонлама кенг, асосли, атрофли, теран. Чуқур маъно. Чуқур илмий текширишлар. — Олимнинг бу ишларда эълон қилган мақолалари чуқур таҳлилга эга эканлиги билан ажралиб туради. «ЎТА».

5 сфт. кўчма Кучли; беҳад катта. Чуқур қайғу. Чуқур сукунат. — Онанинг кўнглига чуқур ғашлик чўқкан. «Саодат». Тайёрланётган таомларнинг сифатидан ишиллар чуқур қониқиши ҳосил этишяпти. Газетадан.

6 рвш. Юзадан ичкарига, ич-ичига. Чуқур ботаверди юракка ханжар. Ҳ. Даврон.

7 рвш. Мустаҳкам, қаттиқ. Ҳалима Носированинг бекиёс санъати, табиий ва бетакрор овози ҳалқимиз қалбидан чуқур жой олди. «Саодат».

ЧУҚУРЛАМОҚ Чуқур қилмоқ, чуқур ковламоқ. Ўрани чуқурламоқ. Зовурни чуқурламоқ.

ЧУҚУРЛАШМОҚ 1 Чуқур бўлмоқ, чуқур тортмоқ. [Қариянинг] Сийрак қошлири бир-икки паст-баланд бўлди, пешонасидаги толим-толим ажинлари чуқурлашиди. «Ёшлик».

2 кўчма Кенгаймоқ, теранлашмоқ. Мұхаббати чуқурлашиди. Билими анча чуқурлашиди. — «Машраб», «Муштум» кулги мажмумаларимиз ҳажвияда унча чуқурлашолмайдилар. А. Қодирий, Кичик асарлар.

3 кўчма Жиддийлашмоқ, зўраймоқ. Муаммо чуқурлашиди. — Мархұмнинг шахси аниқланиб, маълумотлар бирин-кетин кўпайган сари, масала янада чуқурлашиб, калаванинг учи кўринай демасди. «Ёшлик».

ЧУҚУРЛИК 1 Чуқур жой; ўра, чоҳ. У [Султон тандирчи] битта-битта қадам ташлаб юради. Чуқурликлар, камарчалар олдида тўхтайди. «Ёшлик».

2 кўчма Чуқур эканлик, теранлик. Ўйгуннинг воқеавий шеврларида лиризмнинг, субъектив асоснинг чуқурлиги, эпик психологиязмнинг кучлилиги ҳам шундандир. «ЎТА».

ЧУҚУРЧА Кичкина, пастак чуқур. Бильярд чуқурчаси. Юз чуқурчаси. — Девор остидаги чуқурчада қон кўпикланиб турар.. эди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

ЧУҒЗ [ф. چەذ / چەذ - бойқуш] эск. кт. айн. бойқуш. Уфқи хонадонингда кулсин ҳар замон хуршиди баҳт, Ҳар тараф таҳти равоннинг топмасин чуғз ошён. Ф. Гулом. Ҳалқ ичдида басе бўлдум ағсона, Чуғз янглиғ, сўрма, жошим вайрона. Муқимий.

ЧУҒУЛЛАМОҚ айн. чуғурламоқ.

ЧУҒУР 1 айн.чувур I. Бир зумда эшик болалар чуғурига тўлди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 тақл. с. Баъзи қушларнинг баравар сайрашидан чиқадиган қоришиқ овозларни ифодалайди. Қушларнинг чуғурини, булоқлар жилғасининг шилдираганини эшишгандек бўларди. С. Аҳмад, Жимжитлик.

ЧУҒУРЛАМОҚ 1 «Чуғур-чуғур» овоз чиқармоқ, «чуғур-чуғур» сайрамоқ. Қушлар ошён қуриши ташвишида чуғураиди. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси

2 айн. чу́лдирамоқ 3. Уч яшар бола нима эканини биласизми? Билмайсиз.. Кўчадан келганингда, тиззангга ўтираса, қўлчаси билан юзингни силаса, чуғуласа. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

ЧУҒУРЛАШМОҚ 1 Чуғурламоқ фл. бирг. н. Қушлар чуғурашмоқда.

2 Баравар гапириб шовқин кўтармоқ. Болалар чуғурашди. — Ёмон одаммас бу, — баъзилар яна чуғурашади. Ш. Холмирзаев, Т. Усмонов, Сўнмас ўт.

ЧУҒУРЧУҚ Қора патли, гала бўлиб юрадиган, ерда ва дараҳтда ҳаракатланишга мослашган, ҳашарот ва мевалар билан озиқланадиган қуш. Ёз бўйи сон-саноқсиз ҳашаротларнинг бошига етадиган чуғурчук бир кунда 1230 километр учиди. «Фан ва турмуш». Боечарда тонг гира-ширасида чуғурчук, майналарнинг нағмаси авжга минади. С. Нуров, Нарвон.

ЧУҒУР-ЧУҒУР 1 Чуғур 2 с. тақр. Ҳовли жимжит, фақат сатҳида насибасини териб юрган мусиҷаларнинг қуқусио чумчукларнинг чуғур-чуғуригина жимжитликни бузади. «Ёшлик».

2 Қоришиқ ғовур-ғувур гап, овоз; чувур-чувур. Тушликка чиққан аёлларнинг чуғур-чуғури.. С. Зуннунова, Олов.

3 рвш. Ўзаро суҳбат, гурунг. Она-бала чуғур-чуғур қилиб, ошга дамтовоқни бостиришгач.. ҳовлига тушшиди. Газетадан.

ЧУҲ айн. чув I. [Юсуф] Отни «чуҳ» деб ҳайдаб ўтиб кетаверди. «Юсуф ва Аҳмад».

ЧУҲЛАМОҚ «Чуҳ» деб отни юришга унданмоқ.

ЧЎБИР шв. айн. чубур. Яхшибоев чўбирини тўрдаги охурга боғлаб, тумшуғига тўрва илди. М. М. Дўст, Лолазор. Оғажон, менинг ёдимга плугдан чиққан чўбир от тушди. Ш. Холмирзаев, Сайланма.

ЧЎГИР 1 айн. чўгири.

2 айн. чўкиртак.

ЧЎГИРИ Сариқ ёки малларанг йўлли, олапўчоқ, эртапишар ширин маҳаллий қовун нави. Чўгири тилимидек олтинранг ой оҳиста сузар эди. «Ёшлик».

ЧЎГИРМА Хоразм ва Қорақалпогис-тонда расм бўлган катта мўйна қалпоқ. Абу Наср елкасига ямоқ тушган бўз чопонли боланинг бошидаги қўтирир чўгирмасига қараб, ўйга толди. М. Осим, Карвон йўлларида. Бошида улкан чўгирма, почапўстинининг этагини ҳилпиратиб Ўтар бобо келди. С. Сиёев, Аваз. Иккалови ҳам чўгирма, тўн ва чориқ кийган. Э. Самандар, Тангри қудуғи.

ЧЎЗАЛА шв. Бор бўйича чўзилиб; узала. [Бузрукхўжас] Остига чала қуриган бедадан

тұшаб, бошига ҳам катта бир богини құйыб, құзала тушиб ётиб олди. Х. Тұхтабоев, Йиллар ва йұллар.

ЧҮЗИЛМОҚ Құзмоқ фл. ўзл. ва мажх. н. Синов мұддатын раҳбарият томонидан яна бир ойга құзилди. Йұғон құзилар, ингічка узилар. Мақол. — Құллар ошга құзилди. М. М. Дұст, Лолазор.

2 Бүйін чүзіб, тик турған ёки ўтирган қолда гавда билан юқорига ёки бирор тарафға интилмоқ. Нариги хонада шовқин әшиштілди. Яхшибоев құзилиб қараб, кечаги «әлчи»ни құрди. М. М. Дұст, Лолазор. ..пакана шоғөр оёқ учида құзилиб, орқа бортнинг илгагини күтәрар.. дадам бортни тұтғанча, унға күмаклашарди. Ы. Ҳошимов, Иккі эшик ораси.

3 Узунасига катта ҳудудни әгалламоқ, жойлашмоқ. Бир тарафи — даشت, бир тарафи — тоғ, сойликлар ичіда чилвирдай құзилиб ётған қишлоқ экан. М. М. Дұст, Лолазор. Тепаликлар қишлоқ чегарасынча құзилған экан. Газетадан.

4 Бүйінга узаймоқ, ўсмоқ. Интизорлик да бүйі құзилиб, еси кириб, Саттор ақасынинг қадрига етадиган бұлыб қолади бу пичингчи пүчүк. А. Мұхтор, Кумуш тола.

5 Узоқ давом этмоқ. Беҳаловат кече унинг назаріда анча құзилди. Ҳ. Назир, Ёнар дарё. [Жарроҳ:] Олдиндан айтиб құйяй.. даволаныш мұддаты бир ылғалаға құзилиб кетиши мүмкін. «Ёшлик».

6 Узала тушиб ётмоқ. Арқон құзилиб ётибди. — Гүлчехра ноилож уйға қайтиб келиб, ўрнига құзилди. «Саодат». [Абдурахманбай:] Мен жиндак құзилмасам бұлмайды, иситтам бор. Х. Тұхтабоев, Йиллар ва йұллар.

7 Чарчаб, қолдан тойиб йиқилмоқ. [Директор:] Агар мен бир күн у қылған ишини қылсам, әртасынша ишга чиқолмай, құзилиб қоламан. «Ёшлик».

8 күйма Күп, узоқ гапирмоқ. Нотиқ роса құзилди.

ЧҮЗИЛУВЧАН Яхши құзиладиган. Құзилувчан толалар. Құзилувчан модда.

ЧҮЗИЛУВЧАНЛИК Яхши құзилиш хусусияттың әғалик. Модданың құзилувчанлығы. Толаниң құзилувчанлығын текширмоқ.

ЧҮЗИНЧОҚ Бүйін әніңа нисбатан анча узун; чүзиқ, узунчоқ. Құзинчоқ юз. Құ-

зинчоқ ҳовли. Құзинчоқ қовоқ. — Аёли мұлзам тортыб, мунғайыб қолди. Чиройли құзинчоқ юзида ёноқлари ёнди. С. Нурев, Нарвон. Гаванадан үчган самолёт Чилининг құзинчоқ харитаси бүйлаб учыб, қайсидир күрғазни кесиб, Панамага түшди. М. М. Дұст, Лолазор.

ЧҮЗИҚ 1 айн. құзинчоқ. Құзиқ юз. Құзиқ стол. Құзиқ супа. — Каталакдеккина ҳовли экан, иккі-үч уй, охирда нұраб ётған құзиқ айвон — бор-әйғи шу. Х. Тұхтабоев, Йиллар ва йұллар.

2 Ұзоқ давом этган ёки этадиган, узун, давомли (овоз, товуш, ҳайқириқ ва ш. к. ҳақида). Құзиқ овоз. — Олислаб бораётған паровоз, нола чеккандек, құзиқ гудок қалди. Ү. Ҳошимов, Иккі эшик ораси.

3 тлш. Ұзоқ, давомли талаффуз этиладиган. Құзиқ унли. Құзиқ бүйгін.

ЧҮЗИҚЛІК 1 Құзиқ бўлишилик.

2 тлш. Талаффузнинг узунлиги, давомлилиги. Үнли товушларнинг құзиқлиги.

ЧҮЗМА Хамирни юпқа ёйиб, юзига пиёз, баъзан қийма солиб, ёғда пишириладиган тансық овқат, юпқа. Құзма құлмоқ. — Бир оҳангаронликнинг тұйига келган нон, қатлама, құzmанинг ўзига тұққизта сандық тұлғибди. М. Алавия, Түйларимиз ҳақида.

ЧҮЗМА-ЧАЛПАК Ёғда пиширилған юпқа хамир таомлар.

ЧҮЗМОҚ 1 Тортыб узайтироқ, узайтироқ, Резинкани құзмоқ. Хамирни құзмоқ. — [Жайрона:] Полуфабрикат магазинидан музлатилған чучвара, гувалача қылғы тайёрланған котлет, ёғли хамир, құзиб құйилған лаймонларни откелиб, пишириб юрган одамман. С. Аҳмад, Жимжитлик.

2 Уриб, пачақлаб, чигирдан ўтказиб ёки бошқа бирор йұл билан узайтироқ, ўймоқ. Симни болғалаб құзмоқ. — Қоратой.. қизил үйінде бұлған темир парчасини болға билан гүрсурса урап, яссылар, құзар, қайырап әди. Ойбек, Танланған асарлар.

3 күйма Бир гапни ҳадеб гапиравермоқ, гап чайнамоқ, әзмалик құлмоқ. Отанғ темирчи бұлса ҳам, гапни құзма. Мақол. — Гапни құзманғ, — жеркинди Ҳақназаров.. О. Мұхтор, Эгилган бош.

4 Құлни, тана аъзоларини юқорига ёки олдинга узатмоқ, құзилтироқ. [Аваz] Қаламга құл қүзди. С. Сиёев, Аваz. Тожинисо бегим нола билан күкка құзған құлларини ерга

ташлаб энгашди. «Ёшлик. Креслога ўтириб, оёгини олдинга чўэди. «Саодат».

5 Кўл узатиб, бирор нарсани бермоқ. Қараса, юзлари шафтоликоқидай бурушик бир кампир қандолатфурушга кумуш танга чўзиб турарди. С. Сиёев, Аваз.

6 Узайтирмоқ (муддат, вақт ва ш.к. ҳақида). Ўқув ийлини авгуистгача чўзмоқ. — Уша жойда.. элчихона ходимлари озгина койинган бўлиб, визасини чўзиб беришиди. М. М. Дўст, Лолазор.

7 Орқага судрамоқ, кечиктирмоқ, пайсалга солмоқ. Экин кампаниясини чўзиб юборманг. — Шошилмасликнинг иккинчи, ҳам кучли сабаби, мумкин қадар тўйини узоққа чўзиб, шу воситада Анварни соғиши.. эди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

8 Иқтисод қилиб, тежаб-тергаб, кўпга етказмоқ. Оз нул олса ҳам, чўзиб-чўзиб, уч кунга етказди. — Бу маблагни у [Тўғонбек] анча чўэди. Ойбек, Навоий.

Бўй чўзмоқ қ. бўй I 3. Кекирдак чўзмоқ қ. кекирдак.

ЧЎЗФИ тлш. эск. Унли товуш ва унинг график белгиси (араб алифбосидан фойдаланилган вақтларда). У [Саидакбар] ҳарфларнинг чўзғиларини эри-буғри ёзарди. С. Айний, Эсадаликлар.

ЧЎЗФИЛАМОҚ Чўзиб тортмоқ, тортқиламоқ; чўзиб-чўзиб узайтирмоқ. [Омонни] Кўтариб боряпман-у, нуқул қулоғимни чўзғилаб ўйнайди. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.

ЧЎК: чўк тушмоқ айн. чўк(ка) тушмоқ қ. чўк(ка). Чўк тушшиб ўтирмоқ. — Вужуди қулоққа айланаб, Юнусхон онаси сари энгашди, чўк тушди. «Ёшлик». [Амаки] Кўккис бандидан узилган шоҳдек гурсиллаб, кигиз устида чўк тушди. Н. Қиличев, Чифирик.

ЧЎКАР айн. чўкарканд. Чўкар қовун магзи кўм-кўк.. Шундай шарват-қандингиз манов ёқда қолади. М. Кўшмоқов.

ЧЎКАРҚАНД Қовуннинг ширин бир нави.

ЧЎКИК Ичига кирган, чўккан, ботган; ботик. Қобилжоннинг чўкик юзидан Қони қочди, сабри қолмади. Ҳ. Пўлат. Муаллима она.. чўкик кўринадиган ўйчан кўзларини болаларга тикди. «Ёшлик».

ЧЎКИНДИ 1 Тинган суюқликнинг тагига чўккан қуйқаси, тагида тўпланиб қолган лойқа. Агар Орол денгизининг суви қуриб,

унинг сатҳидаги чўкинди тузларни қуюн учирса, бир қанча областларни метрлаб қалинликда туз қоплар экан. А. Нурмуродов, Уруш бевалари.

2 геол. Узоқ ўтмишда мавжуд бўлган, сув ҳавзаларининг тагидаги қолдиқлардан юзага келган тоғ жинслари. Тоғ жинсларининг нураши натижасида, шунингдек, чўкинди тарзидаги бўлган экзоген конларда ҳам олтин учраса-да, лекин улар кўпинча саноат аҳамиятига эга бўлмайди. «Фан ва турмуш».

ЧЎКИР айн. чўкиртак. Оёғимни чўкиртилиб, Давлатим сагана бўлиб.. «Юсуф ва Аҳмад».

ЧЎКИРТИК тиш айн. чўкиртак тиш қ. чўкиртак. [Кампирнинг] Ора-сира қолган чўкиртишлари кўриниб кетди. «Ёшлик».

ЧЎКИРЛИК Тикан қоплаган ер, тиканзор. Чўкирликда яланг оёқ елганда, Сўнгги пушмон наф бермайди, Юсуфжон! «Юсуф ва Аҳмад».

ЧЎКИРМОҚ 1 Тиз чўктирмоқ, чўккалматмоқ (асосан тия ҳақида). Тияни чўкириб минмоқ.

2 кўчма Ўкситмоқ, чўктирмоқ. Ярадорман, деб кўнглингни чўкирма. «Юсуф ва Аҳмад». Кўнглини чўкирма мендай бувишни.. «Интизор».

ЧЎКИРТАК Чақиртиканакдай ўткирсиниқ-мертиқ шоҳ, илдиз, поя ва ш.к. [Мустафо] Аввал сочилиб ётган чўкиртакларни эринмай териб ташлади.. М. М. Дўст, Галатепа қиссалари. Бир-икки ёмғир кўрган чўкиртаклар қўнғир тус олган. «Ёшлик».

ЧЎКИРТАК тиш Чириган, еликкан синиқ-мертиқ тиш.

ЧЎКИЧ Қаттиқ тошлоқ ер, муз ва ш.к. ни қазиши, ковлаш учун ишлатиладиган, учи ўткир пўлат асбоб; метин. Чўкич урмоқ. — Лекин фақат оёқ билан чиқмаслар тоққа, Арқон керак, чўкич керак, керак от-улов. А. Орипов. Бирор чўкич билан заранг ерни юмшатади, тўп-тўп одам юқорига шагал ташшиди. «Ёшлик».

ЧЎКИЧЛАМОҚ 1 Чўкич билан уриб бўшатмоқ, ушатмоқ, бузмоқ, қазимоқ, ковламоқ. Кўмғир чўкичламоқ. — Шу вақтда бир жинғилни томири билан чўкичлаб ковлай берди. «Нурали».

2 Болғалаб ишлов бермоқ. Олам бўйи тарқалди шиор: Қиличларни қайта чўкичлаб,

Биз уларни оловда ушлаб, Омоч, ўроқ қилай-
лик тайёр! М. Шайхзода.

**ЧҮК(КА): чүк(ка) түшмоқ айн. чүкка-
ламоқ 1. Рустам бобо қиблага қараб чүкка
тушиди-да, пичирлаб, қалима ўгира бошла-
ди. Х. Тұхтабоев, Йиллар ва йұллар. Кампир
уни [қийикни] эшик олдида қолдириб, ич-
каридан пақыр олиб чиқди-да, чүкка түш-
гана, пов-пов соға бошлайди. С. Ахмад,
Жимжитлик.**

2 айн. тиз чүкмоқ қ. тиз I. Юзларинги
майлуга яшир, Керак эмас нозлар, имолар.
Гүзіллікнинг қошида ахир Чүкка түшганды-
хатто худолар. А. Орипов.

ЧҮККАЛАМОҚ 1 Оёқларни тиззадан
букиб, тиз ва оёқ қафтларига таяниб ўтиро-
моқ, чүкка тушиб ўтироқ, чүкка түшмоқ.
Султон пиён гиламга чүккалаб, майин, ин-
гичка овозда гап бошлади. Н. Аминов,
Қаҳқаҳа. Ойсара шошилмай бориб, бешик
ёнига чүккалади. Ў. Ҳошимов, Икки эшик
ораси. Зулхумор ерда чүккалаб ўтирганича,
атрофга аланглади. М. Мансуров, Әмби.

2 Бирор нарса таъсирида оёқлари бу-
килиб, тиззаларга таяниб қолмоқ, тиз
чүкмоқ. Дадам, бирор оғиғидан чалиб юбор-
гандек, чүккалаб қолди. Ў. Ҳошимов, Икки
эшик ораси. Ўша заҳоти ойимнинг қўлидан
капири учиб кетди. Бошидаги жун рўмоли
елкасига тушиб, қорга чүккалаб қолди. Ў.
Ҳошимов, Икки эшик ораси.

ЧҮКМА айн. чўкинди 1. Машинасозликда
мос келувчи электролитлар ўйқулиги сабабли
төллурнинг электролитик чўкмаси шу вақт-
гача қўлланмай келарди. «Фан ва турмуш».

2 Ер сатхининг чуқурлашиб, чўкиб қол-
ган қисми. Бухоро дельтасининг юзаси те-
кис бўлса ҳам.. кичик-кичик чўкмалар кўп.
П. Суломов, Зарафшон этакларид.

ЧҮКМОҚ 1 Тиззаламоқ, чўкка түшмоқ.
Чўк, деса, тия ҳам чўкар. Мақол. — Унинг
[қудукнинг] ёнига чўккан нортуяни эса, бо-
ра-бора қўм кўмиб, улкан түяятепага ай-
лантирибди. М. Мансуров, Әмби.

Тиз чўкмоқ қ. тиз 1. Мард номардга тиз
чўкмас. Мақол. — ..бир пешин чоги пайкал-
да [Анвар] тиз чўкиб, Севаргулжон, мен
сизни севаман, деди. Н. Қиличев, Чиририқ.

2 Умуман, бирор жойга ўтироқ. Турди
ғилай Малик муаллимнинг ёнига чўкди. А.
Қўчимов, Ҳалқа. Ранги ўчган ўринидикка
чўкканча, барглари тўкилган намчил новда-

ни томоша қиляпман. «Ёшлик». Нуралы ито-
аткорлик билан супага чўкди. «Шарқ юлду-
зи». Ҳориганимдан ношлож тўнкага чўкдим.
«Ёшлик».

3 Сатҳ, юзадаги дастлабки вазиятига
нисбатан пастламоқ; ботмоқ; ич-ичига ки-
риб кетмоқ. Ер сатхининг бир хил жойлари
чўкиб, бошқа жойлари кўтарилиб туради.
«Фан ва турмуш». Алимардон унинг.. ичига
чўккан кўзларига бир лаҳза тикилиб қолди.
Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

4 Тиниб, тагига ўтироқ, тинмоқ (суюқ-
ликдаги аралашма, қуйқа ва ш.к. ҳақида).
Лойқа чўкиб, сув тиниклашибди. Намакоб-
нинг тузи тагига чўкиб қолибди.

5 Фарқ бўлмоқ, ботмоқ; сувга ботиб,
оқиб ҳалок бўлмоқ. Чўкаётган чўпга ёпишар.
Мақол. — [Аёл] Беихтиёр мувозанатини
йўқотиб, сувга чўкди. «Ёшлик».

6 кўчма Қадди, бўйи қисқариб, пастрок,
калтароқ бўлиб қолмоқ, қисқа тортмоқ.
Унинг [Баширжоннинг] бўйи бир қарич
чўккандек, елкалари чиқиб, қомати олдинга
энгашиб қолгандек эди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.
Эрининг ранги докадек оқарип кетган, ўзи
бир зумда чўкиб, кичкина бўлиб қолганди. С.
Зунунува, Гўдак ҳиди. Деворлар жим чў-
каверади.. Х. Даврон.

7 Тепадан пастга тушиб, сатҳни қоп-
ламоқ. Осмон юзини қоплаган қуюқ сарғиш
чанг ерга чўкди. Мирмуҳсин, Фурбатдаги
одам. Баланд тоққа чўқар қор. «Нуралы».

8 Қопламоқ, ёйилмоқ. Оқшом чўкди. —
Тун оғиб, қоронғилик чўкди. Мирмуҳсин,
Темур Малик. Қишлоққа тун чўка бош-
лаганда, менга жиян саналмиш Зокир иш-
дан қайтди. «Ёшлик».

9 кўчма Эгалламоқ, ўрнашмоқ (руҳий
ҳолатга нисбатан). Онанинг кўнглига чуқур
ғашлик чўккан. «Саодат». [Яхшибоев:] Мехр
кейин келди, армонларим юрагимнинг тубига
чўкди. М. М. Дўст, Лолазор. Хотира — уну-
тилмас, унумтиб бўлмас армон. Юрак қаърига
чўккан хаёл. «ЎТА».

10 Маълум муддат давом қилмоқ. Орага
оғир жимлик чўкди. «Ёшлик». Суҳбат узи-
либ, орага сукунат чўкди. «Саодат».

11 кўчма Руҳий тушкунликка түшмоқ.
Фарзандининг ўлимидан сўнг она анча чўкиб
қолди. Газетадан. Эрининг хиёнати Фази-
латни беҳад чўқтириб юборди. «Ёшлик».

12 кўчма Иқтисодий жиҳатдан танг ахволга тушмоқ; орқада қолмоқ. У [Исмоилова] чўкиб қолган бир неча колхозни бирлаштириб, уларни кўтаришга раҳбарлик қилди. Н. Сафаров, Оловли излар.

Кўнгли чўкмоқ қ. кўнгил 1. -Харис деманг, отимнинг кўнгли чўкади, — деб Авазхон отининг саргисини силади. «Гулшанбоғ». Оқ тя чўқди Биринчи, дастлабки қор ёғди.

ЧЎЛ 1 Ўсимлик жуда кам ўсадиган, доимий қуруқ ва иссиқ иқлимли, сувсиз бепоён даشت; саҳро, биёбон. Қизилкўм чўллари. Қақроқ чўл. Бойсун чўли. Тома-томуна кўл бўлур, Ҳеч томмаса, чўл бўлур. Мақол. — Поезд Малик чўли бағрини тилиб борарди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа. Мен бу чўллар қўйнида туғилиб топдим камол. А. Орипов. Чўл шамоллари, жумладан, гармсөл ҳавони қуруқлаштиради. «Фан ва турмуш».

2 кўчма кам қўлл. Ташна, зор. Болага чўл хотин.

ЧЎЛИСТОН Чўл-биёбондан иборат бўлган ер, қуруқ саҳро. Амунинг ўнг қирғигидаги бепоён чўлистойнда биридан-бiri даҳшатли воқеалар юз бера бошлади. М. Осим, Аждодларимиз қиссаси. Сенинг босган изинг бўлган гулистойн, Неча душман элин қилдинг чўлистойн. «Маликаи айёр».

ЧЎЛИҚ шв. Кичик чўпон, чўпоннинг ёрдамчиси. Ойчинор балогатга етгач, уни Холиёрнинг чўлиги севиб қолади. «Фан ва турмуш». Ҳолбўта.. ўзим ана шу чўпонга чўлиқ бўлсан.. деб ўйларди. «Ёшлик».

ЧЎЛИҚЧИ айн. чўлиқ.

ЧЎЛЛАМОҚ Сувга ташна бўлмоқ; сувсамоқ, чанқамоқ. Чўллаб, оғзим қақраб кетди. Чўллаган ерлар. Чўллаган ғўзалар. — Саҳрода чўллаган гарип ўйловчи Бўтана сувни ҳам шарбат деб тотар. Уйғун.

ЧЎЛЛАНИШ Қурғоқчил иқлимли ўлкаларда экологик тизимларнинг бузилиши: табиий ўсимликлар ва ҳайвонлар тури ва миқдорининг камайиши, тупроқ унумдорлигининг пасайиши ва ш.к. Дунёда 250 миллион киши чўлланиши жараёнидан азият чекмоқда. Газетадан. Минтақамизда ҳам чўлланиш давом этаяти. Газетадан.

ЧЎЛЛИК Чўлда яшовчи киши, чўл кишиси. Қўргина маданий-майиши объектлар чўлликларга хизмат қиляпти. Газетадан.

ЧЎЛОҚ 1 Оёғи майиб; оқсоқ. Чўлоқ киши. Чўлоқ қуш. Чўлоқ бўлсанг ҳам, нўноқ

бўлма. — Ибройим чўлоқнинг сўзларидан сўнг узунқулоқ маҳобатлар урчигани муқаррар. М. М. Дўст, Лолазор. [Жувоннинг эри] Чўлоқ бўлса, девор ошиб, ўғирлик қилиб бўлмагандир. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.

2 Кўли ёки оёғи йўқ; ногирон, инвалид. Кўли чўлоқ одам.

3 с. т. Оёғи синиқ, синган (стол, стул ва ш.к. ҳақида). Чўлоқ стул.

Чўлоқ кетмон Дастаси калта ёки синган кетмон.

ЧЎЛОҚЛАНМОҚ 1 Оқсаб юрмоқ, оқсоқланмоқ, оқсамоқ. Тангриқул чўлоқланниб, кўзини ушлаб, бошқа сўқмоқ билан жарлиқдан чиқиб кетди. Мирмуҳсин, Илдизлар ва япроқлар. Дадам чўлоқланниб югурди. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.

2 Оёқ ёки қўлдан ажралиб, ногирон, инвалид бўлиб қолмоқ.

ЧЎЛОҚЛИК 1 Чўлоқ бўлишлик. Оёқнинг чўлоқлиги. Қўлнинг чўлоқлиги. Стулнинг чўлоқлиги.

2 Оқсоқланиб юриш, оқсоқлик. У чўлоқланар, аммо чўлоқлик ва оғриқни жаҳзил билан енгмоқчи бўлгандай, тўғри босишга тиришар, лекин зардаси бир неча қадамга етар эди, холос. Ойбек, Қуёш қораймас.

ЧЎЛП тақл. с. Нарсаларнинг сувга урилиши, бўса олиш ва ш.к. ҳаракатлардан ҳосил бўладиган товушларни билдиради. Ҳовзда кичик балиқча «чўлп» сакраб, кумуш биқинини кўрсатди-да, сув юзида ҳалқачалар қолдирив кетди. С. Нуров, Нарвон. [Марат қизнинг] Қулогининг остигнасидан чўлп этиб ўтиб қўйди. Ж. Абдуллахонов, Ҳонадон.

ЧЎЛПИ I Аёлларнинг сочга тақиладиган ёки кўкракка тушириб юриладиган, кумуш ёки олтиндан ясалган зийнат буюми. Шол рўмёл ўраган кадхудо оналарнинг елкасида кумуш чўлти жиринглайди. С. Сиёев, Аваз. Сора кампирнинг сочи учидаги чўлпилари шиқирлаб, юқорига кўтарилиди. «Ёшлик».. кекса киши бир жуфт кумуш чўлпни билан тиллақош ўтказиб, эвазига ярим халтагина ун олди. С. Анорбоев, Сайли.

ЧЎЛПИ II шв. Човлисимон саватча. Лак-ка балиқлар шу қадар кўпки, чўлп.. сувга тиқилса бас, тўлиб чиқаверади. Э. Самандар, Тангри қудуғи.

ЧЎЛПИЛЛАМОҚ «Чўлп-чўлп» овоз чиқармоқ. Тош сувга чўлпилаб тушди.

ЧҮЛПОН 1 (Ч — катта) астр. Ёруғ тонг юлдузи; Зухра, Венера. Осмон элининг турфа-туман юлдузи кўпидир, Хўбдир бариси, равшани — Чўлпон, ёзажакман. А. Орипов.

2 кўчма Гўзал, чиройли, шаҳло (кўз ҳақида). Ўйнатиб қош, дилни ўртаб, кўзи чўлпоним келур. Ўйғун. Шу чўлпон кўзларнинг буюк ҳурмати, Шу ақиқ лабларнинг рост сўзи дея, Сўйланг-чи, вафонинг надир қиммати, Сиз ҳам кутганмисиз бирор сония?! А. Орипов.

3 Чўлпон (хотин-қизлар исми).

ЧЎЛП-ЧЎЛП Чўлп с. тақр. Онам мени бағрига босиб, юз-кўзим демай, чўлп-чўлп ўна бошлади. А. Кўчимов, Ҳалқа.

ЧЎЛТОҚ 1 Юлинган, кесилган, калта, тўмтоқ. Чўлтоқ дум. — [Нормат.] Шариф отолмайди — қўли чўлтоқ. «Ёшлик». Чўпон бола яйловда зерикаб ўтирганида, урушда кўрганларини чўлтоқ қалам билан бир парча қоғозга тушира бошлади. М. М. Дўст, Лолазор.

2 кўчма Нотўла, юмалоқ-ёстиқ, тўмтоқ. Чўлтоқ жавоб. Инишони чўлтоқ қилиб қўйибиз. Жавоб чўлтоқ бўлиб қолди.

ЧЎЛЯЛПИЗ Ёввойи ялпиз, кийикўтлар туркумига мансуб бир йиллик ўт.

ЧЎЛҚУВАР Чўлни ўзлаштирувчи, кўриқ ерларни экиб обод қилувчи. Чўлқуварларнинг фарзандлари ҳам яхши мактабларда ўқиши керак. Газетадан.

ЧЎМИЛМОҚ 1 Чиниқиши, даволаниш мақсадида ёки иссиқдан дарё, ҳовуз ва ш. к. сувига тушиб сузига юрмоқ. Умид мошичирини туширди, ундан кейин анҳорга чўмилгани жўнади. Мирмуҳсин, Умид.

2 Ечиниб ювинмоқ. Душда чўмилмоқ. Ҳаммомда чўмилмоқ. — [Фотима] Кечқурун Рашид абзининг мўрчасига борамиз.. Сизам юринг. Маза қилиб чўмилиб келамиз. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.

3 кўчма Кўмилмоқ, чўммоқ, ботмоқ. Океан ҳам нур қўйнида чўмиларди. «Ёшлик» Шабнамга чўмилиб, кўз очар дунё. Газетадан.

ЧЎМИЧ Суюқ овқатни шопириш ва сузиш учун ишлатиладиган, узун дастали рўзгор асбоби; ёғлоғи. Ёғоч чўмич. Сирланган чўмич. Қозонда бўлса, чўмичга чиқар. Мажқол. Туяни чўмич билан сугориб бўлмас. Мажқол. — ..қозонда сут қайнаган, сут чўмичда шопирилган, чўмичга қасмоқ ҳиди уннаган. М. М. Дўст, Лолазор.

Чўмичда қоқмоқ Бироннинг ҳақини, тегишини қоқиб, уриб қолмоқ. -Ҳамто энг олийжаноб мақсадлар бўлганда ҳам, — дейди Юсупов, — оддий одамларни чўмичда қоқмаслик керак. Газетадан.

2 Бирор идишдан сув олиш учун ишлатиладиган, дастаси калта, ёғоч, металл ёки пластмассадан қилинган рўзгор асбоби. Саид сув тўла чўмични узатиётганда, бир култум сув отасининг сонига тўкилиб кетди. «Ёшлик».

Экскаватор чўмичи Экскаваторнинг қум, тупроқ оладиган қисми; ковш.

ЧЎМИЧЛАМОҚ Чўмич билан сузмоқ ёки ўлчамоқ. Ҳўрандалар сотувчининг атрофини ўраб, ерга чўққайиб ўтирибдилар. Ошапазлар [овқатни] чўмичлаб сузига бериб турибди. Ф. Ғулом, Шум бола. Ҳотин-халаждаладан чиқиб, ўчоқбошидаги катта флягадан чўмичлаб сув ича бошлади. С. Сиёев, Отлиқ аёл.

ЧЎММОҚ 1 Суюқликка, сувга ёки юмшоқ нарсага ботмоқ, чўкмоқ, кўмилмоқ. Сувга чўммоқ. — Саодат.. ич қўйлагига бир оз атири сепиб олгач, оқ чойшаблар орасига кириб, парёстиққа чўмди. И. Раҳим, Ихлос. Бир кун томчи бўлиб, абадият Денгизига чўмиб кетаман. Ўйғун.

2 кўчма Берилмоқ, кўмилмоқ, ботмоқ. Ҳаёлга чўммоқ. — Мунчоқ кўзларингни тикиб турадинг, Чўмсан ҳаёлларга гоҳо, каклигим. А. Орипов. Ҳаёлга чўмган кишига олдидағи ҳақиқатдан ҳироқларда бўлган ҳаёлий ҳур-ғилмонлар ортиқча лаззатлидир. А. Қодирий, Кичик асарлар.

3 Юзага келмоқ; қарор топмоқ; чўкмоқ. Ёдгор жиддий сукунат чўмган залга қараб қўйди. Ў. Ҳошимов, Қалбинга қулоқ сол.

4 кўчма Кўмилмоқ, қопланмоқ. Қийғос гулга чўмар ҳар битта оғоч. «Саодат». Аброр ой нурларига чўмган саҳрордан қайтаётib, ўзини худди.. ой сатҳида кетаётган одамдек ҳис этди. О. Мухтор, Эгилган бош.

ЧЎНГ [хит.] шв. Катта, улкан; зўр; кучли. Чўнг харсанг. Чўнг гавдали. Чўнг дарё. — [Яхшибоев] Сездик, Қўзибойнинг дардлари чўнг. М. М. Дўст, Лолазор. Укиши чўнг бувам бўладилар-да! Ҳ. Шайхов, Туташ оламлар. Билаги чўнг баҳодир ночор қолган шоҳни опичлаганча, хатарсиз жойга еткизади. А. Дилмуродов, Фано даштидаги қуш. Нақадар

сулувсан, нақадар инжу, Эй, сен шимол юртин чўнг ўрмонлари. А. Орипов.

ЧҮНТАК 1 Кийимнинг пул ва б. зарур енгил нарсалар олиб юриш учун тикилган сиртқи ёки ички халтаси; кисса. Ён чўнтақ. *Устки чўнтақ. Соат чўнтақ.* — Бирор жойда топилса ногоҳ гавҳар донаси, Чўнтағи тешик ҳар ким даъво қилган ҳамиша. А. Орипов.

Чўнтағидан тушиб қолган с.т. Бирорлардан қолиб кетган; сийқаси чиққан. Қачонлардир *Фарбнинг чўнтағидан тушиб қолган одатларни «янгитдан» урф қилиши мизга ҳожжат* йўқ. Газетадан. Чўнтақ дафтар Ҷонда олиб юриладиган, зарур маълумотлар ёзиб бориладиган кичик дафтарча; ён дафтар. Элмурод *Ойимхон ва Гулсум тўғрисида гапирганда, Алексей Иванович бу номларни чўнтақ дафтарига ёзиб олди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

2 кўчма с.т. Кимсага тегишли маблаг, пул. Ўз чўнтағидан сарф қилмоқ. Бирорнинг чўнтағига тушмоқ. — Соябон дегани ҳам кимммат матоҳ экан. Чўнтақ кўттармади. А. Нурмуродов, Уруш бевалари. Чўнтақ чатоқ. Чўнтақ қачон Қайта қурад ўзини? О. Матжон.

ЧҮНҚАЙМА Ўзбекча курашда кўлланадиган усууллардан бири. Чўнқайма — энг нозик санъат. — *Борди-ю, полон чўнқайманни эттайди олмаса, ўзи мағлуб бўлади.* Т. Мурод, Қўшиқ. *Бўрии полвон ўтнан полвонни чўнқаймага олиб урди.* Т. Мурод, От кишинаган оқшом.

ЧҮНҚАЙМОҚ 1 Оёқларни тиззадан букиб ва икки оёқ панжасига таяниб ўтироқ. Кумушеби ариқ бўйидаги бир ўринни кўзлади-да, сакраб, нариги юзига ўтди ва чўнқайди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Орқа оёқларини букиб ўтироқ (ҳайвонлар ҳақида).

ЧҮНҚИР 1 с.т. Чукур, теран. Чўнқир ҳовуз.

2 Чуқурлик; ўра. *Полк йўлга шай, саросима* йўқ эди, *Шунда Али чиқиб келди чўнқирдан.* А. Мухтор.

ЧЎП [ф. چوپ – дарахт, ёғоч; хода; ҳасса] 1 Новда, шоҳ бўлаги; ингичка, узун тараша, ёғоч парчаси. *Ота узун чўп билан шиша тубини ковлашира туриб, саволомуз тикилди.* «Ёшлик». Даврон тоға яктағи ёқасидан зирк дарахти чўпидан ўйнилган тишковлагични олиб.. тиш ковлашга тушди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

2 Бирор мақсад учун махсус тайёрланган таёқ(ча). *Ноғора чўп. Лангар чўп. Гугурт чўпи.* — [Ногорачи] Ноғора чўпи билан ногорани эмас, худди ўзига ўхшашиб йигитнинг қалбини савалаганини билмай қолди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

3 Молга овқат бўладиган қуруқ ўт, хашашак (беда, пичан ва ш. к.). Ўй эгаси Муқимиини ётқизиб, дарғанинг отига яна пича чўп солгач, кўча эшикни тамбалаб, оёқ учиди ичкарига кириб кетди. С. Абдулла, Мавлоно Муқими.

4 Ўсимлик, гиёҳ. *Норинда сув бор экан, Чўллар сувга зор экан.* Чўп битмаган биёбон, Сув келса, гулзор экан. «Кўшиқлар». Мен бу кун дўстларимга афсус-надомат билан Ерга чўп қадамаган амирлардан сўйлайман. А. Орипов.

Арининг инига чўп сукмоқ Тинч ҳолатни бузиб, ўзига зарар қилмоқ. *Оҳир-оқибат, зангарнинг қилиб юрган ишини қаранг.* Арининг инига чўп сукади-я. А. Қўчимов, Ҳалқа. **Кўзига чўп солмоқ** (ёки ташламоқ) қ. кўз. У ердаги чўпни бу ерга олиб қўймайди Ҳеч иш қилмайди; ойимтилла. Чўп бўлиб кетмоқ (ёки қолмоқ) Озиб кетмоқ, ориқлаб, қилтириқ бўлиб қолмоқ. *Фазилат отанинг аҳволи оғирлашиб бораверди.* Ранги саргайиб, озиб, чўп бўлиб қолди. М. Ҳазратқулов, Журъат. **Чўп тушди** Орага совуқчилик, хирадлик тушди, иш бузилди. *Ширин сухбатга чўп тушди.* — [Ҳасанали] Отабекдаги бу ҳолларнинг сирини билгандек, муҳаббати орасига чўп бўлиб тушган кейинги ўйланиши аламидан, деб қарор қилиб қўйган эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Чўпдан ҳадик олмоқ** Ҳар нарсадан ҳадик олмоқ, шубҳа қилмоқ, ҳадиксирамоқ, кўрқмоқ. [Салмонов] Хулосаларга қараб иш кўриши лозимлигини унутдими, чўпдан ҳадик олдими.. ҳар ҳолда, иш жуда сусайиб кетган эди. И. Қаландаров, Шоҳидамас, баргиди. **Кўй оғиздан чўп олмаган** қ. қўй.

ЧЎПИЛЛАТМОҚ «Чўлл-чўлл» овоз чиқармоқ. У [Нигора] онасининг бўйнига осилиб, у юзидан-бу юзидан чўпиллатиб ўна бошлиди. С. Аҳмад, Пойқадам.

ЧЎПОН Яйловда майдада мол бокувчи киши. Раимбой таёқ олиб, чўпон бўймоқчи эмиш. Н. Норматов, Исломил тоға тарозиси. [Ошно] Ҳеч кимга айттасдан, тогдаги чўпон танишининг ўтвига яшади. М. М. Дўст, Лолазор.

ЧҮПОНЛИК Яйловда майда мол боқиши билан шуғулланиш, чўпон касби. Шоирлик ёдимдан чикқан маҳали Чўпонлик ишларим тушар эсимига. А. Орипов.

ЧЎПОН-ЧЎЛИҚ Чўпон ва чўлиқлар. Брезент ката остида беш-йн чоғли чўпон-чўлиқ қўйларнинг жунуни қўрқишаётган эди. Н. Аминов, Ёлғончи фаришталар.

ЧЎПСА маҳс. Тайёр ип ёки ипак тутамлари ўраладиган, узунлиги бир метргача бўлган силлиқ таёқ. Дадаси ярим чоракли қозонда пилла қайнатар, ёғоч чўпса билан ипак учини илнитириб олиб, калава қиласётган бўларди. С. Анорбоев, Сайли. Дераза тагидаги бошқаси чўпсага ипак ўрамоқда. С. Анорбоев, Сайли.

ЧЎПХИНА Ёввойи хина; хинадошларга мансуб бир йиллик бегона ўт.

ЧЎПЧАК I Топишмоқ, жумбок. Чўпчак топар ўйнамоқ.

2 Халқ оғзаки ижодида: ҳикоя, эртак, ушук. Нега зерикасан энди? Бир йил-ярим йил най чалиб, чўпчак айтиб бериб юраман. Х. Фулом, Машъал.

ЧЎПЧАК II Ёқиладиган майда қуруқ шоҳ-шабба, хас-чўп. Юнус ота шитирлатмасдангина чўпчак териб юрийди. А. Қодирий, Обид кетмон.

ЧЎПЧАКЧИ I Топишмоқ тўкувчи, топишмоқча уста одам.

2 Эртак айтивчи, халқ эртакларини яхши биладиган ва таъсирли қилиб айтивчи одам; эртакчи.

ЧЎРИ тар. 1 Қул хотин; тутқунликдаги аёл. У қишилоқларда фақат қиз чўрилардан қирқ нафар бўлиб, уларга эгалари кўп зулм қиласа эканлар. С. Айний, Эсадаликлар.

2 Хизматкор хотин; оқсоч. [Жамила:] Мен сизни ўла-ўлгунча дуо қилай, лойиқ кўрсангиз, чўрингиз бўлиб, эшигингизни сунурай. Ҳамза, Бой ила хизматчи.

ЧЎРИЛИК Чўри бўлишлик; оқсочлик, қуллик. [Бой:] Бу нозанин увол! [Жамила] Чўриликка эмас, бекачликка арзийди-я! Ҳамза, Бой ила хизматчи. [Фотима:] Мен сизга айтсан, муҳтожман, бу ерда чўрилик қилиб, ойига саккиз фунт оламан. Мирмуҳсин, Нил устида ой.

ЧЎРТ рвш. Кескин, шарт, шартта. Чўрт ўғиримоқ. Чўрт кесиб гапирмоқ. Чўрт синиб тушмоқ. Чўрт жавоб. ■ Улар кўчани чўрт кесиб, рўбарўдаги қўрага қараб юра бош-

ладилар. Ф. Фулом, Шум бола. Матпанонинг эти уувшиб, чўрт буриди. С. Сиёев, Аваз.

ЧЎРТАН: чўртан балиқ Дарё ва кўлларда яшайдиган, майда, ўткир тишли йиртқич балиқ. [Ховуздаги] Зоғора балиқ, чўртан балиқ, лаққа балиқлар гоҳ сув юзига чиқиб.. гоҳ билтандиглаб ўйнаб, шўнгигиб кетарди. Ж. Шарипов, Хоразм.

ЧЎРТКЕСАР Шартта гапирадиган, айтадиган. Мен тогамнинг ҳақгўй, талабчан, ўрни келганда чўрткесар одамлигини илгаридан билардим. «Шарқ юлдузи».

ЧЎРТТА кам қўлл. айн. чўрт. Гўрўғли Бадкирга тармашиб туриб, иягига бир шоҳлади, тиши тишини чўртта қўрқиб ўтди. «Гўрўғлининг туғилиши».

ЧЎТ I [р. счёты – пул ҳисоб-китоби; ҳисоблашни амалга ошириш мосламаси] 1 Бухгалтерияда, идораларда қўлланадиган, тўртбурчак рамкага маҳкамланган темир симларга тизилган доналарни сурисиб, қўшув ва айирив амаллари бажариладиган содда мослама. Чўт қоқмоқ. Чўтга солмоқ. ■ Кексагина одам дамодам шақиллатиб чўт қоқади. Мирмуҳсин, Яширинган куч. Бухгалтерия хонасидаги чўтларнинг шақ-шуқи, одамларнинг узуқ-юлуқ гаплари энди аниқроқ эшишиларди. Газетадан.

2 Мўлжал, тахмин, ҳисоб. [Гофир:] Менинг чўтимда ҳаммаси бўлиб беш юз сўмдан ошмас эди-ку? Ёки адашингизми экан-а, бой ота? Ҳамза, Бой ила хизматчи.

Чўт бермайди Фойда бермайди. - Тракторларимиз ёмон эмас, лекин «универсаллар» бир оз чўт бермай қўйди.. – деди Икромжон. И. Раҳим, Хислат. Чўт эмас Писанд эмас, ҳеч нарса, ҳеч гап эмас. [Нурмат тога:] Пулни-ку, тўлайсан. Сенга пул чўт эмас. С. Аҳмад, Жимжитлик.

ЧЎТ II шв. Теша. Дарахтларни чўт билан, болта билан қирқиб, ўтни ёқиб, фамил чойни дамлаб, эгарини курси қип, аслаҳасини ерга кўйди. «Юсуф ва Аҳмад».

ЧЎТАЛ Қимор ўйинларида ютган томондан олинадиган пул, улуш. [Абдулқаҳҳорнинг] Қорнига ейдирган овқат учун топадирган ақчаси қиморбозлардан чўтал бўлиб қолган эди. Ҳамза, Танланган асарлар.

2 Улуш, ҳисса. Қўзибой чол ана шу иши учун мол эгасидан чўтал олади. Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўчса.

ЧҮТАЛЧИ Қиморда ютуқдан чұтал олувчи одам. Қиморни бошқарадыган чұталчи ютган томондан ўн сүмга бир сүм олиб турар, баъзан чұтал пулдан ютқазғанларни, қарз беріб, «күтариб» құяр эди. Ҳ. Нұймон ва А. Шораҳмедов, Ота.

ЧҮТИР 1 Чечак, құтиришінде үшкіншінде. Соғып хунук: чечак туғайли Юзи чұтыр, сүкір бир күзи. Уйғун, Тонг құшиғи. Айни сұхбатда ҳозир бұлған чұтыр ҳисоби маңсақаромуз тиржайдикі, Яхшибое бунда бошқарапқа бир синоат борлигини пайқади. М. М. Дұст, Лолазор.

2 Ғадир-бұдур, ўнқыр-чүнқыр. Чұтыр ёнғоқ. — Чүлнинг чұтыр бетида қалакам-чатты үсгап янтоқлар қуриб, сарғайиб ётибди. Ҳ. Ғулом, Замин юлдузлари.

ЧҮТКА [р. шётка – чүтка] 1 Нарсаларни ювиш, тозалаш учун ясси дастага тартибли қилиб маҳқамланған қыл толаларидан ёки симлардан иборат буюм. Қыл чүтка. Тиши чүтка(su). Кийим чүтка(su).

2 Соч, қош, киприкни бүяшда ишләтиладыган, кичик дастасига қылсайын то-лалар ўрнатылған пардоз буюми. Шифтга-ча етгап каштакон тошойна олдидә аттар-улау турлы бүёклар, қош бүйядыған чүтка-дан тортиб, тирноқ оладыған асбоблар – ҳаммаси бетартиб сочилиб ётибди. Мир-муҳсин, Үмид.

3 Бүяш, оқлаш учун күпинча қылдан ясаладыған асбоб; мүйқалам. Бүёкчилик чүткасі. — Уста қорамой, чүтка ва бош-қа хил асбоблари турадыған ёғоч сандиқ-дан қоғозға ўроғлиқ бир нарса чиқарди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

ЧҮТКАЛАМОҚ Чүтка билан тозаламоқ. Кийимларни чүткаладыған. — Ундан кейин [Нафиса] үйдан эрининг костюмини олиб чиқып чүткалады. Мирмуҳсин, Топилган хусн.

ЧҮТЛАМОҚ Мұлжалламоқ, чоғламоқ; мұлжаллаб, чоғлаб күрмоқ. Имкониятларни чүтлаб күрмоқ. — Шивир-шивирга күра, ынгитлар Латифбойни ўлғудек дүйненеслаш, умуман.. үша қыз номини бошқа тұттамайды-ған қилиб құйшини чүтлаган эдилар. «Ёшлик».

ЧҮХ кт. Катта; күп; жуда. Душман бұлса, үйх қавдолар солайык, Ажал етса, үққа учиб ўлайык. «Юнус пари». Ёшлик – бу умрнинг бетакрор фасли, Жүшқин ва оловли, үйх гү-зат ғори. «Ёшлик».

ЧҮЧАНГЛАМОҚ иш. 1 Чүчиб, құрқиб қочмоқ, сакрамоқ. Сигир чүчанглади.

2 салб. Бирдан асабийлашиб кетмоқ; асабий қолда аччиқ гаплар айтмоқ. Искан-дарнинг гапини ҳеч бир оғир олмайдыған одам ўша куни чүчанглаб кетди. М. Мансуров, Ёмби.

ЧҮЧИМОҚ 1 Бехос ташқи ёки ички таъсирдан сакраб, сапчиб түшмоқ, сескан-моқ. Чүчиб үйғонмоқ. — Пешайвонда бано-гоҳ телефон жиринглаб, [Искандар] чүчиб түшди. М. Мансуров, Ёмби. Ориққина бир бола машина товушидан чүчиб, йұл четига чиқди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайды. [Яхшибое] Ҳаёлига келган қалтис фикрдан чүчиб түшди. М. М. Дұст, Лолазор.

2 күйма Құрқмоқ, ҳадиксирамоқ; шубхалланмоқ. Қийинчилеклардан чүчимоқ. — Гоҳо вахималар бағрингни тишиб, Роса чүчитади, юришмас ишиңг. А. Орипов. [Мұхсина] Үғли талоқ айтса, келин үйдаги лаш-лүшларни талоққа құшиб күтариб кетишидан чүчийди, холос. М. М. Дұст, Лолазор.

ЧҮЧАЙМОҚ Аразлаган, хафа бұлған, ҳазиллашған, ҳүштак қалған вақтда бир оз олдинга чүзилмоқ (лаб ҳаракати ҳақида). Ойиси уни [Хуршидни] зүргә құвіб тұтарткан, қықыр-қықыр күлар, лабларини чүччайтириб, аллақандай овозлар чиқарарди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа. Вазира аразлагандек, чүччайиб қа-ради. «Ёшлик».

ЧҮЧҚА 1 Гүшт ва ёғ олиш учун боқи-ладыған жуфт түекли, калта оёқли, ийрик суттимизувчи уй ҳайвони. Ёввойи чүчқа. Ҳонақи чүчқа. — [Бола] Девордан ошиб қараб, хир-хир овоз чиқарыб, пүнч титкілаётған уч-тұртта чүчқаны күрди. «Ёшлик».

2 сұқ. Абллах, ҳайвон. [Ишчи:] Мана, Ис-мат деган янги директор келди. Шу тузукми деб ўйловдик. Гүрт чүчқа экан. «Ёшлик».

ЧҮЧҚАБОҚАР Чүчқа бокувчи.

ЧҮЧҚАЧИЛИК Чорвачиликнинг чүчқа-ларни урчитиши ва боқиши, улардан гүшт, ёғ, тери ва б. маҳсүлолар олиш билан шуғул-ланадыған соҳаси. Бүлти, бинонинг бир то-монида чүчқачилик, иккінчи тарағиғида қора-молчилек фермасини ташкил қиласыз. Га-зетадан.

ЧҮЯН [р. чугун < т. чўян] Пүлат ҳосил қилиш ёки қуйма деталлар тайёрлаш учун ишлатыладыған, углерод билан темирдан, шунингдек, жуда оз миқдордаги бошқа

кўшилмалардан иборат қотишма (пўлатга нисбатан мўртроқ ва кам болғаланувчан бўлади). **Оқ қўян.** — Қўяндан қаттиқдир ботир бадани. «Юсуф ва Аҳмад».

2 сфт. Қўяндан тайёрланган, қўяндан қилинган. **Жоннинг роҳати-да бу мўрча.** Қўян бандон пеккани ёқишингиз билан, қозонда сув исиди. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.

ЧЎҚИЛАМОҚ 1 Ҳадеб чўқийвермоқ, дам-бадам тўхтовсиз чўқимоқ, тўхтовсиз чўқиб емоқ. **Жўжалар чўқилаб дон емоқда.** Қизилиштон чўқилаб дарахт тешмоқда.

2 кўчма Ҳадеб уришавермоқ, бўлар-бўлмасга койийвермоқ; ҳар ёндан тинмай танбех бермоқ; таламоқ. **Коллектив ўртага олиб изза қилди, бўлмади.** Кейин кўпчилик уни чўқилаб, кавушини тўғрилаб қўйди. Ҳ. Назир, Ўтлар туташганда.

3 айн. чўқимоқ 3. **Овқатдан бир-икки чўқилади.**

ЧЎҚИМ нумератив с. Сонлар билан бирга қўлланиб, асосан овқатнинг бармоқлар учун билан сиқиб олинган миқдорини билдиради. **Бир-икки чўқим ош.** — Севаргул хушлар-хушламас товоқчага бир капгир ош сузди, сўнг. ошдан бир чўқим оғзига солди. Н. Қиличев, Чигирик.

ЧЎҚИМОҚ 1 Тумшуқ билан илиб олиб емоқ. **Жўжалар дон чўқишмоқда.** Мулла билганини ўқир, Товуқ кўрганини чўқир. Мақол. — **Патнисда тўртта кулча, икки бош қизил чиллаки ва қуш чўқиган қандайдир бир бош узум бор эди.** Ойбек, Танланган асарлар.

Бир чўқиб, икки қарайди Жуда эҳтиёткор одам ҳақида.

2 Тумшуқ билан зарб бермоқ (куш ва паррандаларга нисбатан). **Қарға қарғанинг кўзини чўқимайди.** Мақол. — **Бургут жон-ҳолатда унга [латта-пумталар боғланган ходага] ташланиб, тирноқлари билан чанглаб чўқирди.** Бу — дастлабки ов — машқ эди, албатта. «Ёшлик».

Бир чўқишида қочирмоқ Устун чиқмоқ. Мулла Мамажон ўз даврида ялқовлик билан «Алиф лайли»даги Абутанбални бир чўқишида қочирадиган киши бўлган экан. Ф. Фулом, Тирилган мурда.

3 кўчма Кўл учун билан чимдид, озигина емоқ, еб кўрмоқ, татимоқ. **[Хожи ва Ҳасанали]** Сўзлашмасдангина, лагандан бирмунча чўқиган бўлдилар-да, қўл артдилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

4 кўчма с. т. Баланд келиб, зўр чиқмоқ; қаттиқ койимоқ, уришмоқ. **Ораларида зўр-зўр адвокатларни чўқиб ташлайдиган раҳбарлари бор эмиш.** Ойбек, Улуғ йўл.

ЧЎҚИНДИ дин. Мусулмон динидан қайтиб, христиан динига кирган, чўқинган. **У [Зокиржон] ўн икки ёшида найрангиз Азим чўқинди тўтига қўшилиб, жаршилик қилган.** М. Қодиров, Ханда ва қаҳқаҳа усталари.

ЧЎҚИНМОҚ I 1 дин. Кўл учун пешонасига ва икки елкасига келтириб ибодат қилмоқ, худога сифинмоқ (христианларда); христиан динига кирмоқ. — Ҳа, Абжал, чўқиндингми, шапкани қанчага олдинг?! — дедим. А. Қодирий, Кичик асарлар.

2 Умуман, ибодат, сажда қилмоқ, сифинмоқ, топинмоқ. **Бутга чўқинмоқ.** Оловга чўқинмоқ. — **Баримиз ўз тилимизда чўқиниб бордик, Масковдан то Берлингача сўкиниб бордик.** М. Юсуф.

3 кўчма салб. Қулларча сажда қилмоқ, сифинмоқ, топинмоқ. **Пулга чўқинадиган одам.**

ЧЎҚИНМОҚ II Чўқимоқ 1, 3 фл. ўзл. н. -**Анови Мусулмонқул бўлмаса, бошқа Алим-қул бош кўтариши аниқ!** — деди қушбеги ва дастурхондан чўқиниб давом этди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Тўрқовоқ ичида туллак ҳам қоқинди, чўқинди, сайраб бир нафас.** F. Фулом.

ЧЎҚИШТИРМОҚ шв. 1 Чўқишмоқ фл. орт. н. **Хўрзозларни чўқишитирмоқ.**

2 Май косаларини ёки қадаҳларни бирбира тегизиб олмоқ, уриштиримоқ. **[Яхшибоев]** Чўқишитириб ўтиримади, дадишироқ бўлай деб, қадаҳни олди-ю, шартта синқарди. М. М. Дўст, Лолазор.

ЧЎҚМОР 1 Тўқмоқ шаклидаги қадимиий уруш куроли; гурзи, шашпар. **Асроранинг миясига бирор чўқмор билан ургандай бўлди.** «Ёшлик».. бўшроқ жойига ўтган йигитчанинг худди орқасида, деворга тиркалиб турган узун, оғир чўқморга унинг [Фозиддиннинг] кўзи тушди. О. Мухтор, Этилган бош.

2 Тош кесадиган, парчалайдиган оғир тўқмоқ. **Фарҳод, қўлида теша ва чўқмори билан катта-катта тоғ тошларини қўлпориб, Сирни бўға бошлиди.** И. Жабборов, Кўхна харобалар сири.

ЧЎҚҚАЙМОҚ 1 айн. чўнқаймоқ. Унчамунча гапга йигламайдиган Умид янтоқ,

чақирикканаклар ёнида чўққайиб ўтириб, хўнг-хўнг йигларди. Мирмуҳсин, Умид.

2 Диккайиб, чўққайиб чиқиб турмоқ. Чўққайгандан катта тош.

ЧЎҚҚАРА шв. Соққа (ёнгоқ ўйинида).

ЧЎҚҚИ I Тонгнинг энг баланд, юксак жойи. Ҳисор чўққилари оқариб, шаҳар, қишилоқларга яқинлашиб келгандай туюлди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. Асрри чўққилар қуёшда ялтирап ва сукут сақлар, унинг тўшидаги қорлар кўзни қамаштиради. «Саодат».

2 Тик нарсаларнинг энг юқори қисми. Телерадиоминоралар чўққиси. — Навқирон бир теракнинг чўққисида ошён, Кеч куз тонготарин салом билан олқишаар. F. Фулом.

3 кўчма Эришилган ёки эришилиши мумкин бўлган энг юксак даража, погона, кўрсаткич; олий нуқта. Камолот чўққиси. Бахт чўққиси. — Фидокорона меҳнатсиз илм чўққиларини эгаллаб бўлмайди. Газетадан. Шафқатсиз дунёда шебрият голиблигини сезиш, унинг беқиёс қудратини ҳис этишининг ўзи киши кайфиятини юксак чўққига кўтариб, дунёни инсон кўзига чаман қилиб кўрсатади. «ЎТА»

Чўққи соқол 1) калта қилиб кўйилган соқол. Вафо аттор чўққи соқолини қашлади, ўтвалиб олиб, бир чеккага тупурди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа; 2) шундай соқол кўйган киши. Абдуваҳоб Шоший эллик беш ёшларда, қотма, чўққи соқол, қарашлари ўткир бир одам. Мирмуҳсин, Тунг чақмоқлар.

ЧЎҒ I 1 Ёниб бўлиб, алантаси сўнган ўтин, кўмир ва ш.к. Лахча чўғ. Самоварга чўғ ташламоқ. — Ошагаз оптоқ халатининг енгларини намойишкорона шимариб, кўрага кўмир чўғини терди. «Ёшлик».

Чўғ устида ўтиргандек Бетоқат, бесаранжом, безовта. Суҳбат вақтида [Султон Хусайн] ўзини худди чўғ устида ўтиргандек ҳис қилди. А. Кўчимов, Ҳалқа. Ўзини ўтга, чўққа урмоқ Мақсадга эришиш учун ўзини ҳар ёққа урмоқ, ҳеч нарсадан кўрқмай, тап тортмай ҳаракат қилмоқ. Биз ёшлигимизда

кўрган қаттиқчилкни шу болаларим кўрмасин, деб ўзимни ўтга ҳам урдим, чўққа ҳам урдим. И. Ўқтамов, Ҳикоялар.

2 кўчма Аланга, оташ, тафт; иштиёқ, завқ-шавқ. Ишқ чўғи. Умид чўғлари. Юрак чўғи. — Ҳалқ кўқсига чўғ солиб турадиган шеърлар бўлади. Газетадан. Юрагига санъат чўғи тушган қиз ўз мақсади сари интилди. Газетадан.

ЧЎҒ II Салмоқ, чама. Ҳосилнинг чўғи яхши. Пулнинг чўғи. — [Нонни] Салмоқлаб кўр, чўғи оғирроғидан ол. F. Фулом, Шум бола.

Чўғи қочган Микдоран камайган, озайган. Икки атрофда пахтасининг чўғи қочган далалар гоҳ чўп бўлиб гўзапояси қолган, гоҳ пахтаси эгатларга оқиб тушган пайкаллар билан алмашинади. М. Мансуров, Ёмби.

ЧЎҒЛАНМА: чўғланма лампа Электр токи ўтганда, ички сими (толаси) қизиб, чўғланаб, ёрқин нур сочадиган ёруғлик манбаи. Дастлабки чўғланма лампани 1872 йилда A.Н. Лодигин ихтиро қилган. «ЎзМЭ».

ЧЎҒЛАНМОҚ I Чўғ ҳолига келмоқ, чўққа айланмоқ; чўғдек қизармоқ. Гулхайрининг кўзлари чўғланган кўмидрек яшнаб, киприклирига тутун илашгандай бўлди. С. Нуров, Нарвон. [Султонов] Тинмай, босиб-босиб чекади, ҳар тортганида, аламининг зўридан папироси чўғланаб, ёниб кетгудек бўларди. М. Мансуров, Ёмби.

2 кўчма Чўғдек ёнмоқ, ярқирамоқ. [Пайғомовининг] Яшил кўзлари чўғланаб, юзи қоронгида гугурт чаққандек яна ҳам ял-ял ёнди. С. Нуров, Нарвон.

ЧЎҒОЛ I Бақувват, тўладан келган; фўлабур. [Болаларнинг] Яна бир чўғолрги «Нормат акам урушга боряпти, Гитлерни ўлдириб келади», деб бошқаларнинг гапини бўлиб кўяди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 эск. Бақувват, кучли хизматкор. Ҳоннинг рабъи сув чиқаршига тўхтади.. Барча шаҳар ва қишилоқларга саркорлар, чўғоллар тарқатди. Улар халқдан солиқ ўғиширишга, ёрдам тўплашга буюрилган эди. А. Кодирий, Мехробдан чаён.